

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CAMİ EĞİTİMİ VE CAMİ BAĞLANTILI HALKLA
İLİŞKİLERDE İLETİŞİM ENGELLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdoğan AKSOY

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Eğitimi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM

ARALIK – 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

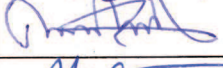

CAMİ EĞİTİMİ VE CAMİ BAĞLANTILI HALKLA
İLİŞKİLERDE İLETİŞİM ENGELLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdoğan AKSOY

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Eğitimi

“Bu tez 29.12./2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Talat İNCE	Başarılı	
Prof. Dr. Abdülvalit İMAMOĞLU	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Erdoğan AKSOY

29.12.2014

ÖNSÖZ

İnsanlar arası iletişimin ve etkileşimin yaygın olarak gerçekleştiği alanların başında din gelmektedir. Dinî iletişimin gerçekleştiği mekânların başında hiç kuşkusuz camiler yer almaktadır. Kurulduğu günden itibaren Müslümanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olan camiler, okunan hutbeler, yapılan vaazlar, düzenlenen cami dersleri ve yaz kursları ile her yaştan toplum bireylerini dinî yönden bilgilendirme ve aydınlatma bakımından önemli bir yere sahiptir. İletişim problemsiz bir eylem süreci değildir. Gereklere dikkat edilmediği takdirde yanlış ve eksik anlamalar, anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Her türlü iletişimde olduğu gibi, dinî mesajların iletiminde camilerde yürütülen iletişim faaliyetlerinin etkili ve başarılı olmasının önünde de pek çok engeller bulunabilmektedir.

Bu çalışmamızda, cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişim engelleri üzerinde durulmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi belirtilerek daha çok metodoloji bilgisi verilmiştir.

Birinci bölümde; camilerde gerçekleşen din hizmetleri incelenmiştir. İkinci bölümde; iletişimin tarifi, unsurları, çeşitleri, engelleri ile din hizmetlerinde halkla ilişkiler açısından iletişim konuları ana hatlarıyla ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise alan araştırması verilerine dayanarak din görevlileri ve cemaatin cami eğitimi ve cami bağlantılı halka ilişkilerde karşılaştıkları iletişim engelleri irdelenmiş, karşılaşılan iletişim engellerine dair tespitler yapıp sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında ise elde edilen bulgular doğrultusunda değerlendirme yapılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın oluşmasında emeği geçen başta değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM'a, katkılarından dolayı kıymetli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Mahmut ZENGİN'e ve Prof. Dr. Suat CEBECİ'ye, ayrıca çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen eşime, bilgi ve görüşleri ile katkı sağlayan arkadaşlarıma, din görevlilerine ve vatandaşlara, teşekkürü bir borç bilirim.

Erdoğan AKSOY

29.12.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: CAMİ MERKEZLİ DİN HİZMETLERİ	9
1.1. Din Eğitimi Hizmetleri	10
1.1.1. Yaz Kur'an Kursları	12
1.1.2. Cami Dersleri	15
1.1.3. Hutbe	18
1.1.4. Vaaz	21
1.2. İbadet Hizmetleri	23
1.3. Cami Dışı Din Hizmetleri	24
1.3.1. Mutlu Olaylara İlişkin Merasimler	25
1.3.2. Kederli Olaylar İlişkin Merasimler	26
1.3.3. Dinî İçerikli Gelenek ve Göreneklerin İcrası	27
BÖLÜM 2: İLETİŞİM	28
2.1. İletişim ve Dinî İletişim	28
2.2. İletişim Çeşitleri	30
2.2.1. Sözlü İletişim	32
2.2.2. Yazılı İletişim	34
2.2.3. Nesnel (Görsel) İletişim	35
2.2.4. Duygusal İletişim	39
2.2.5. Uzaktan İletişim	41
2.3. Din Hizmetlerinde Halkla İlişkiler Açısından İletişim	43
2.4. İletişim Unsurları	45

2.4.1. Kaynak	46
2.4.1.1. Kaynağın Güvenirliği.....	47
2.4.1.2. Kaynağın İnanırlığı	49
2.4.1.3. Kaynağın Uzmanlığı	49
2.4.1.4. Kaynağın Çekiciliği	50
2.4.2. Mesaj.....	51
2.4.3. Kanal	53
2.4.4. Alıcı (Hedef)	55
2.4.5. Ortam	57
2.5. İletişim Engelleri.....	58
BÖLÜM 3: CAMİ EĞİTİMİ VE CAMİ BAĞLANTILI HALKLA İLİŞKİLERDE İLETİŞİM ENGELLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA.....	61
3.1. Araştırmanın Amacı	61
3.2. Araştırmanın Modeli	61
3.3. Evren ve Örneklem	61
3.3.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Özellikleri	62
3.3.2. Araştırmaya Katılan Cemaatin Özellikleri.....	63
3.4. Veri Toplama Araçları	63
3.5. Verilerin Analizi.....	64
3.6. Bulgular ve Yorumlar	65
3.6.1. Hutbeler Konusunda Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular.....	65
3.6.2. Vaazlar Konusunda Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular	72
3.6.3. Yaz Kur'an Kurslarında Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular	77
3.6.4. Cami Derslerinde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular	83
3.6.5. Halkla İlişkilerde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular	86
3.6.6. İbadetlerde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular	93
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	114

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜAF	: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
f	: Frekans
FÜ	: Fırat Üniversitesi
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜ	: Marmara Üniversitesi
OMÜİF	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	: Sayfa
Sav.	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve Benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mezun Olunan Program.....	62
Tablo 2: Mesleki Kıdem.....	62
Tablo 3: Mezun Olunan Program.....	63
Tablo 4: Yaş	63
Tablo 5: Hutbeler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri.	65
Tablo 6: Hutbeler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri	68
Tablo 7: Vaazlar Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri ..	72
Tablo 8: Vaazlar Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri.....	74
Tablo 9: Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri.....	78
Tablo 10: Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri.....	80
Tablo 11: Cami Dersleri Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri.....	83
Tablo 12: Cami Dersleri Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri	84
Tablo 13: Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri.....	86
Tablo 14: Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri ...	89
Tablo 15: İbadetler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri	93
Tablo 16: İbadetler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri	95

ŞEKİL LİSTESİ

Grafik 1: Din Görevlilerine Göre Hutbeler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	71
Grafik 2: Cemaate Göre Hutbeler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	71
Grafik 3: Din Görevlilerine Göre Vaazlar Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	76
Grafik 4: Cemaate Göre Vaazlar Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	76
Grafik 5: Din Görevlilerine Göre Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	82
Grafik 6: Cemaate Göre Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	82
Grafik 7: Din Görevlilerine Göre Cami Dersleri Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	85
Grafik 8: Cemaate Göre Cami Dersleri Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	85
Grafik 9: Din Görevlilerine Göre Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	92
Grafik 10: Cemaate Göre Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	92
Grafik 11: Din Görevlilerine Göre İbadetler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	97
Grafik 12: Cemaate Göre İbadetler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri	97

Tezin Başlığı: Cami Eğitimi ve Cami Bağlantılı Halkla İlişkilerde İletişim Engelleri	
Tezin Yazarı: Erdoğan AKSOY	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tamer YILDIRIM
Kabul Tarihi: 29 Aralık 2014	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 114 (tez)
Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilimdalı: Din Eğitimi
<p>İletişim, insan hayatının her alanını kuşatan ve onun en sık ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez bir etkinliktir. Geçmişten günümüze iletişim olgusunun en yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de dindir. Dinî alanda gerçekleştirilen iletişim dinî iletişimi ifade etmektedir. Dinî iletişim alanında vaaz, hutbe, cami dersleri, Yaz Kur'an Kursları vb. değişik faaliyetlerle dine dair bilgi, duygu, düşünce, tutum ve davranışların iletilmesi, paylaşılmasında camiler önemli bir yer tutmaktadır. Ancak dinî iletişimin sağlıklı ve etkili biçimde gerçekleşmesinin önünde pek çok engeller olduğu görülmektedir. Mevcut literatür bu konuyla ilgili ampirik çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu araştırma; bahsedilen boşluğu doldurmayı, karşılaşılan iletişim engellerinin bilinmesine yardımcı olarak, din eğitiminde ve din hizmetlerinde kalitenin arttırılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.</p> <p>Araştırma teorik ve ampirik kısımdan oluşmaktadır. Araştırmanın teorik kısmında camilerde gerçekleşen din hizmetleri, iletişim, dinî iletişim, din hizmetlerinde halkla ilişkiler açısından iletişim, iletişim unsurları, iletişim çeşitleri, konuları incelenmiştir. Araştırmanın ampirik kısmında ise araştırmanın amacına uygun olarak Zonguldak il ve ilçelerinde 36 din görevlisi ve 36 cemaat ile yüz yüze görüşmeler yapılarak görüş ve düşünceleri alınmıştır. Din görevlileri ve cemaat cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan bir takım iletişim engellerine işaret etmektedirler. Karşılaşılan bu iletişim engellerinin; kaynak, alıcı, mesaj, kanal ve ortam engelleri olmak üzere beş grupta toplandığı sonucuna ulaşılmıştır. Kaynağın kişilik yetersizlikleri, bilgi yetersizlikleri ve teknik yetersizlikleri alıcının önyargıları, alıcının referans gurubu, alıcının algı düzeyi ve kişilik özellikleri, mesajın içeriği ve mesajın şekli birer iletişim engeli olabilmektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: İletişim, Dinî İletişim, Yaygın Din Eğitimi, Halkla İlişkiler, İletişim Engelleri.	

Title of Thesis: Mosque Education And Communication Barriers In Public Relations Associated With Mosque	
Author: Erdoğan AKSOY	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Tamer YILDIRIM
Date: 29 December 2014	Nu of Pages: vii (pre text) + 114 (main body)
Department: Philosophy and Religious Science	Subfield: Religious Education
<p>Communication, which is one of the most important elements that human beings need, encompasses our lives completely. Religion has been one of the most common areas that communication is related to. Communication in religious fields refer to “religious communication”. Mosques are of great importance in transmission and sharing of information, feelings, thoughts, attitude and behaviors related to religion via sermons, mosque lessons, Summer Kur’an Courses, etc... However, there seem to be a lot of obstacles in front of the realization of healthy and effective religious communication. The current literature shows that the empirical studies on this subject is very limited. This research is aimed to fill the mentioned gap and contribute to the improvement of the quality of religious education and religious services helping the encountered obstacles to be known.</p> <p>The research consists of theoretical and empirical parts. In the theoretical part of the research; religious services that take place in mosques, communication, religious communication, public relations in terms of religious services, elements of communication, types of communication have been investigated. In the empirical part of the research, for the purpose of the study, in Zonguldak province and districts, 36 religious officials and 36 Muslim communities have been interviewed face to face in order to take their thoughts. Religious officials point out a number of communication problems related to public relations associated with the mosque and mosque education. It has been concluded that these communication barriers encountered are gathered in five group: source, receiver, message, channel, and environmental barriers. Information deficiencies, technical shortcomings and personal inadequacies of the resource, prejudices of the receiver, the receiver's reference group, the level of perception and personality characteristics of the receiver, the message content and form of the message may be communication barriers.</p>	
Keywords: Communication, Religious Communication, Informal Religious Education, Public Relations, Communication Barriers.	

GİRİŞ

Araştırmanın Problemi

İletişim; tarih boyunca insan hayatının pratiğinde hep var olmasına rağmen özellikle 21. asırda çok daha önem kazanmış ve bir bilim dalı halini almıştır. Bu durumun farkına varan meslekler, kurum ve kuruluşlar muhataplarıyla daha güzel ve etkili bir iletişim kurabilme çabasına girmişler, iletişim sahasındaki her türlü bilgi teknik ve tecrübelerden istifade etme girişiminde bulunmuşlardır (Canlı, 2008: 360).

Hiç kuşkusuz geçmişten günümüze iletişim olgusunun yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de dindir. İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden olan din olgusunun birey ve topluma dinin yüceliğine uygun usul ve üslupla anlatılması, aktarılması çerçevesinde iletişimin ne kadar önemli olduğu ortadadır. Hayatımızın her alanında iletişimsizliğin imkânsız oluşu, dinde temel dinamik olan değerlerin iletişimden bağımsız olmayışı gerçeği; dini anlatan, din hizmeti veren kişilerin vahyin mesajının onun belirlediği gaye çerçevesinde, bugünün iletişim verilerinden, tekniklerinden faydalanarak sunmasını zorunlu hale getirmiştir (Certel, 2008: 128).

Dinî mesajların iletilmesi ve paylaşılması sürecinin, yoğun bir şekilde yaşandığı dinî mekân denilince akla hiç kuşkusuz camiler gelmektedir. Camiler, ibadet yeri olma özelliği yanında, din eğitiminin temel konuları olan; iman, ibadet, ahlak açısından her yaşta ve her düzeydeki insanların ruhen ve bedenen işlendiği, bir bakıma halk eğitiminin en geniş biçimde yapıldığı, toplu eğitim merkezlerinin başında gelmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında cami veya mescit durumun gereği olarak Müslümanların toplandıkları, ibadetlerini yaptıkları hem ilim okudukları hem de sosyal, siyasi ve askeri işleri görüşüp karara bağlandıkları yerler olmuştur. İlk din ve hayat bilgisi eğitimine buralarda başlanmış, İslâm eğitim ve öğretiminin ilk tohumları yine buralarda atılmıştır. Bu durum camilerin o dönemde Müslümanların dinî ve dünyevî işlerinin yürütülmesinde ne derece bir önceliğe sahip olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kurulduğu tarihten itibaren Müslümanların yaşamlarında önemli bir yere sahip olan camiler, günümüzde de okunan hutbeler, yapılan vaazlar, düzenlenen cami dersleri ve

yaz kursları ile her yaştan toplum bireylerini dinî yönden bilgilendirme ve aydınlatma bakımından aynı konumlarını muhafaza etmektedir.

İletişim problemsiz bir eylem süreci değildir. Gereklerine dikkat edilmediği takdirde yanlış ve eksik anlamalar, anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (Cebeci, 2003: 289). Her türlü iletişimde olduğu gibi, dinî mesajların iletimine yönelik olarak yürütülen iletişim faaliyetlerinin etkili ve başarılı olmasının önünde de pek çok engeller bulunabilmektedir (Certel, 2008: 128). Bugün her türlü iletişim verilerinden habersiz bir din eğitim ve öğretimi okulda, ailede, sokakta, camide anlamama, anlaşılma, verimsizlik, ikna edememe gibi birçok problemi beraberinde getireceği muhakkaktır.

İletilen mesajın doğru anlaşılmasına, iletişim sürecinin tıkanmasına veya kesilmesine sebep olan her şey iletişim engelini oluşturur. Tebliğ eden kaynak, kaynağın verdiği mesaj ve mesaja hedef olan alıcı gibi birbirine bağlı ana öğelerden oluşan dinî iletişimde de iletilerin yanlış anlaşılması, iletişim sürecinin tıkanması veya kesilmesi gibi engeller bulunabilmektedir. Bu engeller, bazen kaynak durumundaki konuşmacıdan, bazen alıcı durumundaki dinleyicilerden, bazen mesajın kendisinden, bazen de iletişim ortamından kaynaklanabilmektedir (Certel, 2008: 135).

Din hizmeti sunan kaynaktan veya mesajdan, hedef kitle veya bulunulan ortamdan kaynaklanan iletişim engelleri dinî iletilerin algılanmasını zorlaştırır. Hâlbuki din hizmetlerinde temel amaç, ilahî mesajı insanlığa duyurmak, öğretmek, mesajın anlaşılmasını ve pratiğe dönüştürülmesini sağlamaktır. Bu amaca yönelik olmayan ve hedef tarafından anlaşılmayan mesaj, “kuru gürültü” olarak kalmaya mahkûmdur (Macit, 2008a: 92).

Camilerde gerçekleşen eğitim faaliyetlerinin amacı her yaş ve cinsiyette, farklı eğitim düzeyindeki insanları din konusunda bilgi sahibi kılmak, dinî pratiklerin, usulüne uygun yerine getirilmesini sağlamak, bilgi eksikliklerini gidermek, yeni bilgilerle takviye etmektir. Ancak bu hususta ortaya çıkabilecek iletişim yetersizliği, iletişim engelleri önemli sorunlara neden olabilmektedir. Camilerde beklediğini bulamayan halk dinî bilgi ihtiyacını sağlıklı olup olmadığına bakmaksızın değişik yollardan karşılamaya çalışabilmektedir.

Günümüzde psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. birçok nedenle kendini ruhen baskı altında hisseden bireyler, yeniden kutsal değerlere ve dine yönelmekte, hayatın anlamını dinin yorumlarında aramaktadırlar. Bu yönelişin din hizmeti sunanlar tarafından iyi değerlendirilmesi, insanların ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda din hizmetlerinin sunumunda farklı yöntemlerin kullanılması gerekmektedir (Aşıkoğlu, 2008: 543).

İlahî mesaj; muhatabın vicdanını uyarıcı, bilinç alanını genişletici, duygularını harekete geçirici yöntemle sunulmasını gerektirir. Bugün İslâm dini insanlara doğru anlatılıp, doğru anlaşılıyorsa ortada çok ciddi anlamda iletişim problemleri, iletişim engelleri var demektir. Bu araştırmanın temel problemini, birey ve toplum hayatına anlam kazandırmada, kişinin insanca yaşamasına yardımcı olmada, toplum halinde yaşayan bireylerin birbirlerini anlayabilmelerini kolaylaştırmada ve kulun Allah'la ilişkisini düzenlenmesinde önemli fonksiyonlara sahip olan camilerde dinin eğitimi ve öğretiminde ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişim engelleri nelerdir? Günümüzde bu iletişim engellerini nasıl ortadan kaldırabiliriz? Soruları oluşturmaktadır. Çalışma boyunca bu sorulara cevap aranacak, her türlü cami eğitimi faaliyetinde ve bu bağlamda gerçekleşen halkla ilişkilerde iletişimin sahip olduğu gücün var olan iletişim engellerinin ortadan kaldırılmasıyla daha da etkin hale getirilmesine yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bugün her türlü dinî iletişim çeşidinde din görevlilerinin istenilen mesajı hitap ettikleri insanların, ihtiyaçları tutumları beklentileri doğrultusunda etkili iletişim tekniklerinden istifade ederek uygun zaman ve ortama göre sunması birçok başarılı sonucu beraberinde getirecektir. Bu duruma uyulmadığı takdirde birçok iletişim engeliyle karşılaşmak kaçınılmazdır. Bu düşünceden hareketle araştırmamızın öncelikli amacı; günümüzde vaaz, hutbe, cami dersleri, yaz Kur'an kursları ile yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelen camilerin sahip olduğu eğitim imkânlarında ve bu bağlamda gerçekleşen halkla ilişkilerde var olan iletişim engellerini teorik ve gerçekleştirdiğimiz ampirik çalışmayla tespit etmek ve bu doğrultuda çözüm önerileri getirmektir. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

Cami eğitimi faaliyetlerinde halkla ilişkiler ne anlama gelmektedir?

Cami hizmetlerinde halkla ilişkiler açısından iletişimin önemi nedir?

Cami hizmetlerinde iletişim çeşitleri nelerdir?

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde kaynağa bağlı iletişim engelleri nelerdir?

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde hedefe bağlı iletişim engelleri nelerdir?

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde mesaja bağlı iletişim engelleri nelerdir?

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde kanala bağlı iletişim engelleri nelerdir?

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde zaman ve ortama bağlı iletişim engelleri nelerdir?

Araştırmanın Önemi

İnsanlar istek ve ihtiyaçlarını duygu ve düşüncelerini, bilgi ve becerilerini iletişim yoluyla birbirilerine iletmekte ve birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Bilgi, duygu, tutum ve davranışlar olarak nitelendirebileceğimiz mesajların, değişik şekil ve faaliyetlerle, siyasi, ekonomik ve dinî vb. pek çok alanda insanlar arasında aktarılması ve paylaşılması söz konusudur. Dinî alanda gerçekleştirilen iletişim de dinî iletişimi ifade etmektedir (Certel, 2008: 127). Dinî iletişim alanında vaaz, hutbe, cami dersleri, yaz Kur'an kursları vb. değişik faaliyetlerle dine dair bilgi, duygu, düşünce, tutum ve davranışların iletilmesi, paylaşılmasında camiler önemli bir yer tutmaktadır.

Din, hem insanların oldukça ilgili ve hassas oldukları bir alan, hem de onların tutum ve davranışlarına yön veren temel bir değer olduğundan, bu alandaki iletişimin, sağlıklı, başarılı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesi ayrı bir öneme sahiptir. Etkin iletişimin sağlanması için iletişimle ilgili bilgi, yetenek ve kabiliyetlerin, dinî sahada da verimli kullanılması önemli bir husustur. Özellikle din görevlileri hem meslekleri gereği, hem de din konusunda insanları aydınlatma sorumluluğu taşıyan samimi birer dindar olarak, her yaştan insanla etkili iletişim kurmak durumundadırlar. Onların mesleklerinde

başarılı olmalarında etkili olan temel etkenlerden biri, hiç şüphesiz sahip oldukları iletişim becerisidir.

Yapılan araştırmalar din hizmetlerinde, arzu edilen ölçüde sağlıklı ve etkili bir dinî iletişimin gerçekleştirilemediğini ortaya koymaktadır. Bu durumun; kaynağın özelliklerinden, mesajın muhtevâsından, kullanılan kanallardan ve alıcılardan kaynaklanan pek çok sebepleri vardır (Certel, 2008: 146).

Günümüzde birey ve toplumun dinî yaşantısının şekillenmesinde büyük öneme sahip camilerde yürütölen eğitim öğretim faaliyetlerinde karşılaşılan iletişim engellerinin tespiti ve bu engellerin aşılması için ortaya konacak önerilerin geliştirilmesi; bizleri yaygın din eğitimi kurumlarının başında yer alan camilerden halkla ilişkiler ve din eğitimi açısından daha fazla faydalanabilme imkânına kavuşturacaktır.

Ölkemizde dinin anlatımı ve öğretiminde birçok eksikliklerin yaşandığı, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalındığı, bu eksiklik ve sorunların bazılarının iletişim yetersizliğinden kaynaklandığı şeklinde sonuçlara ulaşılmış çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Gerçekleştirilen bu çalışmalar daha çok din görevlilerinin mesleki yeterlilikleri ve yaygın din eğitimindeki rolleri ile ilgilidir. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Kayadibi (2000), “Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Cami Görevlileri” adlı çalışmasında, yaygın din eğitiminin tarihi gelişimi içerisinde cami görevlilerinin yeri önemi ve cami-cemaat-görevli ilişkilerini kaynak araştırmalarına dayalı olarak ele almıştır. Kayadibi, araştırmasının bir bölümünü alan araştırmasına ayırmış, Kocaeli’nden 136 imam hatip ve müezzin kayyıma anket uygulayarak cami görevlilerinin mesleki yeterliliklerini, yaygın din eğitimi konusundaki faaliyetlerini, halkla olan ilişkilerini, cami dışındaki sosyal faaliyetlerini ölçmeye çalışmıştır. Araştırmaya katılan cami görevlilerinin çoğu mesleki yeterlilik açısından yetersiz olduklarını, halkla ilişkiler konusunda kendilerini yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Buyrukçu (2008), tarafından doktora tezi olarak hazırlanan ve daha sonra kitap halinde basılan “Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü” adlı çalışma, konuyla ilgili en eski alan araştırmalarından biri olma özelliği taşımaktadır. Araştırmada din görevlilerinin mesleki yeterlilik ve yetersizlikleri, bunlarla ilgili problemleri, din görevlileri ve

cemaatin görüşleri doğrultusunda ele alınıp incelenmiştir. Araştırmaya katılan imamların birçoğu kendilerini mesleki bilgi ve uygulama konusunda yetersiz görmekteyken, cemaatte imamlar gibi benzer görüş belirterek din görevlilerinin söyledikleri ile eylemlerinin çeliştiğini ifade etmişlerdir. Buyrukçu, araştırmasında imam-cemaat ilişkisinin istenilen düzeyde olmadığı şeklinde tespitte bulunmuş, konuyla ilgili çözüm önerileri getirmiştir.

Bahsi geçen bu çalışmaların yanında az sayıda da olsa doğrudan din hizmetlerinde karşılaşılan iletişim engelleriyle ilgili yapılan çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bunlar:

Hökelekli (2006), “Günümüzde İletişim Teknikleri ve Dinî İletişim” adlı çalışmasında, iletişim alanında gerçekleşen gelişmeler doğrultusunda din hizmetlerinde bu gelişmelerden ne şekilde yararlanabileceğini dile getirmeye çalışmıştır. Çalışmasında dinî iletişim unsurlarından ve bu unsurların taşınması gereken özelliklerden bahseden Hökelekli, iletişimin etkinliğini azaltan engelleri; iletişim sürecinin ve amacının bilinmemesi, kültürel yapının özelliğinden kaynaklanan sebepler şeklinde ifade etmektedir.

Hökelekli, bu çalışmasında kaynak merkezli ve tek tip iletişim tarzından, dinleyici merkezli ve iletişimin bütün unsurlarını dikkate alan bir anlayış zenginliğine ulaşıldığında, din hizmetlerinin daha tatmin edici sonuçlar vereceğini mümkün görmektedir.

Tetik (1998), “Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri Cemaat İletişiminin Önemi” adlı çalışmasında, cami görevlileri ile cemaat iletişimini başarılı kılan faktörler ve bu iletişimde sözlü ve sözsüz iletişimin önemi, iletişim açısından camilerde dikkat edilmesi gereken hususları incelemiştir.

Certel (2008), “Din-İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri” adlı çalışmasında iletişim sürecinin öğeleri, iletişim türleri ve dinî iletişim hakkında bilgi verdikten sonra etkili dinî iletişimin önündeki başlıca engelleri kaynakla ilgili engeller, mesajın muhtevassından kaynaklanan engeller, alıcıdan kaynaklanan engeller, zaman ve ortam engelleri olmak üzere dört kategoride incelemiştir.

Macit (2008), Diyanet İşleri Başkanlığınca, Ankara Kızılcahamam'da 03-04 Kasım 2007 tarihinde “Din Hizmetlerinin Bugünü ve Geleceği” ana gündemiyle gerçekleştirilen I. Din Hizmetleri Sempozyumunda “Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim” adıyla sunulan bildirinin bir kısmının genişletilmiş şekli olan “Dinî İletişimi Olumsuz Etkileyen Faktörler” adlı makalesinde, dinî iletişim engellerini kısaca ele almaya çalışmıştır.

Dinî iletişim engellerinin, bazen kaynak durumundaki konuşmacıdan, bazen alıcı durumundaki dinleyicilerden, bazen de iletişim ortamından kaynaklanabildiğini ifade eden Macit, kaynağın üslubuna bağlı problemlerin, mesajın konusunun, mesaj içeriğinin, ilgi çekip çekmemesinin, mesajın amacı dışında algılanmasının, hedefin dinleme alışkanlıklarının, anlama kapasitesi ve önyargılarının, iletişimin gerçekleştiği ortam özelliklerinin birer iletişim engeline dönüşebildiğinden bahsetmiştir.

Cebeci (2003), “Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim” adlı eserinde, dinin öğretimini ve öğrenimini bir iletişim sorunu olarak ele almıştır. Çalışmada iletişimin alanları, sorunları, ilkeleri, teknikleri ve insanların bu konudaki sorumlulukları incelenmiştir. Cebeci, çalışmasında iletişim engelleri adında bir bölüm ayırmış, bu bölümde iletişim engellerini kaynak engelleri, alıcı engelleri ve ortam engelleri olmak üzere üç kategoride incelemiştir.

3-4 Kasım 2007 tarihinde gerçekleştirilen 1. Din Hizmetleri Sempozyumunda cami içi ve cami eksenli din hizmetleri ile ilgili bilgiler verilmiş, din hizmetlerinin daha verimli hale getirilmesi ile ilgili olarak önerilerde bulunulmuştur. Bunun yanında iletişim açısından cami içi gerçekleştirilen bazı faaliyetlerin değerlendirilmeleri yapılmıştır. Bazı tebliğlerde din hizmetlerinde iletişim çeşitleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuş, zaman zaman karşılaşılan iletişim engellerine yer verilmiştir.

Gerçekleştirilen bütün bu çalışmalar cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkiler konusunda iletişim engellerinin tespitinde önemli bir adım olmak birlikte yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Bu bağlamda, din görevlileri ve cemaatin iletişim engelleri ile ilgili algıları, görüşleri, karşılaştıkları iletişim engelleri ve bu engellerin sebeplerinin neler olduğu, soruları cevap beklemektedir. Karşılaşılan iletişim engellerinin din görevlileri ve cemaat tarafından farklı perspektiflerden değerlendirilmesi de son derece kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın; bahsedilen boşluğu doldurması, din eğitimi ile ilgilenen taraflara kaynak teşkil etmesi, karşılaşılan iletişim engellerinin bilinmesine yardımcı olması, daha verimli ve etkili din eğitimi konusunda az da olsa bir katkı yapması beklenmektedir. Ayrıca din eğitimi konusunda bu alanda var olan akademik çalışma eksikliğinin giderilmesi çalışmanın önemini artırmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma teorik ve ampirik boyutlardan oluşmaktadır. Araştırmanın teorik kısmında din hizmetlerinin irdelendiği bilgiler bu çalışmanın alt yapısını oluşturmaktadır. İletişim, dinî iletişim, iletişim çeşitleri, halkla ilişkiler açısından dinî iletişim, iletişim unsurları yine teorik boyutta incelenmiştir. Bunun için konuyla ilgili olarak ülkemizde düzenlenmiş Türkçe ve Türkçe'ye çevrilmiş yayınlar bilgi belge ve dokümanlar, ülkemizde düzenlenmiş ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik kısmında ise araştırmanın amacına uygun olarak Zonguldak il ve ilçelerinde cami cemaati ve din görevlileri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak görüş ve düşünceler alınmış, konuyla ilgili gözlemlerde bulunulmuştur. Elde edilen veriler değerlendirilerek bulgulara bunların yorumlanması ile sonuçlara gidilmiştir. Çalışma Zonguldak ili ve ilçelerinde belirlenen camiler üzerinde yapılan eğitim öğretim faaliyetleri ve din hizmetleri çerçevesinde, cami bağlantılı halkla ilişkilerde var olan iletişim engellerinin cemaat, din görevlileri, açısından değerlendirilmesi ile sınırlıdır.

BÖLÜM 1: CAMİ MERKEZLİ DİN HİZMETLERİ

Başlangıcı insanlık tarihi kadar eskilere uzanan din, tarihin her safhasında bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli olgulardan bir tanesi olmuştur. İnsanlığın en eski dönemlerinden itibaren insanoğlunun ayrılmaz bir parçası olarak onun hem zihin dünyasında hem de eylemlerinde kısaca hayatının her safhasında etkisini hissettiren dinin, fertlere ve toplumlara keyfilikten uzak bir usul ve ölçü çerçevesinde en güzel şekilde sunulması elzemdir.

Hz. Peygamberle başlayan din hizmetleri Türkiye’de genel olarak anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından özellikle müftüler, vaizler, Kur’an kursu öğreticileri, imam-hatipler, müezzinler aracılığıyla sürdürülmektedir. Bunun yanında sivil inisiyatifle din hizmeti sunanlar da vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm dininin itikat ibadet ve ahlak esaslarıyla, ilgili işleri yürütmede teorik hizmetlerinin yanında din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek gibi pratik din hizmetleri de gerçekleştirmektedir (DİB, 2002a).

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen din hizmetlerinde pratikte iki anlayış söz konusudur. Birincisi cami ile sınırlı din hizmetleri ikincisi ise cami merkezli olmakla beraber topluma yayılmaya çalışan din hizmetleridir (Tekin, 2008: 543). Bu iki anlayışın temelinde ise dinî ritüellerin gerçekleştirilmesi ve dinin eğitim ve öğretimi yatmaktadır.

Din konusunda toplumu aydınlatma ve eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleştiği mekânların başında gelen camilerde bu faaliyetler hutbe, vaaz, cami dersleri, yaz Kur’an kursları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte din hizmetleri cami ile sınırlı olmayan ancak camiden kopamayan toplumda tüm Müslümanların cenaze, evlilik, sünnet, açılış, mevlit vb. gündelik ihtiyaç alanlarına kadar uzanan geniş bir çerçevede kendini göstermektedir. Bu bağlamda camiler; din hizmetlerinin bir ayağı olan ibadetlerin toplu halde gerçekleştiği kutsal mekânlar, din hizmetlerinin önemli bir ayağı olan dinin insanlara anlatılması noktasında bir bilgi aktarım ve sosyal iletişim mekânı, gündelik birçok ihtiyaç alanlarının dolaylı olarak kendisiyle karşılandığı müstesna hizmet merkezleridir (Altındaş, 2008: 234).

Cami ve cami bağlantılı din hizmetleri, farklı görev ve faaliyetleri içinde barındıran üç boyutlu bir hizmet alanıdır. Bunlar: Din eğitimi hizmetleri, ibadet hizmetleri, cami bağlantılı din hizmetleri şeklindedir.

1.1. Din Eğitimi Hizmetleri

Ülkemizde mevcut eğitim sistemi içerisinde amaç ve nitelikleri bakımından din eğitimi faaliyetlerinin yürütüldüğü alanları genel, mesleki ve yaygın olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür (Cebeci, 2005: 139). Günümüzde dinin anlatılması, eğitimi, çeşitli mekânlarda ve zamanlarda gerçekleştirilmektedir. İnsanlık için en mükemmel en ideal değerlere sahip İslâm dininin insanlara gereği gibi anlatılması veya toplumdaki bireyler tarafından doğru anlaşılması amacına yönelik camilerde gerçekleştirilen din eğitimi faaliyetleri yaygın din eğitimi kapsamındadır. Din eğitimi içerisinde kapsam ve nitelik bakımından yaygın din eğitimi faaliyetleri (Cebeci, 2005: 210) ve bu faaliyetlerin odak noktasını oluşturan cami eğitimi hiç kuşkusuz önemli bir yer tutmaktadır.

Tarih boyunca önemini ve tesirini yitirmeyen cami eğitimi Müslümanlar için çok fonksiyonlu, hayatlarının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. İslâm'ın ilk yıllarında Erkam b. Ebi'l-Erkam, Hz. Ebu Bekir, Benu Zafir, Mahreme b. Nevfel, Esad b. Zurare, Külsüm b. Hidmin, Sad b. Heysen gibi sahabelerin mescit olarak kullanılan evlerinde eğitim öğretim faaliyetleri yürütülmeye çalışılmıştır (Çakmak, 2008: 314). Hz. Peygamber, İslâm eğitim ve öğretiminin çekirdeğini teşkil edecek Mescid-i Nebevi'de ve bu mescit inşa edilinceye kadar namazların kılındığı Medineli Ebu Umame Esad'ın özel mescidinde İslâm'ı tebliğ etmiş, ilahî emirleri açıklamış, sahabeleri eğitmiştir. Bütün bunlar İslâm'ın ilk yıllarından itibaren camilerin din eğitiminde büyük bir öneme haiz olduğunu ortaya koymaktadır (Bilgin, 2007: 24).

Hz. Peygamber, hicretten sonra ilk iş olarak inşa ettirdiği Mescid-i Nebevi'nin bir bölümünü de "*Suffa*" veya "*Zulla*" adı verilen eğitim-öğretim yerine ayırmıştır. Suffa, gerçek manada İslâm'ın ilk üniversitesi olmuştur. Burada bizzat peygamber efendimiz dersler vermiş, ashap dinî konularda birinci ve yetkili ağızdan bilgi almıştır. Bu mekânda okuma yazmayı öğretmek, Kur'an tedris etmek üzere diğer muallimler de kendisine katılmışlardır (Kazıcı, 1995: 22). Hz. Peygamber zamanında pek çok siyâsî, idarî ve sosyal amaçlara hizmet eden mescitler ve daha sonra inşa edilen camiler, başta

ibadet olmak üzere din öğretiminin de yapıldığı; içerisinde iman, ibadet ve ahlâkla ilgili konuların işlendiği önemli dinî ve sosyal eğitim kurumları olarak hizmet vermiştir (Bayraktar, 1994: 90-94).

Medreseler eğitim öğretime başlayıncaya kadar İslâm eğitimi ile ilgili faaliyetler ağırlıklı olarak camilerde yapılmıştır. Camiler ibadet saatleri, dışında adeta bir okul görevi yürütmüştür. Selâtin camiler birer yüksek okul, diğer camiler ise ilk ve ortaokul konumunda olmuştur (Yılmaz, 2005: 40).

Camilerde gerçekleşen eğitim öğretim faaliyetleri, başlangıçta Kur'an hadis, fıkıh dersleri şeklinde iken ilerleyen zamanlarda dil, edebiyat, fıkıh, felsefe, tefsir, hadis, kıraat, tıp ve astronomi derslerini içine alarak genişlemiş, uzman hocalar etrafında öğretim halkaları oluşturulmuştur. Hasan Basri, dört mezhep imamı, İbn Rüşd gibi âlimlerden ders almak isteyenler akın akın camilere gelmişlerdir (Baltacı, 1976: 5).

Tarihi süreç içerisinde ihtiyaca binaen medrese gibi eğitim öğretim faaliyeti yürüten kurumların oluşmasıyla örgün din eğitimi bu kurumlara bırakılmış olmasına rağmen öğretim işi camilerle yakınlığını sürdürmüştür. Camiler ve çevresindeki ilmiye medreseleri toplumun en hareketli ve verimli kurumları haline gelmiştir. Deniz, astronomi, matematik, tıp, fizik ve diğer alanlarda yapılan birçok bilimsel keşiflerin ve buluşların ilk müjdesi burarlardan gelmiştir. Farabi, İbn-i Sina, Uluğ Bey, İbn-i Haldun, Mevlana, Yunus Emre gibi tarihe mal olmuş nice ilim otoriteleri cami ve mabet kültürü içinde yetişmişlerdir. Böylece dünya ve ahiretin dengesi ve teminatı olan ibadet ve eğitim birbirini tamamlayan iki unsur olarak aynı çatı altında varlığını sürdürmüştür (Bilgin, 2007: 25).

Zaman içerisinde her iş ve görev alanı için ayrı kurumsallaşmalardan sonra camilerin eğitim öğretim işlevini yeni kurumlara devretmesi düşüncesinden hareketle cami imajının odak noktasını “ibadet yapılan yer” nitelendirmesi tehlikesiyle karşıya karşıya mıdır? Sorusu üzerinde ciddi bir şekilde düşünülmesi gerektiği ifade eden Tosun, (2003: 38-39) camilerde gerçekleşen her din hizmeti faaliyetinin aynı zamanda bir din eğitimi faaliyeti içerisinde mütalaa ederek zaman ve ihtiyaçlar, camilere yeni veya yeniden yorumlanmış işlevler ve görevler yükleyebilse de camilerin değişmeyen tek işlevinin din eğitimi işlevi olduğunu savunmaktadır.

Günümüzde ibadet yerlerini yönetmek, başta cami ve mescitler olmak üzere çeşitli ortamlarda, belli kurallar çerçevesinde yaygın bir şekilde halkı din konusunda aydınlatmak ve eğitmek görevi yasal olarak Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir (DİB, 1965). Ülkemizde 2013 yılı itibariyle 85412 camide 121845 din görevlisi görev yapmaktadır (DİB, 2013). Camiler; okunan hutbeler, yapılan vaazlar, cami dersleri, Kur'an öğretim projesi, yaz kurslarıyla her yaşta toplum bireyleri için yaygın din eğitiminin merkezi olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Yaygın din eğitiminin geleneksel mekânı diyebileceğimiz camiler, yetişkin din eğitimi hizmetlerinin bir parçasını belki de büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Selçuk, 1991: 165). Cami eğitimi, yetişkinler ile yeni toplumsal değerlerle yetişen gençler arasındaki iletişimden kaynaklanan problemlerin en aza indirilmesinde, olası olumsuzlukların önlenmesinde çocuk ve gençlerin dinî değer, tutum, duygu ve davranışlar kazanmasında da ayrı bir öneme sahiptir.

Toplumun her yaş ve tabakası için bir toplanma yeri olan camiler halkın birlik ve beraberliğinin sağlanmasında, kardeşlik yardımlaşma, dayanışma anlayışının gelişmesinde, faydalı bilgilerle toplumun bilinçlendirilerek milli ve manevi bütünlüğünü zedeleyecek her türlü davranıştan uzaklaşmasında önemli kurumlardır. Bugün bütün yerleşim birimlerinde en ücra köşelere kadar yayılmış bu çok önemli yaygın eğitim kurumlarının en güzel şekilde değerlendirilmesi, görevlilerinin bilgili kültürlü dinî sosyal açıdan iyi yetişmiş olması halkın dinî eğitimine büyük katkılar sağlayacaktır.

1.1.1. Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kur'an kursları; okulların tatil olduğu yaz aylarında çocuklara ve gençlere yönelik gerçekleştirilen, çoğunlukla camilerde yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerindedir. İsteğe bağlı din eğitimi ihtiyacını planlı, programlı olarak karşılamaya çalışan yaz Kur'an kurslarının yeni nesillere temel değerlerimizi kazandırma, bu değerlere karşı duyarlılık oluşturmada, oluşturulan bu duyarlılığı davranışa dönüştürme anlamında yeri tartışılmazdır (DİB, 2007a: 8).

Toplumun din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı çocuk ve gençlere yönelik Kur'an ve dinî bilgiler öğretimini Kur'an kursları yanında camilerde,

özellikle yaz Kur'an kursları vasıtasıyla yürütmeye çalışmaktadır. Kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak katıldıkları bu kurslar ile katılımcıların Kur'an-ı Kerim ve mealini öğrenebilmeleri, itikat, ibadet, siyer, ahlak alanında dinî bilgilerini geliştirebilmeleri, dinî içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanmaları hedeflenmektedir (DİB, 2012a).

Yaz Kur'an kursları ilk ve orta öğretim kurumlarının yıl sonu tatiline girdiği ikinci haftadan itibaren öğretime başlamakta, iki ay süreyle ve haftanın beş iş gününde, günde üç saat olarak yürütülmektedir (DİB, 2012a).

Yaz Kur'an kursları deyiminin kullanılması çok yakın zamanlarda olmuştur. Söz konusu kurslar, özellikle çok partili döneme geçildikten sonra hemen her camide ve genellikle okulların tatil olduğu yaz aylarında açılmıştır. Çok sayıda vatandaş bu kurslardan faydalanmış ve dinî bilgileri bu kurslarda öğrenmiştir (Başkurt, 2007: 125). Yaz Kur'an kursları; 1961 Anayasası'nın 154. maddesi doğrultusunda 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Kanunu'na dayandırılarak hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin cami hizmetleri sınıfını oluşturan imam hatiplerin görevi, yetki ve sorumlulukları hakkında 107. maddenin 4. bendi olan *"İsteyen vatandaşlara müftülüğün izni ile uygun görülecek yerlerde ve müftülükçe belirlenecek esaslar çevresinde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek"* şeklindeki ifade ile gerçek anlamda resmîlik kazanmıştır (DİB, 2002a).

Yaz kursları 1980 yılına kadar okulların tatilde bulunduğu yaz aylarında sadece ilk ve orta öğretim öğrencilerine yönelik iken Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlamış olduğu 02.06.1980 tarihli genelge ile yaz aylarında ilk ve orta dereceli okulların öğrencilerine ve yaş sınırlaması yapılmaksızın bütün vatandaşlara Kur'an okumayı öğretmek ve dinî bilgi birikimini artırmak amacıyla açılmıştır. Bu kurslar cami görevlilerince yönetilmekte ve ilgili müftülüklerce denetlenmektedir (DİB, 2012b).

Ancak ilköğretimin zorunlu ve kesintisiz olarak sekiz yıla çıkarılmasından sonra 1997 yılında, bu yasaya uygun olarak 1990 Kur'an kursları yönetmeliğinin bazı maddelerinde değişikliklere gidilmiştir. Bunun yanı sıra Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkındaki 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı kanuna, 22.07.1999 tarihinde kabul edilen 4415 sayılı kanunla getirilen ek maddede, yaz Kur'an kursları ile ilgili şu hükme yer verilmiştir: *"İlköğretimin beşinci sınıfını bitirenler için yaz tatillerinde Milli Eğitim*

Bakanlığının denetim ve gözetiminde yaz Kur'an kursları açılır. Kur'an kurslarının açılış, eğitim-öğretim ve denetimleri ile bu kurslarda okuyan öğrencilerin barındığı yurt veya pansiyonların açılış ve çalışmalarına dair hususlar yönetmelikle düzenlenir" (DİB, 1965). Bu yasaya uygun olarak yeni bir Kur'an kursları yönetmeliği hazırlanmış ve bu yönetmelik "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği" başlığıyla 3 Mart 2000 tarih ve 23982 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2000: 25).

7 Nisan 2012 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği'nde gerçekleştirilen değişiklikler neticesinde yaz Kur'an kurslarına katılımda yaş sınırlaması kaldırılarak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bırakılmıştır (DİB, 2012a).

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaz Kur'an kurslarına devam eden öğrencilerin eğitim ihtiyaçları, eğitimin süresi, öğrenci velilerinin tatil programları, eğitimin etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi vb. etkenler dikkate alınarak 2005 yılında Kur'an kursları öğretim programı kur sistemine göre yeniden düzenlenmiştir. Sadece ürünü değil, süreci ön plana çıkaran; bireysel farklılıklara göre ölçme ve değerlendirmeyi mümkün kılan ve çerçeve-esnek öğretim programı anlayışı ile hazırlanan program öğrencilerin bilgi ve becerilerine göre ayrıştırılmasını esas alan "kur" sistemine göre yapılandırılmıştır. Program, her biri üç haftalık bir eğitim süresini ihtiva eden üç kur halinde düzenlenmiştir. Kurslarda gerçekleştirilmesi hedeflenen eğitim, "Kur'an'ı yüzünden okuma becerini kazandırma" ile "temel dinî bilgileri" ni kapsamaktadır. Eğitim programının öğrenme alanları Kur'an, itikat, ibadet, ahlak ve siyer olarak belirlenmiştir. Her kurda söz konusu öğrenme alanlarıyla ilgili belli düzeyde bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır. (DİB, 2006b: 12).

Yaşanılan bazı olumsuzluklara rağmen yaz Kur'an kurslarında uygulamaya konulan "kur sistemi" zaman kaybını ve her yıl yeniden başlamayı, gereksiz tekrarları önlemenin yanında, yeteneklerine göre öğrencileri gruplandırmaya ve her öğrencinin istediği bilgiyi almasına imkân sağlamıştır (Önder, 2008: 283).

Çocuklar için sağlıklı bir dinî tutum ve davranış geliştirmenin yolu iyi eğitimciden geçer mantığıyla yaz Kur'an kurslarında görev alacak personelin tamamı, 2005 yılından itibaren her yıl haziran ayında mahallinde bir hafta süreli hizmet içi eğitim seminerine

alınmak suretiyle bu önemli kurslara pedagojik formasyon açısından hazırlanmaktadır (DİB, 2005).

Yaz Kur'an kurslarının dinin doğru anlaşılması ve hurafelerden uzaklaşılmasında katkısı vardır. Doğru kaynak, doğru metot ve ehil öğreticiler yoluyla verilen din eğitimi yaygın yanlışların ve hurafelerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır (Aşıkoğlu, 1998: 48).

Yaz Kur'an kurslarının bu önemli fonksiyonlarının yanında bir diğer önemli fonksiyonu da çocukların yaz tatillerini değerlendirmeleri, yeni arkadaşlar ve çevre edinerek, sosyalleşmeleridir. Çünkü eğitimin ve caminin görevlerinden birisi de sosyalleşmeyi sağlamaktır (Bilgin, 2007: 37).

Yaz kursları, çocukların ve gençlerin dinin temel bilgilerini öğrendikleri önemli eğitim-öğretim merkezleridir. Çocuklarımızın, ailelerinde ve okullarında öğrendikleri dinî bilgilerini bu kurslarda uygulayarak pekiştirdikleri; dine, din eğitimine, din görevlilerine, camilere, bakış açılarını belirledikleri ilk mekânlar yaz Kur'an kurslarıdır. Zira çocuklar ilk defa camiye gelmekte, din görevlileriyle tanışmakta, Kur'an okumakta ve cemaatle namaz kılmakta veya kılındığını görmekte dirler. Bu şekilde hayata ve dine bakışlarını etkileyecek bir süreçten geçmektedirler. Bu çerçevede yaz Kur'an kurslarında gerçekleştirilen uygulamalar ve gözlemler çocukların karakter gelişimlerinde etkin olmaktadır.

1.1.2. Cami Dersleri

Ülkemizde anayasal bir görev olarak yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürütmekle vazifeli Diyanet İşleri Başkanlığının din eğitimi hizmetlerinden bir diğeri de cami dersleridir. Başkanlığın bünyesindeki camiler; genç-yaşlı, kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin isteyen herkese yaygın din eğitimi veren kurumların başında gelmektedir.

Günümüzde, her yaştan toplum bireylerini dinî yönden bilgilendirme ve aydınlatma bakımından cami dersleri önemli birer yaygın din eğitimi faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Cami dersleri camiye gelen cemaatin namaz sonrası birkaç dua okuduktan sonra dağılmasını önleyen; birkaç ayetin açıklamasını, peygamberimizin bir hadisini, öğüdünü, siyerden bir hadiseyi, Kur'an'dan bir kıssayı, peygamberler tarihinden bir

olayı, ilmihal ve temel ahlak bilgilerini, insanımıza günümüzde ne lazımsa onu, bir program dâhilinde parça parça veren bir büyük eğitimin adımlarıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2007 yılında yayınlanan genelgenin 13. maddesinde cami dersleri hakkında detaylı bir açıklama yapılarak cami derslerine ayrı bir önem atfedilmiştir. Buna göre il ve ilçelerdeki merkezî camilerde aşağıdaki usûl ve esaslar çerçevesinde halka yönelik cami dersleri verilecektir. Dersleri verecek elemanlar öncelikle müftü, müftü yardımcısı, şube müdürü, Kur'an kursları müdürü, vaizler, Kur'an kursu öğreticileri, murakıplar, imam-hatipler ile başkanlık personeli iken emekli olan ve bizzat müftülerce uygun görülecek liyakatli elemanlar arasından tespit edilecektir. Cami derslerinde Kur'an-ı Kerim ve meali ile temel dinî bilgiler dersleri, cuma günleri hariç olmak üzere; mevsim şartları, mahallî şartlar ve vatandaşların talepleri de dikkate alınarak il ve ilçe müftülerince tespit edilecek gün ve saatlerde, birer saat olarak haftada en az iki saat uygulanacaktır. Cami dersleri; erkeklere ve kadınlara yönelik olmak üzere ayrı ayrı düzenlenebilecektir. Kadınlara yönelik cami dersleri, bayan din hizmetleri uzmanları ve vaizeler tarafından verilecektir. Bunlar bulunmadığı takdirde fahrî vaizeler ile liyakatli bayan Kur'an kursu öğreticilerinden istifade cihetine gidilecektir. Cami dersleri, 01 Ekim-30 Nisan tarihleri arasında sürdürülecektir. Ancak ramazan ayı özel programları sebebiyle bu ay içinde derslere ara verilecektir. Bu derslere daha çok katılımın sağlanması için gerekli duyurular, usulüne uygun olarak zamanında yapılacaktır. Cami dersleri uygulamasından müftüler birinci derecede sorumlu olacak, başkanlık müfettişlerince yakından takip edilecektir. Müftü ders vermiyorsa, zaman zaman derslere katılarak ders veren hocalarla dinleyicileri yönlendirerek, açıklamalarıyla destek olacaktır. Cami dersleri ile ilgili faaliyet raporları, her yıl müftülüklerce hazırlanan yıllık irşat raporlarında ayrı bir başlık altında, olumlu, olumsuz yönleri ile önerileri de ihtiva edecek şekilde hazırlanacak ve değerlendirilmek üzere başkanlığa gönderilecektir. Cami derslerinde kaynak eser olarak başkanlık yayınları esas alınacaktır (DİB, 2007b).

Bütün bu saydıklarımıza ilaveten 2009 yılından itibaren vatandaşların gün geçtikçe artan din eğitimi talebi, başkanlığın bu talebi karşılamak amacıyla yaygın din eğitimi hizmetlerini çeşitlendirme zorunluluğu, Kur'an kurslarının, sayısı ve kapasitesi, çalışma saatleri, öğretici sayısı vb. nedenlerle vatandaşların yaygın din eğitimi ihtiyaçlarına tam

olarak cevap verememesi gibi sebeplerden dolayı Bakanlar Kurulunun 24 Temmuz 2009 tarihli ve 27298 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Diyaret İşleri Başkanlığınca Düzenlenen Eğitim Faaliyetlerinde Uygulanacak Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar”ı ile Kur’an kursu bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap vermeyen yerlerde, camilerde Kur’an öğretimi kurslarının açılmasına ve ders verecek öğreticilere ek ders ücreti ödenmesine imkân sağlanmıştır (DİB, 2009: 1).

Bakanlar Kurulunun ilgili kararı uyarınca 17 hafta üzerinden her bir görevli için, (Haftada 3 gün, günde 2 saat) yılda toplam 100 saat olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede; Kur’an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğrenme alanları olmak üzere iki bölümden oluşan, 150 saatlik üç kurlu esnek bir program hazırlanmıştır (DİB, 2009: 4).

Projede süre ve içerik açısından alternatif programların uygulanmasına imkân sağlayan kur sistemi benimsenmiştir. Gündüz, akşam, hafta içi, hafta sonu gibi değişik zaman dilimlerinde kursiyerlerin talebine binaen gerçekleştirilecek esnek yapıda cemaat merkezli bir anlayış güdülmüştür (DİB, 2009: 4).

Camilerde Kur’an öğretiminde görevlendirilmek üzere kursa alınacak personelde aranan temel kıstas, Kur’an-ı Kerim kıraati konusunda ehliyet ve liyakatin yanı sıra, pedagojik formasyona da sahip olmasıdır. Söz konusu kurslarda öğretici olarak görevlendirilecek personelin kurslarda uygulanacak program, ders materyali, öğretim teknikleri vb. hususlar hakkında imkânlar ölçüsünde başkanlığın eğitim merkezlerinde hizmet içi eğitim kurslarına alınmaları planlanmıştır (DİB, 2009: 1).

Bugün camilerin sayıları, kapasiteleri, buldukları mekânlar ve görevli personeli dikkate alındığında; camilerin sahip olduğu potansiyelden, eğitsel imkânlardan daha fazla yararlanabilmenin yollarını araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. İslâm dininin insanlara gereği gibi ifade edilmesinde veya toplumdaki insanlar tarafından doğru kavranılmasında ifade edildiği üzere hedef kitle bazen yetişkinler, yetişkinlerin yanında gençler, çocuklar, zaman zaman kadınlar olabilmekte, bu bireylerin ilgi istek ihtiyaçlarının tutum ve davranışlarının farklılığı göz önünde tutularak cami derslerinin kapsamın genişletilmesi gerekmektedir.

Cami dersleri adı altında gerçekleşen faaliyetlerin içeriğine baktığımız zaman genel itibariyle Kur’an-ı Kerim’i öğrenmeye yönelik çalışmaların ağır bastığını görmekteyiz.

Yapılacak olan çalışmaların daha kapsayıcı, dinin bütün alanlarına hitap edici, hayatın her alanına yönelik olması birçok katkıları beraberinde getirecektir. Öyle ki bu derslere bizzat katılanların ifadelerine göre yapılan etkinliklerle derslere katılan hanımlar için çok önemli bir değişim, dönüşüm ve sosyal hayata katılım projesi olduğunu ortaya koymaktadır. Derslere katılan hanımlar bu değişim “derslerden önceki hayatımız ile derslerden sonraki hayatımız” şeklinde ifade ederek cami derslerinin hayatlarında bir milat olduğunu ortaya koymaktadır (Başkurt, 2009: 45).

Ülkemizde camilerde kadınlara yönelik din eğitiminin yetersiz oluşu söz konusu olup bu durum büyük bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bayram, cuma ve vakit namazlarında camiye gelen erkek cemaat yapılan din eğitimi faaliyetlerinden istifade ederken yapılacak olan sistemli ve düzenli cami dersleri ile bu durumun telafi edilmesi yoluna gidilebilir.

1.1.3. Hutbe

Hutbe, sözlükte söz söylemek, konuşmak, hitabe, giriş, insanları ikna için fasih ve tesirli konuşmak gibi anlamlara gelmektedir (Çakan, 1998: 26). Terim olarak ise hutbe, cuma namazlarından önce ve bayram namazlarından sonra belirli ibadetlerinin icrası esnasında imamların minbere çıkarak yaptıkları genelde vaaz ve nasihati içeren konuşmayı ifade etmektedir (Baktır, 1998: 425).

Cahiliye dönemi Arap toplumunda çok yaygın olan konuşma sanatı, İslâm döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiş, öte yandan da dinî bir muhteva kazanarak bazı ibadetlerin şekil şartı veya tamamlayıcı unsuru olmuştur (Baktır, 1998: 425).

Hutbe; cami merkezli yaygın din eğitiminin en önemli faaliyetlerinden biri olup diğer din eğitimi faaliyetlerine göre içerik yönünden daha iyi organize edilmiş olması ve geniş dinleyici kitlesine ulaşması açısından da önem arz etmektedir. Hutbenin geçmişten günümüze önemini koruyan vazgeçilmez bir dinî iletişim vasıtası olması, ele alınan konularının dinî ilkeler ışığı altında geniş kitlelere iletilmesinde ve davranışlara yön vermesinde bilgilendirici, ikna edici ve motivasyon sağlayıcı etkisinin olmasındandır. Müslümanlarca yerine getirilmesi dinen zorunlu olan cuma namazının ayrılmaz bir parçası olan hutbe sayesinde, aynı anda milyonlarca insana dinî bilgi,

duygu ve düşüncelerin öğretilmesi ve ulaştırılması söz konusu olmaktadır (Önkal, 1995: 146). Diyanet veya diyanet dışı sunulan yaygın din eğitim hizmetleri arasında hutbe kadar aynı anda sayıca bu kadar çok insana ulaşan bir din eğitim şekli bulunmamaktadır (Kaymakcan, 2003: 56).

Cami içi eğitim ve iletişim faaliyeti olan hutbe ilk hatip ve mürşit olan Hz. peygamber ile başlamış ve farklı şekillerde günümüze kadar devam etmiştir. Hz. peygamber (sav) hayatı boyunca, seferlerde geçenler dışında dört-beş yüz civarında cuma hutbesi irat etmiştir (Kazancı, 1995:263).

Hz. peygamber (sav) diğer hususlar gibi hutbe iradında da Müslümanlara örnek teşkil etmektedir. Hz. peygamber (sav)'in hutbeleri canlı, dikkat çekici özellikler taşırdı. Hitap ettiği kitleye hâkimdi. Hutbelerinde kısa öz ve anlamlı ifadeler seçerdi. Hutbenin amacı halka nasihat etmek, onların dinî duygularını geliştirmek, onları çeşitli konularda bilgilendirmek veya yanlışlarını düzeltmek mevcut bilgilerini tazelemektir (Akın, 2008: 253).

Hz. Muhammed (sav) hutbelerinde iman, amel ve ahlaki konular başta olmak üzere, yerine göre eğitim ve iktisadi mevzulara temas etmiş, zaman ve zeminin özelliğini dikkate alarak idari, siyasi, içtimai, askeri, adli veya hukuki konulara da değinmiştir. Kısacası O, hayatın her alanındaki konuları hutbelerinde işlemiştir. (Önkal, 1995:148). Konuyla ilgili olarak Armaner (1962: 46)'de; “*Hz. Peygamber cuma hutbelerinde takvadan, Allah'ın birliğinden, ilahi sıfatlarından ve ahiretten bahsederdi. Şayet hafta içinde bir olay vuku bulursa onu bahis konusu ederek ona dair talimatını verirdi. Bazen de hutbe irat etmeyerek (Kaf) suresinden ayetler tilavet ederdi*” demektedir.

Her ne kadar dinî bir vecibe ise de, sosyal anlamda eğitim yönü ön plana çıkan hutbeler, özellikle VIII. asırda Abbasiler döneminden itibaren siyasî hâkimiyetin sembollerinden olmuştur (Baktır, 1998: 426). Osmanlılar zamanında da hutbeler, Abbasilerde oluşmaya başlamış olan şeklin ön planda tutulduğu, ancak muhtevaya veya konuya önem verilmez bir hale gelmiştir (Doğan, 1998: 14). Ancak Osmanlılarda Abbasilerden farklı olarak, formüle hale getirilmiş hutbelerin sadece ortada okunan hadisleri haftadan haftaya değiştirilmiştir (Gotthard, 1972: 43).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, itikat, ibadet ve ahlak konularında Müslüman halkı aydınlatmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık imam hatiplere yol gösterici olmak üzere hutbe kitapları, mecmualar, çıkardığı gazete ve dergilerin içerisinde ve eklerinde hutbeler yayınlamıştır.

1989 yılında yayınlanan genelgeye göre, öncelikle Başkanlıkça yayınlanan ve Başkanlığın incelemesinden geçen metinler seçilip okunması zikredilirken, (DİB, 1989) 1995 yılında hutbelerin, il müftülüklerince tespit edilen konulardan seçilmesi ve önemli gün ve haftalar münasebetiyle okunacak hutbelerin gerektiğinde DİB'ne gönderilmesi, DİB genelgesinde yer almaktadır (DİB, 1995). 2002 yılında Din İşleri Yüksek Kurulunca hazırlanan ve Diyanet Aylık Dergisi ekinde gönderilen hutbeler okunacak, derginin ulaşmaması halinde başkanlığın internetteki web sitesinden hutbeler temin edilecektir denilmektedir (DİB, 2002b).

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nde (Madde 19) öncelikle Başkanlıkça gönderilen hutbelerin okunması, Başkanlıkça bir hutbe gönderilmediğinde müftülükçe hazırlatılan veya imam hatiplerce hazırlanıp müftülükçe kontrol edilen hutbenin okunması istenmektedir. İrticalen hutbe okunması kesinlikle yasaklanmış, hutbenin sonunda okunan ayetin anlamının bile nasıl ifade edileceği belirtilmiştir (DİB, 2002a).

Diyanet İşleri Başkanlığının 2005 yılında yayınladığı genelge, imam hatiplerin Diyanet Aylık Dergi'si ekinde gönderilen hutbeleri okumasını emretmektedir. Ayrıca mahallinde ihtiyaç duyulursa farklı camilerde farklı hutbeler de okunabileceğini vurgulamaktadır (DİB, 2005).

2006 yılı haziran ayından itibaren il müftülükleri sorumluluğunda hazırlanan hutbeler, 2013 yılında yapılan bir genelge değişikliği ile "İl İrşat Kurulları" nca hazırlanmaktadır. Okunacak hutbe konuları yerel şartlara ve gündeme uygun olarak tespit edilmekte, hazırlanan hutbeler söz konusu kurullar tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan sonra okunmaktadır (DİB, 2013b: 30).

Din hizmetlerinde halkla ilişkiler ve eğitim-öğretim süreçlerinde kullanılan iletişim vasıtaları arasında hutbe dinî mesajın hedef kitlelere ulaştırılmasında önemli rol oynamaktadır. Halkla ilişkiler ve eğitim-öğretimin temelinde iletişim yer almaktadır.

Bilindiği gibi iletişim, yüz yüze yani bire bir karşılıklı gerçekleşebildiği gibi bazı vasıtalar ve kitle iletişim araçlarıyla sağlanır. Bu anlamda hutbe, çok önemli kitle iletişim ve dinî iletişim (dinî hitabet) vasıtalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm tarihinde hutbe; dinî bilgilerin, manevi ve ahlaki değerlerin aktarılmasında etken olmuş ve günümüzde de bu etkinliği sürdürmeye devam etmektedir (Selçuk, 2009: 230). Ancak böylesine geniş kitlelere açılabilen dinî duygu, düşünce ve bilgilerin ulaştırılması anlamında; eğitim ve iletişim objesinden gereği gibi istifade edebilmek amacıyla halkın beklentileri dikkate alınarak hazırlanması, hutbeyi okuyacak din görevlilerinin de hazırlıklı güzel konuşma ve hitabete özen gösterici olması, iletişim verilerini kullanabilmesi elzemdir.

1.1.4. Vaaz

Vaaz kelimesi İslâm literatüründe öğüt vermek, nasihat etmek, birinin kalbini yumuşatacak şeyleri söylemek, kötü sonuçları hatırlatmak, insanları kötülöklere ve yanlışlıklara karşı uyarmak, sakındırmak; iyiliklere özendirmek, dinî konularda bilgilendirmek anlamlarına gelmektedir (Bayraktar, 1997: 17).

Vaaz, çok yönlü bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira vaaz; bir yönüyle nasihat, bir yönüyle irşat ve telkin, bir yönüyle davet, bir yönüyle tavsiye ve inzar, bir yönüyle tedris, bir yönüyle talim-terbiye, bir yönüyle tebliğ ve hitabettir (Doğan, 1996: 1109).

Cami merkezli yaygın din eğitimi faaliyetlerinin önemli vasıtalarından biri olan vaazlar ölkemizde genellikle cuma, bayram, teravih namazları, öncesinde ramazan ayında, bazı merkezi camilerde haftanın belirli günlerinde dinî yönden camiye gelen insanları bilgilendirmek ve irşat etmek amacıyla verilmektedir. Dinen hutbelerin belirli gün ve saatlerde okunmasına nispeten vaaz için böyle bir sınırlandırmanın olmaması vaazın toplumu dinî konularda aydınlatmada vatandaşlara din hizmeti götürmede zaman süreci itibarıyla hutbeden daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Buyrukçu, 2008: 166).

Kur'an-ı Kerim' de öğüt ve nasihat anlamında çeşitli sigalarıyla yirmi beş ayette değinilen (Abdulkaki, 1984: 755) vaazın müminlere fayda vereceği ifade edilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "*Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğüt ile davet et*" (Nahl,16/125) ayetiyle peygamberlerin tebliğ vasıtası olarak va'zu nasihatı ve hikmeti

kullanması emredilmektedir. Hazret-i Peygamber'e hitap eden: "*Sen sadece Kur'an ile vaaz et. Çünkü öğüt gerçekten Müslümanlara fayda verir*" (Zariyat, 51/56) âyet-i kerimesi ise; nasihatın nasıl etkili bir tebliğ vasıtası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Vaaz, hutbe hariç diğer cami etkinliklerine göre daha geniş kitlelerin yararlandığı bir eğitim faaliyetidir (Yılmaz, 2005:105). Yapılan vaazlar insanların aydınlatılarak güzel hayırlı işlere teşvik edilmesine, günahlardan sakındırılmasına vesile olmaktadır. Bunun yanında vaazlar insanları dinî ve dünyevi anlamda bilinçlendirip dine, mukaddesata, milli manevi değerlere olan sevgi saygı ve bağlılığın artırılmasına insanların mutlu huzurlu başarılı bir hayat sürmelerine yardımcı olmaktadır (Soysaldı, 2008:139).

Çok eski geçmişi olan vaaz ve hitabet İslâmi anlayışa göre Hz Muhammed (sav) ile başlamıştır. İlk uygulamalarını Hz Peygamber'in cami dersleri ve vaazlarında bulan vaizlik, sahabeler ve daha sonraki Müslüman âlimler tarafından sürdürülmüştür. (Soysaldı, 2008:137). Hz. Ömer zamanında bazı kişilerin kendisinden vaaz etmek için izin istemeleri ve Hz. Ömer'in bu kişilere izin vermesi neticesinde ilk resmi vaizliğin başladığı kabul edilmektedir (Cirit, 2008: 463). İlerleyen zamanlarda camilere devletten maaş alan görevliler atanmıştır. Emeviler döneminde kassaslar, Fatımilerde dailer camilerde vaaz ve sohbet yaparak eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Yılmaz, 2005: 105).

Osmanlı devletinde ise âlimler ders halkalarıyla belirli gün ve gecelerde halkın dinî konularda aydınlanmasına çalışmışlardır. Ayrıca kürsü şeyhleri, cuma ve başka uygun gün ve vakitlerde vaaz ettiği gibi aynı zamanda hatibin Arapça okuduğu hutbeyi namazdan sonra herkesin anlayabileceği bir dille halka telkin ve izah etmişlerdir. (Bayraktar, 1997: 49).

Hz. Peygamber tarafından başlatılan, sahabeler ve daha sonra gelen Müslüman bilginler tarafından devam ettirilen vaaz ile ilgili uygulamalar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ettirilmektedir. Bugün vaaz, yaygın din eğitimi ve dinî iletişim vasıtası olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde halkı dinî yönden bilgilendirip aydınlatmak üzere belli hukuki dayanağı olan ve ilgili mevzuatta yeri olan kadrolu resmi vaizler görevlendirilmektedir. Buna

göre ülkemizde, cuma, bayram ve teravîh namazı öncesi olmak üzere çeşitli vesilelerle yapılan vaazlar; vaiz, müftü bazen de imam-hatîpler tarafından verilen vaazlarla gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında gerektiğinde ceza ve tevkîf evleri, çocuk ıslahevleri, güçsüzler yurdu, örgenci yurdu, hastane, fabrika ve benzeri yerlerde vaaz etmek için vaizler görevlendirilmektedir (DİB, 2002a).

633 sayılı kanununun 33. maddesinde ve DİB Görev ve Çalışma Yönerge'sinde "vaaz ve irşat görevi" başlığı altında, vaazın hazırlanışı ve yapılışı vaizin görev, yetki ve sorumlulukları ile vaaz etme yetkisi verilebilecek olanlar, belirlenmiştir. Vaaz etme görevi, Diyanet İşleri Başkanı, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeleri, müftü ve vaizlere verilmiştir. Bu yönerge uyarınca imam-hatîpler de müftülerin izni ile görev yaptıkları camilerde vaaz edebilmektedir. DİB Görev ve Çalışma Yönerge'sinde 14/04/2010 tarihinde, 34 sayılı onay ile yapılan değişiklikle görev yaptıkları camilere mahsus olmak üzere cami görevlileri (Dinî yükseköğrenim mezunu görevliler kendi camisi dışında ilgili müftülüğün izni ile vaaz edebilir) denilmektedir (DİB, 2002a).

Vaaz, tam anlamıyla bir uzmanlık hizmetidir. Bu uzmanlık pek çok özelliğın bir araya gelmesiyle mümkün olabilir. Toplumda vaaz hizmetlerinin aksaması, insan hayatıyla ilgili pek çok problemin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bugün toplumun her kesimine hitap edecek, tebliğde bulunacak, onlara bilgi ve nasihat verecek olan vaizin söylediğı şeyler bilgi verici, düşündürücü ve doyurucu olmalıdır. Vaizlerin mesleki alanda ve genel kültür alanında yeterli olması gerekirken, hitap ettikleri hedef kitlenin durumunu da bilmesi ayrıca önemlidir (Selçuk, 2009: 192).

1.2. İbadet Hizmetleri

Camiler her şeyden önce İslâm dininin ibadet mekânlarıdır. Ezan okumak, namazların kılınmasını sağlamak namaz önceleri ve sonraları Kur'an tilaveti gerçekleştirmek, ramazan ayı boyunca mukabele okumak, önemli gün ve gecelerde programlar tertip etmek gibi cami içinde gerçekleştirilen çeşitli dinî faaliyetler din görevlilerinin sorumluluğundadır.

Özellikle cuma namazları dışındaki namazların camide kılınması şart olmamakla beraber cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan daha faziletli olmasına

dair rivayetler Müslümanların imkân buldukça namazlarını camide kılmalarına sebep olmuştur.

Bir ibadet olan namazın huzur ve huşu içerisinde kılınması için, manevi hazır oluş gereklidir. Manevi yönden ibadete hazır oluş için camilerde namaz öncesi, özellikle sabah namazlarından önce Kur'an-ı Kerim tilavet edilir. Namazlardan sonra yapılan tesbihata müteakip cemaate katılan kişilerin kendine, ailesine, eş-dost ve akrabasına, vatana, millete ve dilediği herkese dualar edilir. Duadan sonra aşr-ı şerifler okunarak cami içerisindeki manevi atmosfer yoğunlaştırılır. Cuma ve bayram günleri, kandil geceleri ile ramazan ayı içerisinde, bu hususlar önemini bir kat daha artırır. Camiye gelen cemaatin huzur içerisinde ibadetini yapabilmesi için gerekli ortamı hazırlamaktan ve önem arz eden tüm tedbirleri almaktan sorumlu olanlar, imam-hatip ve müezzin-kayyımlardır (DİB, 2002a).

1.3. Cami Dışı Din Hizmetleri

Din görevlilerinin hizmet ve faaliyetleri cami içinde olduğu gibi cami dışında da toplumun bütün kesimlerine yöneliktir. Günümüz Türkiye'sinde cami cemaati olsun veya olmasın pek çok kişi çeşitli sebeplerden dolayı din görevlilerine başvurmaktadırlar. Din görevlilerince bu gibi isteklerin yerine getirilmesi, camiyle sınırlı olmadığı gibi tamamen camiden bağımsız da değildir (Onay, 2006: 161-162).

Din görevlileri doğum, ölüm, sünnet, nişan, düğün, asker uğurlama, mevlit gibi toplumu zinde tutan ve halk arasında kaynaşmayı sağlayan temel dinamiklerde halkın hep yanı başındadır. Halk, din görevlisini, misyonu gereği her zaman yanında görmek ister. Evden camiye, camiden eve giden, cami dışında herhangi bir şeye karışmak istemeyen din görevlileri ideal din görevlisi modeli oluşturmadıkları gibi, halk arasında da pek sevilmezler (Onay, 2006: 162).

Toplumu din konusunda doğru bilgilerle aydınlatmak, toplumsal barış ve huzur, birlik beraberlik ve kardeşlik bağlarının güçlendirici çalışmalarda bulunmak din görevlilerinin üstlendikleri sorumlulukların en önemlilerindedir.

Din görevlilerinin birlik ve beraberliğin, toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın sağlanmasında sessiz ama güçlü bir desteği olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle belli yörelerde dargınların barıştırılmasında din görevlileri etkin bir güçtür. Pek çok

kişinin başaramadığı ve başaramayacağı birlik ve beraberliğin tesis edilmesinde din görevlilerinin rolü yadsınamaz.

Dinimizde insanların uzun süreli birbirleriyle dargın durmaları yasaklanmış, aynı zamanda dargınlıkların üçüncü şahıslar tarafından giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (Hucurat, 49/10) Bütün bunlar cemaat arasında kırgınlıkların, anlaşmazlıkların uzlaşmaya vararak giderilmesi işinin din görevlisi için gönüllü ve geleneksel bir görev olmasını sağlamıştır.

Bazı kişisel ve ailevi sorunların kaynağında dinî-ahlaki bilgi ve motivasyon eksikliğinin önemli payı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu noktada özellikle sevgi, saygı hoşgörü, affetme, sabır, şükür ve tevazu gibi kavramlara işlerlik kazandırılmasının var olan sorunların çözümünde son derece etkili olduğu görülmektedir. Bu gibi durumlarda din görevlilerinin ortaya çıkması muhtemel pek çok olayı büyümeden istenmeyen olumsuz tablolarla karşılaşmadan engellediği tespit edilmiştir. Zira din görevlilerinin girişimleri, telkin ve nasihatleri neticesinde inanan kişilerin olumlu tutum takınarak barışmaların gerçekleştiği, anlaşmazlıkların çözümlendiği, içki, kumar gibi kötü alışkanlıkların terk edildiği, intihar eğilimlerinden vazgeçildiği görülmüştür (Onay, 2006: 169).

Cami bağlantılı din hizmetlerini; mutlu olaylara ilişkin merasimler, kederli olaylara ilişkin ziyaretler ve merasimler, dinî içerikli gelenek ve göreneklerin icrası olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

1.3.1. Mutlu Olaylara İlişkin Merasimler

Dinin getirdiği mesajların topluma aktarılmasında, görev yapılan bölgenin örf adet ve geleneklerin gerçekleştirilmesinde hiç şüphesiz en önemli unsur din görevlileridir. Din görevliliği halkla iç içe olan bir meslektir. Halk özellikle toplum hayatındaki bazı dinî vecibeleri yerine getirmek için din görevlilerine ihtiyaç duymaktadır. Evlilik, sünnet ve asker uğurlama, isim koyma merasimi bu tür faaliyetlerdendir. Din görevlileri, nikâh, nişan, sünnet ve askere uğurlama gibi mutlu olaylar vesilesiyle düzenlenen törenlere katılarak merasimin dinî yönünü icra ederler.

Din görevlileri, bu merasimlerin pek çok aşamasında hazır bulunarak dua etmeleri yanında, icra edilen törenin dinî yönden anlam ve önemine ilişkin konuşmalar ile faydalı ve yönlendirici dinî telkinlerde de bulunurlar. Onlar, nişan ve nikâh törenlerine

katılarak toplumun temel taşı olan ailenin, aile bütünlüğünün ve eşlerin birbirlerine karşı davranış şekillerinin İslâm dini açısından önemini vurgulayarak, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini dile getirip toplumun temelden sağlam yapıya sahip olması için caba gösterirler.

Bu programları, yapılış gayesine ve ortamın psikolojisine uygun olarak icra etmek, katılanların duygularına tercüman olacak konuşma ve dualarla merasimi neticelendirmek, gerçekten de özel bir çalışma, deneyim ve kabiliyet gerektirir. Sünnet, nişan ve düğün gibi vesilelerle yapılan bu gibi merasimlerde, dinî duyguların gözetilerek mutlulukların paylaşıldığı dengeli bir atmosferin oluşturulması, büyük bir tecrübe ve ustalık gerektiren bir husustur. Toplumsal hissiyatı ve hafızayı yaşatarak ileri nesillere taşıyan bu gibi faaliyetlerde din görevlisi olarak rol alma, sadece dinî bir görevin yapılması değil, toplumsal kültürün ve kimliğin pekiştirilmesinde önemli bir sorumluluğun da yerine getirilmesi demektir (Onay, 2006: 164-165).

1.3.2.Kederli Olaylar İlişkin Merasimler

İslâm dini hem dünya hem de ahiret hayatımızı düzenleyen ilahi kurallardan oluşmaktadır. Toplumumuzda cenaze hizmetleriyle ilgili asıl mükellefiyetlerle birlikte yörelere göre değişen cenazenin definden önce veya sonra yapılması dinen zorunlu olmayan gelenek ve görenekler vardır. Cenazenin yedinci, kırkıncı, elli ikinci, gün ve gecelerinde yapılan merasimler bunlardan bazılarıdır.

Ölüm anından başlamak üzere gerekli telkinin verilmesi, Kur'an okunması, cenaze salasının verilmesi, ölünün yıkanması, kefenlenmesi, namazının kılınması, defni, defin sonrası telkini, yani cenazenin teçhiz ve tekfin işlemleri genelde din görevlileri tarafından yerine getirilmekte veya bu hizmetlerin din görevlileri tarafından yapılması istenmektedir (Buyrukçu, 2008: 190). Cenaze namazının kılındığı, ilgili diğer işlemlerin yapıldığı zaman dilimleri ölüm ve ahiret gerçeğinin iyice somutlaştığı, kalplerin yumuşadığı, her türlü dinî telkin ve hatırlatmaya açık hale geldiği zamanlardır. Bu zamanların, din görevlisi tarafından çok iyi değerlendirilerek okunacak olan Kur'an'ın yapılacak olan dua ve nasihatın kederleri hafifleteceği ve normal hayata dönmek için psikolojik bir destek olacağı unutulmamalıdır (Onay, 2006: 161).

En basitinden en ağırına kadar insanın yakalanmış olduğu hastalık durumu hayatın gerçeklerindedir. Hastaların hem fiziki hem de ruhen, tedavileri esnasında moral ihtiyaçları olduğu ve desteklenmelerinin gerektiği tıbbın gerçeklerindedir. Ziyaret edilmek hastalar ve hasta yakınları için büyük bir moral kaynağı olurken paylaşılan sıkıntılar, bulunulan iyi temenniler, yapılan dualar, birer terapi etkisi yapmaktadır. Bu tür ziyaretlerde bulunmak dinimizce tavsiye edilen hususlardandır. Bu itibarla din görevlilerinin bu tür ziyaretlerde bulunmaları hem dinî hem de insani bir görev olarak görülmektedir. Din görevlilerinin duası ve manevi desteğiyle moral bulan, daha çabuk iyileştiğini ifade eden kişilerin sayısı azda değildir. Din görevlilerinin duygu dünyasının inceldiği bu gibi olaylar vesilesiyle yapacakları ziyaretlerde söylenecek birkaç kelime başka zamanlarda verilecek uzun vaaz ve nasihatlerden daha etkili olacağı araştırmalar neticesinde ortaya konulmaktadır (Onay, 2006: 167).

1.3.3. Dinî İçerikli Gelenek ve Göreneklerin İcrası

Din görevlisi toplumsal hassasiyetler hususunda gerekli motivasyonun canlı tutulması ve ihtiyaç duyulan zamanlarda güçlendirilmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Halk nazarında iyi bir din görevlisi dinî kurallar çerçevesinde halkın beklentilerini dikkate alan ve hissiyatlarına tercüman olandır. Bu noktadan bakıldığında halkımızın önemli bir kısmı din görevlilerinin bulunmadığı törenleri yapılmış saymamakta veya büyük bir eksiklik görmektedir. Önceleri Hz Muhammed'in doğum günü münasebetiyle düzenlenen sonraları mübarek kandil gecelerinde, doğum, ölüm, sünnet, nikâh gibi çeşitli vesilelerle düzenlenen mevlit merasimleri, birçok bölgede değişik uygulamalarla gerçekleştirilen aşure bayramları, geniş katılımlı yağmur duaları, arife günlerinde toplu olarak yapılan mezarlık ziyaretleri, son yıllarda büyük etkinlikler çerçevesinde gerçekleşen hacı ve umre uğurlamaları, bireysel ve toplumsal kalkınma ile helal kazançlara vesile olması amacıyla yapılan temel atma ve işyeri açma törenleri şeklindeki örf adet ve geleneklerin gerçekleşmesinde ve devamında dinin ve din görevlisinin önemi büyüktür. Bütün geleneksel yaşantı ve davranışlar, içerdikleri manevi değerlerin pratik kalıplar içinde alışkanlıklar olarak yaşatılmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlarken (Cebeci, 2003: 24) bu gibi faaliyetlerde yer alan din görevlisi yapmış olduğu dinî görevin yanında toplumsal kültür ve kimliğin pekiştirilmesinde de önemli bir sorumluluk üstlenmiştir (Onay, 2006: 173).

BÖLÜM 2: İLETİŞİM

2.1.İletişim ve Dinî İletişim

İletişim kavramı pek çok kişi tarafından farklı yönleri önemsenerek, değişik biçimlerde tanımlanmıştır. Burada konumuza açılım kazandıracağını düşünerek değişik kullanım ve bakış açılarına göre yapılan iletişim tanımlarını vermekte fayda görüyoruz.

İletişim kavramının toplum bilimsel açıdan tanımlaması Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde yapılmaktadır: “Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arası söz, el, kol hareketi, yazı görüntü vb. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim sürecidir” (Yüksel, 2009a: 6). İletişim kavramını süreç olarak ele alan tanımlamalardan bazıları ise şu şekildedir: “İletişim; bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma sürecidir” (Dökmen, 2012: 37). İletişim; kişilerin sürekli bir mesaj alışverişi şeklinde, konuşanın mesaj gönderdiği, dinleyenin bu mesaja tepkide bulunduğu; bu tepkiye bir cevabın verildiği, bu cevabın karşılığının alındığı böylece sürüp giden psiko-sosyal bir etkileşim sürecidir (Cüceloğlu, 2009: 13, 23).

İletişimin paylaşıldıkça var olduğunu savunan görüşe göre de iletişim; bizim başkalarına yaptığımız bir şey değil, aksine bizim başkaları ile birlikte yaptığımız bir aktivitedir. Davranışsal yaklaşım sonucu yapılan bir tanımlamada ise iletişim; “organizmanın herhangi bir bölümünde, istedik belli davranışları ortaya çıkarabilmek için, çevresel uyaranların düzenlenmesidir” (Yüksel, 2009a:3).

İletişim kavramının çok çeşitli bilimlerle yakın ilişkisi ve değişik bilimsel disiplinlerin iletişim kavramlarını kendi alanlarında kullanmaları, bu kavramın değişik biçimlerde tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. İletişim; süreç, etkileşim, duygu, düşünce, paylaşım, bilgi, değişim gibi birçok kavramı içerisinde barındıran karmaşık, çok boyutlu, geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel, 2009a: 4).

Bilindiği gibi insan hayatında çok çeşitli faaliyetler vardır. Bu faaliyetlerden bazıları çok önemli olmazken, bazıları son derece önemlidir. İletişim de bunlardan bir tanesidir. İletişim konusunda yapılan çeşitli çalışmalara göre, insanın tüm hayatının yaklaşık %75-80'i bir şekilde iletişimle geçmektedir (Köylü, 2006: 10). İnsanlar, istek ve ihtiyaçlarını, duygu ve düşüncelerini, acı ve üzüntülerini, bilgi ve becerilerini iletişim

yoluyla birbirlerine iletmekte ve birbirleriyle paylaşmaktadır. Hatta bu durum sadece insanlar için değil dünyadaki tüm canlılar için gerekli ve geçerlidir. Bunun yanında bizatihi insan, maddi ve manevi boyutlu kendisiyle iletişim içerisinde (Kayaalp, 2004: 38). Cüceloğlu'nun ifade ettiği gibi “yaşayan canlılar varsa orada mutlaka iletişim vardır. Çünkü iletişim yaşamın ta kendisidir.” Dolayısıyla insanların iletişim yapmama ya da iletişim kurmama şansı yoktur (Köylü, 2006: 39).

İletişim, bir anda başlayıp bir anda biten statik bir eylem değil, bir süreçtir. Süreç, aralarında birlik olan veya belli bir düzen içinde tekrarlanan, ilerleyen, gelişen olay veya hareketler dizisi demektir (Eren ve diğerleri, 1988: 135). Yine süreç demek, iletişimin sürekli olarak sözel ya da sözel dışı alma ve verme işleminin devam etmesi demektir. Bu yüzden iletişim statik olmaktan ziyade dinamik bir yapıya sahiptir (Köylü, 2006: 42).

İletişim tek düze bir özellikten ziyade sözel, yazılı, duygusal, nesnel gibi çok çeşitli bir karaktere sahiptir. İnsanlarla iletişim kurmak için illaki konuşmak şart değildir, ya da konuşmadığımızda iletişim yapmadığımız anlamına gelmez. Bu nedenle konuşmak kadar susmak veya sadece gülümsemek de iletişim süreci için anlamlı bir iletişim oluşturmaktadır (Selçuk, 2009: 110). Her iletişim çeşidinin hayatımızda etkin olduğu yerler vardır. İletişim çeşitlerinden birini kullanan insanın mimiklerinden tutunuz da, sesinin tonuna iletişim esnasındaki davranışlarına varıncaya kadar birçok özelliğinden iletişim gerçekleşir. Hatta sözel olmayan bu iletişim şekli sözel iletişimden daha fazla mesaj aktarabilir. İletişime ne kadar çok unsur katılırsa başarı o kadar çok artacaktır, öğretici etkinliklerinde başarılı olmanın yolu çoklu iletişim tekniklerinden geçer.

İletişim sürecinin yaşandığı pek çok alan vardır. Bu alanların en önemlilerinden biri de hiç kuskusuz dindir. Dinî konularda yaşanan iletişim ise dinî iletişim kavramı çerçevesinde değerlendirilir. Dinî iletişimin, en eski iletişim biçimi olduğunu söylememiz mümkündür. Dinî iletişimin tarihinin, insanın yaradılışından daha öncelere gittiği ifade edilebilir (Köylü, 2006: 101).

Kuran'daki ayetler incelendiğinde bütün peygamberlerin, Allah ile kendilerinin gönderildikleri toplumlar arasında dinî iletişimi sağlamaya çalıştıkları (Köylü, 2006: 101) söylenebileceği gibi peygamberlerin, ilahi mesajları kitlelere ulaştırmaları ve onlarla olan münasebetleri de dinî iletişim kapsamında değerlendirilebilir. Dinî iletişim

ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlayıp son peygamber Hz. Muhammed'e kadar geniş manada devam ede gelmiştir. "Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı (peygamber) geçmiştir (Fâtır 35/24). "Ey Rabbimiz onlara kendi içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder" (Bakara 2/129). Bu ayette geçen okuma, öğretme ve temizleme kavramları bir din eğitimi faaliyetini olduğu kadar aynı zamanda bir dinî iletişim sürecini de çağrıştırmaktadır. Yukarıda geçen ayetler insanoğluna, tarih boyunca dinin tebliğ ve irşat edildiğini, bir bakıma iletişim çeşitlerinden biri olan dinî iletişim vasıtasıyla insanlara ulaştırıldığını göstermektedir (Köylü, 2006: 107-108).

Dinî duygu ve düşüncelerin dinî tutum ve davranışları kazandırma veya pekiştirme çalışmaları bir din eğitimi ve din hizmeti faaliyetidir. Din eğitimi ve din hizmeti iletişim açısından düşünüldüğünde dinî iletişim vasıtasıyla yapılabilir (Kaya, 1998: 75). Bugün iletişime ilişkin bilgi yetenek ve kabiliyetler, siyasi, ekonomik ve diğer sosyal ilişkilerde olduğu kadar din alanında da önemli bir yer tutmaktadır. Hatta dinler ve kültürler arası rekabetin ve dolayısıyla yabancı dinlerin misyonerlik faaliyetlerin arttığı, din ve dindarlık imajının sarsıldığı, dinî ve kültürel yozlaşma ve yabancılaştırma tehlikesinin baş gösterdiği günümüzde, etkili bir dinî iletişimin önemi de daha iyi anlaşılabilir bulunmaktadır (Certel, 2008: 145). Din görevlilerinin cemaate ve topluma dinî konularda, bilgi, düşünce duygu ve beceri öğretebilmeleri dinî tutum kazandırabilmeleri bunlar arasında kaliteli bir iletişim ve etkileşim sürecinin kurulmasıyla mümkündür.

Dinî iletişim farklı ortamlarda çok değişik faaliyetlerle sürdürülmektedir. Bu faaliyetlerin temelinde genel olarak dünden bu güne bir eğitim-öğretim merkezi olan, her yaştan Müslümanın ibadetlerini yaptığı, verilen hutbe ve vaazlardan, diğer din eğitimi ve iletişimi faaliyetlerinden istifade ettiği, dinî değer, tutum ve davranışların paylaşıldığı mekânlar olarak camiler din görevlileriyle beraber, muazzam bir dinamizm oluşturmaktadır (Cebeci, 2003: 187).

2.2. İletişim Çeşitleri

İletişim tarz ve türleri konusunda çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlardan yaygın olarak kullanılanlardan biri kişi-içi iletişim, kişiler arası iletişim, örgüt-içi iletişim, kitle iletişimi şeklindedir.

Kişi içi iletişim: Yaşanan hayatta nitelik ve nicelik bakımından en sık, çok ve yoğun olan iletişim, insanın kendisiyle olan iletişimidir. Bu iletişim İnsanın kendini tanımasını ifade eder (Canlı, 2008: 361). Bir insanın düşünmesi, duygulanması, tutum, davranış ve ihtiyaçlarının farkına varması, iç gözlem yapması, gördüğü rüyalar vasıtasıyla kendi içinden mesajlar alması, kendi kendisine sorular sorarak bunlara cevaplar araması bir iç iletişimdir (Dökmen, 2012: 39).

Kişiler arası iletişim: “Kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu ve gönderici ve alıcı arasında zaman ve mekân birliğinin bulunduğu sosyal etkileşimli iletişimlere” kişiler arası iletişim denilmektedir (Dökmen, 2012: 41). Genel bir tanımlama ile kaynak ve alıcısı insanlardan oluşan iletişimlere kişiler arası iletişim denir. Bu iletişim türünde, karşılıklı iletişimde bulunan kişiler, birbirlerine mesaj göndermek ve gelen mesajları yorumlamak suretiyle iletişimi sürdürürler (Certel, 2008: 138).

Örgüt-içi iletişim: İş ve işlev bölümü yaparak bir otorite hiyerarşisi içinde, ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanların faaliyetleridir (Dökmen, 2012: 56). Örgüt içi iletişim, genelde yetkili kişilerce önceden düzenlenen ve öngörülen belli kurallar çerçevesinde biçimsel (resmî) olarak gerçekleşirken, bazen zaman baskısından kurtulup isi çabuklaştırmak, iletişimin etkinliğini artırmak için, bazen de örgütte oluşan gayri resmî grupların tabii sonucu olarak, yetkili bir kişi veya birim tarafından örgütlenmeksizin biçimsel olmayan (gayri resmi) iletişim şeklinde gerçekleştirilir (Certel, 2008: 139).

Kitle İletişimi: Bir takım bilgilerin/sembollerin, birtakım hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine kitle iletişimi adı verilir (Dökmen, 2012: 57). Günümüzde insanlar, başkalarıyla sürekli kişiler arası iletişim halinde olmanın dışında dinleyici, okuyucu ve izleyici olarak da iletişim ağının bir parçası olarak, değişik kanallar vasıtasıyla gerçekleşen milyonlarca kitle iletişimini paylaşmak durumundadırlar (Usluata, 1996: 5).

Amacımız, cami içi ve cami bağlantılı din hizmetlerinde karşılaşılan iletişim problemlerinin çözümüne yönelik yardımcı olmak ve ilgililere teknik bilgiler sunmak olduğu için burada iç iletişim, grup iletişim, kitle iletişim, çeşitlerine girilmeyecek olup kişiler arası iletişim çeşitleri ile sınırlı kalacaktır.

2.2.1. Sözlü İletişim

Sözlü iletişim; bilgi duygu ve düşüncelerin kısacası mesajın konuşularak, anlatılarak sözlerle iletildiği iletişim şeklidir. Sözler ilk insanla birlikte var olan, toplum içinde belirlenmiş ortak anlamlar taşıyan sembollerdir. Belli kurallarla ilişkilendirilen sözlerin toplamı, insanlar arasında temel iletişim aracı olan dili meydana getirir (Cebeci, 2003: 43). Kişiler arası iletişim, en sık ve en önemli biçimde dil ile gerçekleşir. İletişim, dil sembolizmine dayanır. İnsanlar bilinçli veya bilinçsiz bu semboller içinde onlar vasıtasıyla faaliyet gösterirler (Koç, 1995: 90). İletişimde kaynak kişi, iletmek üzere zihninde biçimlendirip hazırladığı mesajı, kullandığı dilin sözleri ile ifade eder. Dil, sözün hem aracı hem de ürünüdür (Kayaalp, 2006: 161).

Sözlü iletişimde konuşmanın payı büyüktür. Konuşma, insanın ilişkilerini sürdürebildiği en önemli ve en fazla ihtiyaç duyduğu, en fazla istifade ettiği dil faaliyetidir. İnsanlar arası iletişim, büyük ölçüde konuşma vasıtasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla konuşma, duygu ve düşüncelerin dil yoluyla aktarılmasıdır. Ses, telaffuz, konuşma dinamiği, sözcük haznesi ve üslup konuşmayı oluşturan önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüksel, 2009c: 33).

Sözlü iletişimde konuşmayı oluşturan etmenlerin özelliği; duyguları aksettirmesi, sözlerin anlamına ışık tutması açısından son derece önemlidir. Ayrıca sözlü iletişimde sözcükler söyleyene, dinleyene, iletişim ortamına, zamana, ses tonunun sözcük içindeki yerine ve başka sözcüklerle bağlantısına göre anlam kazanır (Köknel, 1997: 97).

Konuşmanın iletişimdeki yeri dikkate alındığında; doğru, düzgün ve güzel konuşmanın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Duygu ve düşüncelerin dil kurallarına uygun, doğru ve etkili bir biçimde anlatılması gerekir. Anlatımda kullanılan kalıpların iletişimde faydalı ve etkili olabilmesi için, bunların insan aklının ve tecrübesinin oluşturup sosyal hafızaya yerleştirdiği bildik kalıplar ve yaşantılar olması gerekir. Dilin etkili bir iletişim aracı olabilmesi için konuşmacının mesaja yüklediği anlam ile dinleyicinin onlardan anladığının aynı olmasına dikkat edilmelidir. Mevlana'nın ifade ettiği gibi *“Ne söyleyeceğiniz önemli, nasıl söylediğiniz de ancak daha önemli olan karşınızdakinin ne anladığıdır”*. Bu açıdan sözlü iletişimde en kestirme, en elverişli yol; iletişimde anlaşmaya zemin hazırlayan, anlaşmayı sağlayan ortak dili kullanmaktır. Her söyleneni herkesin zorlanmadan rahatlıkla anlayabildiği, insanların en fazla müşterek

buluşma ortamı hiç şüphe yok ki günlük dildir. Konuşmacı günlük dilden uzaklaştıkça dinleyicinin iç dünyasına nüfuz etme, onunla paylaşım ritmini yakalama imkânından uzaklaşır (Cebeci, 2003: 47-48).

Sözlü iletişimde sadece kelimeleri sıralamak, hedef kitlede istenilen etkileşimin oluşmasında yetersiz kalmaktadır. Ses tonu, vurgu gibi hususlar yanında jestler, mimikler, resimler, şekiller ve diğer uyarıcılarla sözün gücünü arttırarak anlatım desteklenmelidir. Dilin kendi bünyesinde olan edebi sanatları kullanarak yerine getirilecek bir sözlü iletişimde sözün gücü daha da artacaktır (Canlı, 2008: 364). Bununla beraber beden dilinin önemi onu sözlü davranışlara tercihimizde de anlaşılmaktadır. Söz gelimi sözlü ve sözsüz davranış arasında çelişki olduğunda, sözlü davranışa güven duymaz, sözsüz davranışı kabul ederiz. Çünkü sözsüz mesajlarda farkına varılmaksızın bilinçaltı sezilebilir. Genel olarak sözsüz davranışlar iletişim ötesi olduklarından sözlü davranışlara takviye işlevini yerine getirirler (Kayaalp, 2006: 115). İnsanlar konuşma yoluyla gerçek düşüncelerini gizleyebilirler, ancak beden dili asla yalan söylemez (Schober, 1999: 67). Kişiler arası sözsüz iletişim öğeleri daha kalıcı bir etki yapmaktadır. Yüz yüze bir iletişim yapılandırılmasında ortalama olarak sözcüklerin %10, ses tonunun %30 rol oynamasına karşılık beden dilinin %60 oranında etkin rolünden bahsedilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 31).

Dinî iletişimde de en etkili yol, konuşma yolu yani sözlü iletişimidir. Sözlü iletişimin altın çağının yaşandığı bir zaman diliminde Kur'an bu yolla indirilmiş, Hz. Peygamberin hadisleri de öncelikle bu yolla rivayet edilmiştir (Macit, 2008b: 392). Bugün din görevlileri günümüz şartlarında Allah'ın mesajlarını insanlara ulaştıran birer kanal, aynı zamanda mesaj oluşturup hedef kitleye ileten birer kaynak konumundadırlar. Din eğitimi ve din hizmetinde bulunanlar iletişimin gücünü fark edip dinî söylemlerini daha etkili bir şekilde sunabilecekleri sözün bütün kaynaklarını kullanarak tam bir iletişim kurmak durumundadırlar. Sözel iletişimin en çaresiz en çok hata yapılan iletişim çeşidi olduğu akıllardan çıkarılmadan dinin yüceliğine uygun usul ve üslupla anlatılması, konuşulan ifadelerin iyice tartılıp biçilmesi gereklidir. Çünkü bazı sözlerden geri adım atmak dahi ortaya çıkabilecek tahribatı önlemeyebilir.

2.2.2. Yazılı İletişim

Yazılı iletişim, konuşmada kullanılan sembollerin kâğıda dökülerek ses kanalı ile değil de yazı kanalı ile kurulan iletişim şeklidir (Cebeci, 2003: 50). Yazılı iletişim, insanın zaman ve mekândaki iletişim sınırlılıklarını genişletmede en etkin ilk iletişim biçimidir (Zıllıoğlu, 1993:174). Yazılı iletişim, dili istediğimiz gibi kullanma imkânı tanır. Konuşmadaki kelimelerin yanlış telaffuzundan doğan yanlış anlamalara izin vermemesi açısından güvenilir bir iletişim çeşididir. Göndericinin, mesajı tekrar gözden geçirme ve yeniden düzenleme olanağı vardır. Alıcının da tekrar okuma olanağının olması, mesajın doğru anlaşılmasını ve buna bağlı olarak da verilecek cevabın sağlıklı olmasını mümkün kılar. Öyle ki iletişim sürecinde sesler ortaya çıktığında kaybolurken yazı ortaya çıktığında var olur. Bu farklılık sözlü iletişimin alıcının algı tekrarına izin vermediği, buna karşılık yazılı iletişimin algı tekrarına olabildiğince açık olduğu anlamına gelir (Cebeci, 2003: 50). Yazılı iletişimde ifadeleri tartmak, kontrol etmek hata riskini en aza indirmek daima mümkündür. Bunun yanında belgelerin saklanabilir olması, daha sonra çıkabilecek anlaşmazlıklarda kanıt oluşturduğu için sözlü iletişimde karşılaşılan pek çok sorun yazılı iletişimde yoktur. Yazı dilinin bazı kolaylıkları konuşma dilinde yoktur. Yazılı anlatımdaki dil kullanımları daha özenlidir. Yazılı iletişimin oldukça gelişmiş bir söz dizimi vardır. Kelimelerin yanlış telaffuzlarından doğan yanlış anlaşılmalar yazılı iletişimde söz konusu olamayıp farklı şive ve farklı diksiyonlarda söylenen ifadeler yazı da kaybolur.

İletişim aracı olarak yazı dilinin kendine has özellikleri, iletişim başarısı ile avantajları olduğu gibi zorlukları da vardır. Öncelikle yazıya aktarılan sözler belli işaret ve sembollerden ibarettir. Sesteki titreşim, tonlama, perdeleme ve bunların yankılandığı duyguları taşımaktan büyük ölçüde yoksun olduğundan kelimeler mekanik ve soğuktur. Okuyucu okuduğu metinde konuşanı olmayan bir dile muhatap olur. Yazıda sabitlenen sözler ve cümleler hep aynı kalır. Anlamadığımız bir metni tekrar tekrar okuduğumuzda yazardan bir yardım beklentimiz olmaksızın kendi potansiyelimizi zorlamaya çalışırız (Cebeci, 2003: 51-52). Okuyucunun anlamadığı ya da takıldığı bir şey için metnin kaynağı konumundaki kişiye soru sorarak öğrenme şansı yoktur. Ya da kaynağın “okuyucu bunları anlamaz.” Diye sonradan metinle ilgili belgeler gönderme şansı yoktur.

Yazılı anlatımda kelimelerin, metnin amacı dışında sergilediği kaçınılmaz bir ön yargı sorunu her zaman mevcuttur Metindeki dili ve onun arka planındaki duyguların kavrayabilmek için kâğıt üzerine dökülmüş olan kelime ve cümlelerde sergilenen önyargılardan arınmak sanıldığı kadar kolay olamamaktadır (Cebeci, 2003: 52).

Yazılı anlatımdaki dil kullanımları daha özenli olduğunu ifade etmiş olsak da kurulan uzun cümleler, yapılan noktalama hataları birden çok müstakil anlamların bir araya getirilmesini güçleştirdiği gibi cümle içerisine yerleştirilmiş olan önemli hususlarında gözden kaçmasına neden olmaktadır.

Bazı durumlarda yazılı iletişimin okuyan açısından çaresizliği söz konusuysen yazılı iletişimin başarısı, hem kaynağa hem de alıcının birlikte kodlama kod açma becerilerine yani okuyuculuk ve yazarlık yeterliliklerine bağlıdır (Cebeci, 2003: 53).

2.2.3. Nesnel (Görsel) İletişim

Söz ve yazının dışında göze hitabeden, insanın görerek anlam çıkarmasını sağlayan çok zengin görüntü malzemeleri de iletişimde etkin bir yer tutmaktadır. İnsanların oturuş yürüyüş biçimleri, el ve yüz hareketleri, çeşitli nesnelere, resimler, şekiller, renkler aracılığıyla kurulan iletişime nesnel iletişim veya görsel iletişim denilmektedir (Cebeci 2010: 146).

Nesnel iletişimin araçları olan göstergeleri gruplandırmak gerekirse bunları, insanın kendinde olanlar ve insanın dışında olanlar şeklinde ayırmak mümkündür. İnsanın dışında olan göstergeler sözle birlikte ve yalnız başına kullanılan şekiller, şemalar, resimler grafikler ve cisimlerdir (Cebeci, 2003: 55). Bu göstergeler tek başına kullanıldıklarında sözün ve sesin ulaşamadığı durumlarda yegâne iletişim vasıtası olurken sözle ve yazıyla birlikte kullanıldıklarında anlatıma güç katan destekleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Cebeci, 2003: 55; Çamdereli, 2008: 78-79).

İnsanın kendinde olan nesnel iletişim araçları ise; el, yüz ve diğer beden hareketleri; duruş, oturuş ve yürüyüş şekilleri; kılık ve kıyafetlerdir. Bunların tamamı kısaca“beden dili” olarak adlandırılır. Beden dili insanlar arası iletişimde başlı başına bir iletişim aracı olarak önemli yer tutmaktadır (Cebeci, 2003: 55).

Her insan davranışlarıyla, amaçladıklarını kendisini etkileyen şeyleri düşündüğünü ve hissettiğini kelimelerden daha açık bir şekilde belli eder. Otto Schober “Beden ruhun eldiveni; dili de; kalbimizin sözleridir. İçimizdeki tüm heyecan duygu, arzu ve kıpırdanmalar bedenimiz sayesinde kendilerini ifade eder” (Kara, 2004: 242). Eldivene bakarak elin hareketlerinin fark edilmesi gibi bedeni anlatımların gözlemlenmesiyle de iç duyguların keşfedilebileceğine işaret edilmiştir (Karataş, 2008: 22).

İdeal bir iletişimde hedefi anlamamanın iletişimin yönünü tayin edecek oranda bir rolünün olduğu unutulmamalıdır. Sözlü iletişim, anlamamanın bir çizgisini teşkil etmekle beraber bu konuda ön planda olan bedensel iletişimdir. Zira bedenin verdiği mesajlar sözlü iletişimin verdiği mesajlara göre daha gerçekçi ve daha inandırıcıdır (Baltaş ve Baltaş 2004: 68). Sözlü ifadelerin kifayetsiz kaldığı hallerde duygu ve düşünceleri belirtmenin ve anlamamanın, en önemli yollarından biri, yüz ifadeleri ve vücut hareketleri olabilmektedir (Cüceloğlu, 2009: 33). Yüz ifadeleri, el ve vücut hareketleri, bedenin duruş şekli ve göz teması gibi sözsüz iletişim mesajları, dilin yani kelimelerin ötesinde ayrı özelliğe bir sahiptir (Dökmen, 2012: 46).

Beden dili sözlü dil gibi sözcükler, cümleler ve noktalama işaretlerinden oluşur. Her bir hareket, tek bir sözcük gibidir. Sözcükler cümlede kullanıldığında anlam kazanır. Hareketlerde böyledir, onlarda cümleler halindedir. Her hareket hareketler bütünü içerisinde bir anlam ifade eder ve doğru anlaşılır (Kara, 2004: 211).

Beden dilinin göstergeleri, jestler, mimikler, oturuş ve yürüyüş biçimleri, giyim kuşamdır.

Jestler: Konuşurken sözlerin anlamlarına uygun şekilde yapılan el ve kol hareketlerine jestler denilir. Bu tanımı biraz daha genişletip baş, el, kol bacak ve bedenin kullanımı jestleri oluşturur diyenler de olmuştur (Baltaş ve Baltaş, 2004: 37). Kişiler arası iletişimde özellikle sözlü mesajlarla birlikte kullanıldığında çok daha etkili olan jestler, sözel iletişimin tamamlayıcısı konumundadır. Konuşmak istemediğimizde, sesimizin ulaşamaması durumunda ya da daha etkili olacağını düşündüğümüzde; mesajımızı, jestlerle iletiriz (Cebeci, 2003: 58). Bu durumda jestler bir dildir. Hemen her organ bir dil görevini üstlenmiştir diyebiliriz (Kara, 2004: 218).

Jestlerin iletişim çabamıza canlılık ve güç katması onların yerli yerinde kararınca ve anlamlı olmalarına bağlıdır (Cebeci, 2003: 58). Böyle olmadığında jestlerin iletişimi zorlaştırıcı ve engelleyici bazen de ilişkileri zedeleyici bir boyutu vardır. Yapılan bir araştırmada el hareketlerinin söylenenleri desteklememesi durumunda dinleyicilerin anlatılanların büyük bir bölümünü anlamadıkları ortaya konulmuştur (Maviş, 2004: 21).

Mimikler: Yüz, insan bedeninin en anlamlı alanlarından biridir ve belirgin yüz ifadeleri evrenseldir. İnsanlar dünyanın her yerinde duygusal durumlarını yüz ifadeleri ile açığa vururlar. Kızgınlık, korku, şaşkınlık, üzüntü, nefret, sevinç gibi hisleri gösteren kas hareketleri bütün insanlarda aynıdır (Schober, 1999: 21). Bununla birlikte yüz şekilleri her kültür gurubuna göre farklı anlamlar ifade edebilmektedir (Cebeci, 2003: 58). İletişim süresince yüz ifadesinin anlamının yorumlanmasında topluma ve kültüre göre belirleyici olan kodlar kadar iletişimin içinde yer aldığı ilişkiler, sözel iletiler ve hedefin kaynakla ilgili bilgi, düşünce ve yargıları psikolojik ve toplumsal yaşantıları da etkili olur (Yüksel, 2009b: 86).

Konuşurken mimiklerini doğru kullanan insanlar daha başarılı iletişim kurmakta, karşısındakilere ne demek istediğini daha doğru ve etkili anlatabilmektedir. Dinleyici kulağı ile söze yönelirken gözleri ile mimiklere yönelir ve duyduklarından çok gördüklerinden etkilenir. Çünkü yüz ifadesi söz ifadesinden daima daha güçlü ve daha etkileyicidir (Cebeci, 2003: 59).

Mimikler içerisinde gözlerin ayrı bir yeri vardır. Gözler beden dili açısından insanın en konuşkan organıdır (Cebeci, 2003: 57). İnsanlar bilicinde olsun veya olmasın başkalarının bakışlarına önem verirler. Gözlerin diğer organların işaretlerine oranla daha açıklayıcı daha doğru bilgi verdiği ifade edilmiştir (Kara, 2004: 336). Bu konuda yapılan bir araştırmada, ilişkide bulunan bireylerin olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesinde gözlerin belirgin bir rol oynadığı açığa çıkarılmıştır (Yüksel, 2009b: 86). Konuşurken karşısındakilerin gözlerinin içine bakan gözlerini kısık değil açık tutan, bakışlarını yere değil yukarı yönelten kişiler olumlu; bunların karşısını yapanlar olumsuz olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 2009b: 86; Cebeci, 2003: 57).

Göz kırpmak, gözleri bulutlanmak, gözlerinin içi gülüyor vb. halk arasında iyi ve kötü duygular, nitelikler ve tutkular bakışlarla anlatılabildiği için göz ve göz hareketleriyle ilgili yüzlerce deyim oluşturulmuştur (Kara, 2004: 336).

Oturuş ve yürüyüş biçimleri: Toplum içinde insanın kişilik ve karakterini en çok ortaya koyan beden dili oturuş ve yürüyüş biçimleridir (Cebeci, 2003: 57). İnsanın ruh halini yansıtmaya açısında da bedenimizin takındığı her türlü pozisyon anlam yüklü kelimeler gibidir. Örneğin, bacak bacak üstüne atmak kendine güveni, dizleri dikip oturmak kayıtsızlığı ifade eder. Bunun yanında yürüyüşle ilgili olarak katı donuk yürüyüş tarzı sahip olunan dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlılığı, yürürken baş ve boynun bağımsız hareket etmesi her şeye ilgi duyan karakteri, yürürken ileri bakmak düşüncelerini bırakmamaya meyilli olmayı ileri atılmış göğüs hırsı ifade eder (Cebeci, 2003: 57).

Ayakta duruş şeklinde olduğu gibi, bir insanın oturma biçimi sırasında beden(üst /belden yukarı) bölümünü kullanma biçimi, onun iç dünyası konusunda fikir verir. Dik bir oturuş, dik bir duruşta olduğu gibi, canlılık ve hayat enerji ifadesidir. Buna karşılık çökük bir oturuş çekingenliği ve kişinin azalmış hayat enerjisini gösterir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 101).

Giyim ve Kuşam: İnsanlar giyim kuşamları vasıtasıyla sürekli mesajlar verirler. Giyim kuşam kişiler arası iletişimde ilk izlenimlerin oluşmasında etkili olan bir görünüş kodudur (Baltaş ve Baltaş, 2004: 19). İnsanlar tanımadıkları kişilerle karşılaştıklarında bilgi eksiklerini gidermek için kolay bir ipucu olan fiziksel görünüşünden yararlanırlar (Yüksel, 2009b: 91). Giyim kuşamın insanın kişiliği, toplum içerisindeki statüsü, insanlar tarafından ciddiye alınıp alınmaması, ilgi görüp görmemesi ile yakın ilgisi vardır. Saç-sakal ve bıyık şekli, traş, takı ve diğer aksesuarlar da aynı şekilde kişiliğin göstergesi sayılır (Cebeci, 2003: 60).

Halk arasında söylenen “*Kişiler elbiseleriyle karşılanırlar, fikirleriyle uğurlanırlar*” sözüyle ilk defa karşı karşıya gelen insanlar arasında etkileşim sürecinin önemli bir belirleyicisi olan giyim kuşamın önemine vurgu yapılmaktadır. Giyim kuşamıyla iyi bir izlenim uyandıran kişi iletişime büyük bir avantajla başlamış demektir. Çünkü dünyada tekrarlanamayacak olan tek şey ilk izlenimdir. Giyim kuşamıyla olumsuz bir izlenimle işe başlayan kişi anlatmak istediği mesaj yönünde hedefi etkileyebilmesi için öncelikle bu ilk izlenimden ortaya çıkan olumsuz tabloyu değiştirmesi gerekmektedir (Cebeci, 2003: 60). Yerine ve zamanına uymayan giyim ve kuşam çok değerli nice sözün üstün körü dinlenmesine ve yanlış olarak algılanmasına neden olur (Yüksel, 2009c: 31).

2.2.4. Duygusal İletişim

Söz ve yazı kullanılmadan kurulan duyguların paylaşımı ile ilgili bir iletişim şeklidir. Duygusal iletişim kontrolü güç olan ama sürekli olarak kullandığımız bir iletişim çeşididir. Duygusal iletişimde kişinin iletişime girmesini sağlayan öge onun haz, elem, sevgi, nefret vb. duygularıdır. Bu duygular bedeninin aldığı vaziyetle açığa çıkar ve beden figürleri ile mesaj formuna bürünüp karşı tarafa yansır (Cebeci, 2003: 61).

Duygusal iletişimle elde edilen kazanımlar daha güçlü ve kalıcı bir özellik gösterir. İnsan değişik duygular taşıyan, olaylar ve sözler karşısında bu duygularını dışa vuran aynı ortamı paylaştığı insanlarla duygusal iletişime girmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden dinî iletişimde duygusal iletişimin çok büyük bir önemi vardır. Duyguların önemsenmediği ilişkilerin samimi bir meyanda yürümesi mümkün değildir. İletişimde negatif duyguların var olması duygu akıl dengesinin allak bullak olmasına sebep olacaktır.

Dinî içerikli bir mesaj ya da dinî değerlerle bağlantılı bir olay karşısında gösterilen hayret ve şaşkınlık yahut beğeni ve heyecan duyguları onu gözleyene olumlu veya olumsuz dinî bir mesaj iletir. Mesaj, duygu kalıbı içinde iletildiği için alıcıda duygusal tepki meydana getirir. İletişimin alıcı tarafındaki insanlar kişilikleri ne olursa olsun bu duygusal mesajı alıp bir dinî tutum geliştirirler. İnsanların dinî bilgi, fikir ve kanaatleri daha çok sözlü ve yazılı iletişim yoluyla gelişirken dinî duygu ve tutumları önemli ölçüde duygusal iletişim yoluyla gerçekleşir. Kişinin davranışlarını yönlendirmede dinî duygular bilgi ve kanaatlerden daha etkin olmaktadır. Kişinin dine ve dinî değerlere karşı olumlu veya olumsuz duygular taşıması onun önceki duygusal yaşantıları ve duygusal etkilenmeleri ile doğrudan bağlantılıdır. Dinî konulardaki duygusal tepkiler, duygusal iletişim ve etkileşimlerden bağımsız değildir. Kişilerin dine ve dinî değerlere bakış açısını belirlemede önceden yaşamış olduğu duygusal yaşantıları, duygusal etkilenmelerin büyük bir rolü vardır (Cebeci, 2003: 62).

Duygusal iletişimde sadece insana ait bir kısım göstergeler aracılığıyla duygusal mesajlar iletilmektedir. Duygusal mesaj ileten göstergeler ise duruş şekli, duruş mesafesi, dokunuşlardır (Cebeci, 2010: 147).

Duygusal iletişimde vücudun görünen bütün uzuvlarının anlamlı bütünlüğü sağlıklı iletişim için bir elzendir. Bazen iyi bir iletişim için duyguların açığa çıkartılıp söylenenlerin adeta yaşanılması, hissedilmesi, anlatılanlardaki hissiyatın ses ve vücut hareketleri ile duruş şekillerimizle ele alınarak duygusal bir bütünlük oluşturulması iletişime güç katar. Bir kimseyi önemsemediğimizi, ciddiye almadığımızı, hoşlanmadığımızı duruş şekillerimizle sözlü iletişime nispetle daha az çatışmasız iletebiliriz (Cebeci, 2003: 65).

Duruş sekli kadar duruş mesafemizde duygularımızı yansıtmada etkilidir. Her insanın özenle koruduğu ihlal edilmesinden hoşlanmadığı kişisel mesafe alanları vardır. Bu alanlarla ilgili sınırlar en yakınımızdan başlamak suretiyle git gide büyüyen duygusal boyutlu bir özelliğe sahiptir. Bu mesafe, insanlar arası ilişkilerde kişilerin verdikleri değeri, önemi gösteren ve kendilerini ilişki içinde koydukları yer konusunda bize bilgi veren en temel belirleyicidir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 113).

Ülkemizdeki sosyal ilişki mesafeleri şöyle tespit edilmiştir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 114).

Mahrem mesafe: 0-25 cm (Çok yakın hissedilen kişilerle)

Samimiyet mesafesi: 45-75 cm (Arkadaşlarla, iyi tanınan kişilerle)

Sosyal mesafe : 1-1,5 m (Resmiyet ölçüsünde rahat konuşulan kişilerle)

Genel mesafe: 3 m (Topluma açık, tanınmayan kişilerle)

Dokunma, söylenemeyen veya sözle ifadesi yeterli olmayan duyguları iletmenin bir yöntemidir. İnsanlar arsında sevgi, içtenlik, güven vb. duygular dokunma davranışı ile gösterilir. Dokunmada dokunanın hangi duyguyu iletmesinden çok dokunulananın hangi duyguyu anladığı önemlidir. İletişimde insanlar ilişkinin doğasına ve duygusal paylaşımına göre birbirine dokunurlar. Dokunma sözsüz bir şekilde duyguları ileten bir iletişim biçimidir (Cebeci, 2003: 67).

Dokunma; kişilerarası sevmeye, yakınlık, güç, statü ve kültürel faktörlerle yakından ilişkilidir. Türkler, duygularını aktarmak için temas ögesinden batı toplumlarına kıyasla daha fazla yararlanan milletlerdendir. Birbirini öpme, kolları ya da sırtı tutma bizdeki insan ilişkilerinde sık ve bol olarak kullanılır. Aile bireyleri arasındaki ilişkilerde

sarılma, öpme, kucaklama ve okşamanın yaşanması, ilişkileri geliştirir. Temas ögesinin varlığı büyüklere de, çocuklara da güven verir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 118). Ancak dokunma her zaman olumlu duygular aktarmaz. Duruma ve kişiye göre olumsuz duygulara, beklenenin dışında duygusal tepkilere yol açabilir. Bir kimsenin omuzuna elini koymak, samimiyet ve destek anlamına gelebileceği gibi, küçümseme üstünlük gösterme anlamlarına da gelebilir (Cebeci, 2010: 149).

2.2.5. Uzaktan İletişim

Kişisel iletişim kapsamına giren fakat yüz yüze olmayan bir iletişim şekli de uzaktan iletişimdir. Uzaktan iletişim ses ve görüntü araçları ile kurulan iletişim olması sebebiyle güncel ve anında sonuç verici etkiye sahiptir (Cebeci, 2003: 69).

Teknolojinin gelişmesi ile üretilen iletişim araçları dünyanın en uzak mesafeleri arasındaki bilgi aktarımını birkaç saniyelik bir sürece indirirken, insanların yüz yüze gelmeden buldukları yerde ve istedikleri an iletişim kurmalarına imkân sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenip güçlenmesi ve çok etkin bir konuma ulaşması sağladığı imkânlar yanında ciddi problemleri, yönlendirici ve yanıltıcı etkileri de beraberinde getirmiştir. Bugün televizyon, radyo, bilgisayar, cep telefonu vb. vasıtalarla iletişimin artıp zenginleşeceği beklentisi şekil olarak gerçekleşmiş görünse de içerik olarak tam bir hayal kırıklığı ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle uzaktan iletişim imkânları insanlara bilgi, görüş ve düşünce zenginliği getirmek yerine insanı kendine gönderen onu iletişim duvarları içine hapseden, sosyal dayanışmaya ve kişisel gelişmeye engeller koyan bir sonuç getirmiştir (Cebeci, 2003: 70).

Günümüzde görsel medya araçları ve özellikle televizyon, insanların dış dünyayla kurdukları ilişkilerin şekillenmesinde aktif bir rol üstlenmektedir. Yapılan araştırmalar, bu araçların kullanımlarının yoğunluğunun izleyiciler üzerinde bir taraftan kısa anlık duygusal tepkiler oluşturabilirken, diğer taraftan da hayata yaklaşımlarını değiştirebilecek seviyede uzun süreli etkilerde de bulunabildiğini göstermektedir (Furat, 2009: 37). Şüphesiz her gün gelişmekte olan uzaktan iletişim vasıtalarının insan hayatını hızla değiştirmesinin ne mahsuru olabilir gibi bir soru akla gelebilir. Aslında modern dönemin önde gelen argümanlarının başında özgürleşme ve bireyselleşme geldiği halde uzaktan iletişim vasıtalarıyla bu durum hiç de öyle olmayıp, fert önce içinde yaşadığı toplumdan koparılıp bireyselleşmekte, sonra birbirinden habersiz

bireylerin bir araya getirdiği yeni bir grubun üyesi olmaktadır. Ancak bu yeni topluluk geleneksel dönemde olduğu gibi birbirlerini tanıyan fertlerin belli bir mekânı paylaşması şeklinde değildir. Bunun yerine bireyler sınırları ve mekânları belli olmayan ve birbirlerinden haberdar olmadıkları küresel bir topluluk içinde yaşamaya başlar (Arpaguş, 2006: 16).

Uzaktan iletişim insanların doğru bilgi alma, özgür düşünce ve kanaat oluşturma hakkını elinden almaktadır. Bununda ötesinde belli güç merkezleri mesafeyi ortadan kaldıran araçları yönlendirerek, baskı altında tutarak onları tek sesliliğe itmekte mesajın doğruluğunun ona muhatap olanlar tarafından diğer kanallarla test edilmesi imkânın da yok etme yoluna gidebilmektedirler Bu odaklar engelleme, etkisizleştirme, güvensiz kılma yöntemleri ile iletişim tekeli oluşturarak insanları çevreleyip kuşatabilmektedirler (Cebeci, 2003: 70).

Uzaktan iletişim imkânlarını kontrol eden güç güçlendikçe, uzaktan iletişim pekiştikçe ortak hayatıyet zayıflamaktadır (Cebeci, 2003: 71). Sosyal hayatın her boyutu gibi din boyutu da uzaktan iletişimin olumsuz tutum ve yaklaşımından etkilenmektedir. Bu etkileniş dinin oluşturduğu inanç dürüstlük ahlak ve hoşgörü gibi çok önemli insani değerler çerçevesinde kaynaşma sağlıklı bir iletişim ötekini anlama ortamının sağlanması amaçlı yaklaşımların ve çalışmaların dine karşı olumsuz tutum, dinî bilgi yetersizliği, reyting kaygısı gibi belli başlı durumlar ile sekteye uğratılması şeklinde kendini göstermektedir.

Gazete, dergi, radyo, televizyon ve elektronik iletişim ortamlarının teknik doğası, aynı zamanda ahlaki bir zemin üzerinde yükselir ve her birinin kendilerine özel ahlaki bir dili vardır. Bugün gerek ülkemizde gerekse dünyadaki örneklerine bakacak olursak, iletişim araçlarında yaygın olarak “gerçeğin vehim, vehimin gerçek sanıldığı bir dil”in egemen olduğunu söyleyebiliriz (Yalsızuçanlar, 2008: 21). Bu gerçekten hareketle dinî değerlerin yaşatılmasında uzaktan iletişimin kuşatıcı, yıpratıcı etkisinin ortak dinî yaşantıların aile içi ve aileler arası sohbetlerin sıkça yapılması, aile bireyleri, yakın dost ve arkadaşlarımızla daha fazla vakit geçirmek geçirdiğimiz vakitleri uzaktan iletişimin belirlediği yapay gündemden çok kendimizin belirlediği sosyal dayanışmaya ve kişisel gelişmeye yardımcı olan konulardan seçilmesi etkin bir çare olarak görünmektedir.

2.3. Din Hizmetlerinde Halkla İlişkiler Açısından İletişim

İnsan, diğer insanlarla ilişki halinde bulunan ve bu ilişkiyi sürdürerek varlığını koruyabilen bir özelliğe sahiptir. Kendi başına düşünebilmek, fikirlerini karşısındakilere anlatabilmek ve aktarabilmek toplum hayatında önemli bir yer tutmaktadır. İnsanların düşünce ve duygu bakımından ilişkilerini sınırlamak veya genişletmek, onların hayat tarzı üzerinde önemli değişiklikler yapar. Günümüzde iletişim teknolojisindeki süratli gelişmeler sebebiyle bu tür etkileşim daha yoğun bir biçimde ve de geniş bir alanda kendini göstermektedir. Toplum hayatındaki bu gerçeği gören bilim adamları halkla ilişkiler adı altında ayrı bir çalışma ve araştırma alanı olarak bilimsel çalışmalar yapmışlardır (Selçuk,2009: 98).

Halkla ilişkiler kavramı disiplin olarak yenidir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de henüz tam anlamıyla bilinmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Halkla ilişkiler” ifadesi Türkçemizde “halk” ve “ilişki” kelimelerinden meydana gelen yalın bir söyleyiş biçim olmaktan çıkmış bir deyim ve disiplin halinde anılmaya başlanmıştır. Halkla ilişkilerin birçok tanımının yapıldığını müşahade etmekteyiz. Ancak biz burada Halkla ilişkiler uygulamasının temelinde iletişimin yattığı fikrinden hareketle “Halkla ilişkiler özel ya da tüzel kişilerin belirtilmiş kitlelere dürüst ve sağlam bağlar kurup geliştirerek onları olumlu inanç ve eylemlere yöneltmesi, böylece karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler sürdürme yolundaki planlı çabaları kapsayan bir yöneticilik sanatıdır” (Kayaalp, 2006: 16) şeklindeki tanımı tercih ediyoruz.

Halkla ilişkiler uygulamasının temelinde iletişim yatar. Her halkla ilişkiler olayı bir yönüyle aynı zamanda bir iletişim olayıdır. Halkla ilişkiler denildiğinde ilişkide bulunulan halktır. Halkın özü ise insandır. Bu sebeple iletişimde bulunulan insanın iyi tanınması gerekmektedir. İnsanı bilmeden onu tanımadan halkla ilişkiler alanında başarılı olabilmek mümkün değildir. İnsan varoluşu gereği komplike bir varlıktır. Onun maddi varlığının göz önünde bulundurulması kadar ruhsal yönünü de anlaşılması, keşfedilmesi gerekmektedir (Kazancı, 1980: 28).

İletişim süreci; sırasıyla kaynak, mesaj, kanal ve alıcı şeklinde birtakım unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurların harekete geçmesiyle iletişim ortaya çıkar. İletişim unsurları harekete geçince kaynak iletmek istediği bilgi, inanç, kanaat ve duyguyu iletişim amacına uygun olarak seçmiş olduğu bir araçla kodlayarak iletir. Alıcı, kodlanan bu

iletiyi çözümler. Olaya din hizmetlerinde halkla ilişkiler açısından yaklaştığımızda da aynı iletişim unsurlarına ve aynı iletişim sürecine rastlarız. Bunun için bir din görevlisinin, din hizmeti ortaya koyarken kendisinin bir kaynak olduğunu cemaatinin de bir alıcı olduğunu unutmaması gerekir. Din görevlisinin kaynak olarak yürüttüğü din hizmetlerinde kendisini muhatap alan pek çok alıcının varlığı söz konusudur. Din görevlisinin gönderdiği ileti aynı olmasına rağmen her alıcının kod çözme şekli kendisine özgü olduğundan dine, din görevlisine karşı farklı izlenimler ve yorumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple iletişim halkla ilişkilerde başlıca temel olgudur. Etkili iletişim halkla ilişkilerde başarı için önemli bir araçtır (Selçuk, 2009: 113).

Din; iyi ve güzel, kötü ve çirkin, doğru ve yanlış, adalet ve zulüm gibi hayatın temel çelişkileri hakkında perspektifler veren, dünya hayatını anlamlı ve yaşanabilir kılan en önemli değer kaynaklarından biridir. Din, gerek kişisel bir tercih veya metafizik bir tecrübe olarak, gerekse toplumsal var oluşun vazgeçilmez bir unsuru olarak hayatın her alanında kendisini gösterir. Bu itibarla kişisel ve toplumsal kimliklerin sağlıklı bir biçimde oluşabilmesi için dinin, özellikle de temel inanç ve ibadet alanlarının öğretilip eğitilmesinde zaruret vardır (Koca, 2008: 17). Bütün dinler öğrenme ve öğretme faaliyetlerinden bağımsız olamaz. Öyle ki İslâm Hz. peygamberden günümüze yoğun bir öğrenme öğretme faaliyetine sahne olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi hayatın tamamı nasıl öğrenmeden ibaret ise aynı zamanda kendisi iletişimden ibarettir. İslâm bilgin ve düşünürleri ilk devirlerden itibaren öğretme ve öğrenme olayı üzerinde düşünmüş ve görüşler ileri sürüp tedbirler geliştirmişlerdir (Cebeci, 2003: 12). Dinin kendisi ortaya koyduğu mesajın insanlar tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi vazifesini öngörmektedir. Dolayısıyla din sağlıklı bir iletişim faaliyetini tetiklemektedir. Bugün hakla ilişkilerle paralellik gösteren faaliyetlerden din hizmetlerinin halka ulaştırılması çalışması özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki din görevlileri tarafından yürütülmektedir. Din görevlileri din hizmetlerinin baş aktörleridir.

Din görevlisi hem bir halkla ilişkiler uzmanı hem de inandığı değerleri cami içi ve cami dışında tüm insanlara ulaştırmanın sorumluluğunu duyan, ilke ve değerlere uygun bir hayat tarzını benimseyip yaşayan bir kişi olmak durumundadır. Din hizmetlerinin muhatabı halktır. Din hizmeti yaparken din görevlilerinin ilişki kurmak durumunda olduğu alıcı kitle salt cami içindeki cemaat ile sınırlı olmayıp ve cami dışındaki halk

kitesini de kapsamaktadır. Cami içi ve cami dışında yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerinde başarılı olmak ve insanlara kaliteli hizmet sunmak isteyen bir görevlinin hitap ettiği halkıyla sağlıklı ve dengeli iletişim kurabilmesi önemlidir. Çünkü iletişim, nitelikli bir eğitimin temel unsurlarından biridir. Din görevlisi, sadece mesleki görevini yerine getirmekle yetinmemeli, bununla birlikte halkın içine girmeli, onlarla kaynaşmalı, kişiler arasındaki problemleri çözmeye çalışmalıdır. Hizmet verdiği halkıyla sevgi, saygı ve hoşgörü ilkeleri doğrultusunda seviyeli ilişki kurabilen din görevlisinin başarı grafiğinin yüksek; cemaatten kopuk, insanlara tepeden bakan, halkla medeni ilişkiler kurma becerisinden yoksun bulunan bir din görevlisinin başarı grafiğinin ise düşük olduğu yapılan gözlemlerden anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2005: 148).

Cami görevlisi hedef kitle açısından dinî/sosyal bir otoriteye sahiptir. Halk din görevlisini misyonu gereği her zaman yanında görmek ister. Çünkü o, imamdır, önderdir, rehberdir (Altıntaş, 2008: 236). Toplum, camide ve cami dışında her nerede olursa olsun, genelde cami görevlisine saygı duymakta, ona güvenip inanmaktadır. Çünkü cami görevlisi, sadece namaz kıldırıp hutbe ve vaaz verme, Kur'an ve mevlit okuyup cenaze işleriyle uğraşma şeklinde din hizmetleriyle yetinmemekte, aynı zamanda görev yaptığı çevrenin bazı sosyal problemlerinin çözümünde yardımcı olmakta, çocuk okutma, nikâh kıyma, hasta ziyaretlerine öncülük etme gibi sosyal kültürel etkinliklerle halkın yanında bulunmaktadır. Halkla iç içe olmaktadır. Bu durum din görevlilerinin halk nezdinde itibarlı ve nüfuzlu bir konumda olmalarını gerektirmektedir. Zira halkla bu denli yakın olmak durumunda kalan bir başka meslek mensubu yoktur. Ancak cami görevlisinin sahip olduğu bu güven ve saygı; onun mesleğini temsil gücüne, bilgisine ve cemaate halka karşı davranış şekline bağlı olarak artıp eksilebilmektedir (Yılmaz, 2005: 195).

İnsan ilişkiler ağı içerisinde yaşayan bir varlıktır. Bir başka deyişle iletişim hem bireysel hem de toplumsal bir süreçtir. Dolayısıyla iletişim, din hizmetlerinde halkla ilişkilerin başarısını etkileyen temel faktörlerden biri durumundadır (Selçuk, 2009: 111).

2.4. İletişim Unsurları

Etkili bir iletişimin gerçekleşebilmesi için olması gereken bir takım unsurlar vardır. İletişim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde iletişim unsurlarına dair değişik düşünceler ileri sürülmüştür. Örneğin doğrusal veya matematiksel model olarak bilinen

düşünceye göre iletişim birbirileriyle bağlantılı kaynak, mesaj, kanal ve alıcı olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır. Bu düşüncenin yeterli olmadığını, iletişimin dairesel bir döngü içerisinde cereyan ettiğini savunanlara göre iletişimde dört temel unsurla birlikte geri bildirim, gürültü, yanılısama ve ortam gibi unsurlar da yer almaktadır (Cebeci, 2003: 30).

Dairesel modelin doğrusal modele göre en belirgin farkı, iletişimin geri bildirim yer aldığı dairesel düzende devam eden bir süreç olarak kabul edilmesidir (Cebeci, 2003: 34). İletişimcinin, mesajını alıcının ihtiyaçlarına ve tepkilerine uygun hale getirmesine, alıcı için geçerli olabilecek yanılısamaların önlenmesine yardımcı olan geri bildirim (Fiske, 1996: 40) iletişimin sağlıklı temeller üzerine bina edilmesinde son derece önemlidir. Ancak biz kaynağın iletişimde geri bildirim almasını alıcıdan kaynağa yönelen bir mesaj olarak düşünmekteyiz. Sonuçta iletişim tek başına kaynağa göre şekillenen bir işlem değil her iki tarafın birlikte yaptığı bir paylaşımdır. Bu düşünceden hareketle iletişim unsurlarını ele alırken kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve iletişimin gerçekleştiği ortam olmak üzere beş unsur üzerinde duracağız.

2.4.1. Kaynak

Kaynak; kendisine verici de denildiği gibi (Baltaş ve Baltaş, 2004: 27) ileten, konuşmacı, raportör, satıcı (Açıkgöz, 2004: 63) ve gönderici (Cüceloğlu, 2009: 72) gibi isimler de verilmektedir.

Kaynak; hedef aldığı kişi ya da kişilere yönelik mesajı düzenleyen, mesajı ileten, iletişimi başlatan iletişimin en temel ögesidir. Sınıfta öğretmen, camide din görevlisi, konferans ve seminerlerde hatip, toplum ve aile ilişkilerinde iletişimi başlatan herkes birer kaynak kişidir. İletişimi gerçekleştiren yukarıda bahsi geçtiği şekilde bir insan olabileceği gibi, hedef kitleye bilgi sunan gurup, kurum ya da toplum olabilmekte; bunun yanında okunan kitap, izlenen televizyon, dinlenen radyo şeklinde her hangi bir materyal de kaynak konumunda olabilmektedir (Yüksel, 2009a: 6).

Dinî iletişimde asıl kaynak, dinin yegâne sahibi olan Allahüteala'dır. Yüce Allah İslâm mesajını insanlara ulaştırma işlemini insanlar arasından seçtiği elçiler vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Bugün bu halkaya katılan, din hizmeti sunan müftüler, vaizler, imam-hatipler ilahi mesajı aslına uygun olarak insanlara iletmek; bilgi, kanaat ve tutum ve

davranış kazandırmak sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Din hizmeti sunan bu kişiler günümüz şartlarında Allah'ın mesajını insanlara ulaştıran birer kanal, aynı zamanda mesaj oluşturup hedef kitleye ileten birer kaynak konumundadırlar (Macit, 2008a: 89; Köylü, 2006: 102-103).

İletişimin ne şekilde olacağı, başarısı, kontrolü büyük ölçüde kaynak birime bağlıdır. Kaynağın sahip olduğu özelliklerin iletişime elverişli olup olmaması iletişim başarısını doğrudan etkilemektedir (Certel, 2008: 129). Dinî iletişimde de kaynak olan anne ve baba, din görevlisi, öğretmen, akademisyen ya da başka kişiler giriştikleri iletişimlerde hem iletişim teknikleri hem de dinin kendine özgü amaçları ve değerleri yönünden büyük bir sorumluluk taşırlar. Özellikle din hizmeti sunan din görevlileri sorumlu oldukları bu işi ciddiye almalı, ilahi mesajı insanlara en güzel yöntemlerle sunma gayreti içerisinde olmalıdırlar.

Dinî iletişimde kaynağın en önemli görevi, dininin mesajının bilgi, tutum ve davranış olarak hedef/alıcı üzerinde etkileşimini sağlamaktır. Kaynağın, etkileyici dinî iletişim kurabilmesi için iletişim sürecinde yer alan iletişim becerilerini göstermesi gerekir. İletişim sözle gerçekleşiyorsa kaynak tarafından iyi söyleyiş, sözcük zenginliği, iyi cümle kurulması, uyumlu söz dizimi, gerekli ve uygun sözcüklerin seçilmesi iletişimin başarısını arttırır (Yüksel, 2009a: 7). Ayrıca her fırsatta ve her mekânda sözsüz iletişimi ifade eden jest, mimik ve diğer beden hareketlerinden oluşan vücut dilini de kullanma becerisini gösterebilen kaynak, yoğun ve etkin bir biçimde alıcının daha çok duyusuna ulaşabilir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 31).

Başarılı bir iletişim sürecinin başlatılması ve sonuçlandırılmasında kaynağa ait özelliklerin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştik. Kaynakla ilgili özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.4.1.1. Kaynağın Güvenirliği

Kaynağın dinleyici tarafından, yapılan işle ilgili olarak kandırma ve çıkar temin etme ithamlarından uzak olmasıdır. Güvenirlik; kişinin dürüstlüğü, samimiyeti, bilgi birikimi, konusunda hâkimiyeti, yetenek ve yeterlilikleri ile alakalıdır (Cebeci, 2003: 163).

İnsan için her zaman güvenilir olmak elbette önemli bir durumdur. Ancak iletişim anında bu özellik kişinin normal hayatındaki durumundan farklılık gösterebilir. Ergin ve

Birol kaynakta aranan güvenilirlik özelliğinin onda sürekli olmasından ziyade alıcının iletişim anında kaynağa yüklediği bir özellik olduğunu belirterek iletişime giren kişinin kendini güvenilir görmesinden çok alıcının onu güvenilir bulmasını önemser (Ergin ve Birol, 2000: 46; Kağıtçıbaşı, 1999: 186-187).

Din eğitimcilerinin ve din görevlilerinin muhatapları üzerinde olumlu bir izlenim bırakmaları ve dinî iletişimleri sonucunda arzu edilen tutum-davranış değişikliğini gerçekleştirebilmeleri güvenilir olmalarına bağlıdır (Certel, 2008: 147). Güvenilir olmak özelliği dinin ilk tebliğcileri peygamberlerin sıfatlarında yerini bulmuştur. Hatta Hz. Muhammed (s.a.v)'e de güvenilir anlamında "Muhammedü'l- Emin" denilmiştir (Özbek, 1994: 56). Bu özellik, İslâm çağrısının her geçen gün hızla yayılmasında çok etkili olmuştur.

Hedef kitle tarafından kaynağın güvenilir olduğunun bilinmesi, onun iletişim kurmakla ulaşmak istediği amacın doğru anlaşılmasına yardımcı olur ve dolayısıyla dinî iletişimde, hedef üzerindeki etkisini ve inanılabilirliğini artırır. Ancak günümüzde, dinî iletişim konusunda toplumumuzda bir güven eksikliği olduğu da bir gerçektir. Çünkü dinî iletişim, insanları din konusunda doğru bilgilendirmek suretiyle, toplumda sağlıklı bir dinî yaşantının teşekkülüne hizmet amacıyla güvenilir kaynaklar tarafından yapıldığı gibi, siyasî, ekonomik vb. çıkarlar sağlamak, insanların inançlarını ifsat etmek, dini yozlaştırmak, toplumda inanç noktasında bölünmeler yaratmak gibi sinsi ve yıkıcı amaçlarla da yapılabilmektedir. Öte yandan kaynağa duyulan bu güvensizlikte, din konusunda iletişimde bulunan kaynakların dinî yaşantılarında ve ahlâkî davranışlarındaki kusurlar, mevki, makam, para düşkünlüğü, herhangi bir ideoloji, cemaat veya grubun din anlayışının katı savunucusu olmak vb. kişisel nitelikleri etkili olmaktadır (Certel, 2008: 147-148).

Dinden bahseden, din hakkında konuşanların şahsi bir çıkar elde etme peşinde olmamalı, çeşitli yalan dolan ve hilelerle dinleyicileri aldatma yoluna asla gitmemelidir. Yapılan bu hatalar, bu hataları yapanlara değil tüm din adamlarına mal edilmektedir. Bu da din adamlarından ziyade dine zarar vermektedir.

2.4.1.2. Kaynağın İnanırlığı

İnandırıcılığı yüksek kaynaktan gelen bilgiler insanlar tarafından daima ciddiye alınmakta, daha kolay ve daha çabuk kabul görmekte, düşünce, anlayış ve tutum değiştirmelerinde daha etkili olmaktadır. İnandırıcı olmayan kaynak ise ilgi ve itibar görmemekte, ilettiği mesajlar çok değerli ve anlamlı da olsa dinleyenler üzerinde beklenen etkiyi yapmamaktadır. Bu sebeple iletişimde kaynağın inandırıcı olması büyük bir öneme sahiptir (Cebeci, 2003: 167).

Yapılan araştırmalar inanılır kaynaktan gönderilen mesajların hedef kişi üzerinde daha fazla tesir yaptığını, tutum ve davranış değişimine neden olduğunu ortaya koymuştur. İnanırlılık özellikle iki faktörle ilintilidir. Bunlar; uzmanlık veya saygınlık (prestij) ve güvenilirliktir (Kağıtçıbaşı, 1999: 184).

İletişimde kaynağın inandırıcı olmasında makam mevki amacı gütmeyen tarafsız, mesajın içerdiği anlamdan çıkmadan mesajı olduğu gibi muhataplarına iletmesi asıldır. İletişimde kaynağın söylemleri ile eylemleri arasındaki uyumluluk “ilmi ile amel olma durumu”, özverili ve yürekli olması onun inandırıcılık düzeyini arttıran önemli hususlardandır. Söyledikleri arasında tutarlılık olmayan, belli bir düşüncenin ve ideolojinin kalıplarını kıramayan kaynağın iletişimde başarıyı yakalaması mümkün gözükmemektedir (Cebeci, 2010: 164-165).

Dinî iletişimde de, kaynağın inandırıcılığı tarafsız olmasına, söyledikleriyle niyetinin farklı olmamasına, makam, mevki, çıkar ve şöhret kazanma gayesi gütmemesine bağlıdır (Cebeci, 2003: 167). Nitekim bütün peygamberler ilahi mesajları insanlara iletme sürecinde, içtenliğe ve samimiyete gölge düşürecek maddi ve manevi menfaat beklentisi içersinde olmamışlar, inandırıcılıklarını zedeleyecek davranışlardan uzak durmuşlardır (Şuara 26/109).

2.4.1.3. Kaynağın Uzmanlığı

Uzmanlık, kişinin bir konu üzerinde derinlemesine bilgi, beceri ve deneyim sahibi olması demektir. Alanında uzman olan kişiler; daha fazla güvenilir, insanları daha fazla ikna etme gücüne sahiptirler (Kaya, 1998: 80).

Din hizmetlerini yerine getirenlerin genel kültür, meslek bilgisi, iletişim kurma becerisi, beşeri münasebetler, pedagojik formasyon açısından çağın şartlarına göre yetişmesi gerekmektedir. Kişinin öğrenim düzeyi ile uzmanlık arasında yakın bir ilişki vardır. İnsanlar uzmanlığına güvenilen bir din görevlisi veya eğitimcisinin söyledikleri ve anlattıklarını kabul etmeye daha çok hazırlıklıdırlar (Kaya,1998: 80).

Günümüzde kitle iletişim ve teknoloji gelişimine paralel olarak bilgi kanallarının çoğalması halkın bilgi ve kültür seviyesini arttırmış bu olay din bilgisine de yansımıştır. Dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden, değişik hayat ve kültür tarzlarını mukayese eden, sorgulayıcı ve araştırmacı cemaat yapısı oluşmuştur. Dolayısıyla bu gerçek dini topluma anlatma gayretinde olan insanların bilgi ve kültür düzeyindeki uzmanlıklarını arttırma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Dini anlatma çabasında olanların bilgi zenginliğinin yanında bilgileri önemsemiş nerde ne kadar ve nasıl anlatacağının belli teknik birikim ve yeterliliğine sahip olması gerekir (Cebeci, 2003: 171).

2.4.1.4. Kaynağın Çekiciliği

İletişim konusunda teknik bilgi ve beceriler gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. İletişim bilgi ve becerilerinin geri planında gönül zenginliği, sevgi, anlayış, hoşgörü, nezaket gibi ahlak özelliklerinin de olması gerekir. Bu bağlamda “insan iletişimi, hem kafa hem de gönül zenginliği ister. Biri olmadan diğersinin etkinliği yoktur” ifadesi dikkat çekicidir (Cüceloğlu, 2009: 15).

Dinleyenler tarafından sempatik, cana yakın, anlayışlı, kendilerinden biri gibi görülen konuşmacıların çekiciliği yüksektir. Dinleyiciler tarafından itici bulunan bir konuşmacının konuşmalarının insanları etkileme tutum ve davranış değiştirme gücü zayıftır. Bunun aksine sevilen bir konuşmacıyı insanlar daha çok benimsemekte, onunla özdeşleşip kendini örnek almakta ve onun tutum ve davranışlarını ölçü kabul etme eğilimine girmektedirler (Cebeci, 2003: 172). Dinî iletişimde alıcı ile kaynak arasında paylaşılan benzerlikler ne kadar çok olursa kaynağın çekiciliği dolayısıyla etkileme gücü o ölçüde artmaktadır.

Kaynağın uzmanlık ve çekicilik özelliklerinin muhatabı etkileme ve tutum değişikliği sağlamadaki etkisi üzerine yapılan bir deney neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Mesaj karmaşıkça kaynağın uzmanlığı daha etkin, mesaj basit ve sade ise kaynağın

çekiciliği daha etkin olmaktadır. Kaynakta uzmanlığın ve çekiciliğin birlikte bulunmasının etkisi her halde de diğerlerin de daha güçlü olmaktadır (Ergin ve Birol, 2000: 54).

Bir kişinin genel olarak sevilebilirlik derecesini etkileyen bir özelliği de fiziksel çekiciliği olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, iyi görümlü kişilere otomatik olarak yeteneklilik, dürüstlük, incelik, zekilik gibi özellikler yüklenmektedir (Hökelekli, 2006: 216-217).

Dini anlatanlar insanları rencide edici, insanları kızdırıcı ve dağıtıcı ifadelerden uzak durarak insanları dinden din adamlarından soğutma gibi bir hataya düşmemeleri gerekir. İnsan kendisine yapılan güzel davranış, güler yüz ve tatlı sözden hoşlanır. Kaba davranış, kırıcı ve yıkıcı sözler ise insanları soğutur, kaçıır ve nefret ettirir. Din hizmeti verenler kendilerini hiçbir ayırım yapmadan her insanı kucaklayıcı, dinin güzellikleri anlatmakla yükümlü hissetmelidirler.

2.4.2. Mesaj

İletişim, kaynak ve alıcı arasında bir anlam paylaşımı ve sorumluluğunu gerektiren çok yönlü ve birçok unsuru içerisinde barındıran bir olgudur. Paylaşılacak istenen anlamlar olmasaydı iletişim olmayacağından, mesaj; iletişimin en önemli unsurlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesaj ya da ileti, kaynaktan alıcıya gönderilen düşünce duygu, kanı, tutum bilgi ve becerinin kaynak tarafından kodlanmış halidir (Cüceloğlu, 2009: 70; Köylü, 2006: 31-32).

Dinî iletişimde mesaj ise “esas itibariyle Allah’ın vahiy yoluyla ve peygamber aracılığıyla inancımızı, anlayışımızı, tutum ve davranışımızı şekillendirmek üzere bize ilettikleri her şeydir” (Cebeci, 2003: 196). Vahiy ve sünnet kaynaklı olmak koşuluyla onların yorumlanması neticesinde üretilen bilgi, düşünce ve duygular da dinî mesaj kapsamında değerlendirilebilir. İlâhi mesajların doğru bir şekilde yorumlanması ve anlamlandırılması önemlidir.

Mesajlar sözlü olabildiği gibi el kol hareketleri, yüz ifadeleri gibi vücut hareketleri şeklinde sözsüz de olabilir. Sözsüz mesajlar duygusal konuları, sözlü mesajlar da akli konuları daha iyi, dolaysız ve etkili bir biçimde ifade ederler (Cüceloğlu, 2009: 69-70).

Anlamalı ve faydalı tutum ve davranış kazandırması bakımından başarılı sonuçlar verecek mesajlar düzenlemek ve üretmek isteniyorsa aşağıda belirtmeye çalıştığımız hususlara dikkat etmek hem normal bir iletişim hem de dinî iletişim açısından faydalı olabilir. Kaynak kişi ve mesaj ne kadar güçlü olursa olsun, mesajın iletiminde, işlenecek bilgilerin, duygu ve düşüncelerin, kısacası muhtevanın seçilmesi ve de mesajın muhtevasının planlanması ve düzenlenmesi önemli bir husustur. Mesaj açık ve seçik bir şekilde seçilip, iletilmesi istenen hedefin özelliklerine göre anlaşılır hale getirilmesi gerekir. Hedef (alıcı) in sosyal ve ekonomik konumu, eğitim seviyesi, mensubu olduğu cemaat ve cemiyetin yapısı, örf ve ananevi değerler karşısındaki tutumu ve diğer özellikleri dikkate alınarak hazırlanan mesajın yer aldığı iletişim sürecinin başarıya ulaştırılması kaçınılmazdır (Yüksel, 2009a: 8-11, Köylü, 2006: 31-32).

Mesaj iletimi; sözlü dil, beden dili, görsel nesnelere, duygusal figürler, ses tonlaması gibi mümkün olduğunca bütün araçlar kullanılarak yapılması ilgileri, algıları, beklentileri birbirinden farklı olan muhatap tarafından rahatlıkla anlaşılmasına sebep olacaktır (Cebeci, 2003: 208). Mesajın etkili sunumu için sen dili yerine ben dili kullanma daha isabetlidir. Her konu herkes tarafından anlaşılabilir değildir. Akılda kalması zor, soyut, anlaşılması çok daha fazla zihinsel çaba gerektiren mesajların itici olabilmektedir. Mesaj farklı yönlerde çekilmeyecek şekilde sağlam olmak durumundadır.

Açık bir dille, anlaşılır bir üslupla sunulacak mesaj etkinliği için mesajın çok kısa, çarpıcı, dikkat çekici ve akılda kalıcı olması gerekmektedir. Bu yüzden kaynağın dinleyicilerin rahatsız olmayacağı bir üslupta, mesajın ana temasından sapmadan, gereksiz ayrıntılara takılmadan, bilinmeyen terimlerden uzak, açık, net ve doğru bir şekilde mesajı ifade etmesi gerekmektedir.

Mesajların düzenlenmesi ve sunumunda önemli bir husus da mesajın amaca uygun yararlı sonuçlar vermeye müsait olmasıdır. Peygamber efendimizin “Allahım işe yaramayan bilgiden sana sığınırım” (Müslim, Zikir: 73) Kur’an’ın “Bilmediğin şeylerin ardına düşme şüphesiz kulak göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumlu olur” (İsra, 17/36) ifadeleri bu konuda manidardır.

Mesaj; hedef kitlenin potansiyel enerjilerini harekete geçirecek duygular uyarıyorsa, sorumluluk bilinci oluşturuyor, bunu tutum ve davranışa dönüştürebiliyorsa, o zaman amacına ulaşıyor ve yararlı sonuçlar veriyor demektir. Bugün dinî iletişimin başta gelen sorunlarından birisinin dilin kullanımı olduğu söylenebilir. Günümüz insanın rahatlıkla anlayıp kavrayabildiği bir din dilinden söz etmek zordur. Vaiz ve hatiplerimizin, din eğitimcilerinin kullandıkları ortalama dil oldukça eski ve anlaşılmazdır. Beden dilinin imkânlarından da yeterince yararlanamadıklarını görülmektedir (Hökelekli, 2006: 224).

2.4.3. Kanal

Kaynak kişiden alıcı veya hedef kitleye mesaj haline dönüştürülmüş anlamın ulaşmasına imkân sağlayan yola, geçide ve oluğa kanal adı verilmektedir (Cüceloğlu, 2009: 73). Kanal, aynı zamanda oluk ve araç olarak da isimlendirilmektedir. Kaynağın mesajının alıcıya ulaşması için diğer ifadeyle iletiyi kaynaktan alıp paylaşması istenene iletebilmek için mutlaka bir kanala (oluğa) ihtiyaç vardır (Yüksel, 2009a: 11).

İletişimin amacı doğrultusunda belirlenen iletiyi gönderenden alıcıya taşıyan sözler, jest ve mimikler, dokunuşlar, resimler vb. araçların her biri birer kanaldır. Kanal olmadan mesajı iletmenin imkânı olmadığına göre bir bakıma araç mesajın kendisi gibidir. İletişimde ne kadar fazla kanal kullanılırsa iletişimin o kadar başarılı olma şansı vardır (Cebeci, 2010: 168).

İletişimin kanalları; sunumsal araçlar, temsili araçlar ve mekanik araçlar olmak üzere üç kategoride değerlendirilir. Ağızdan çıkan sözler, jestler, mimikler, duruşlar, el kol hareketleri olarak vücut dili sunumsal araçlardır. Yazı, resim, fotoğraf, karikatür, şekil ve diğer cisimler temsili araçlardır. Düdük, zil, müzik aleti, silah vb. aletlerin belirli sesleri de mekanik araçları oluşturur (Cebeci, 2003: 36).

Alıcı, mesajı algılama ve kod açmayı duyu organlarını kullanarak gerçekleştirdiğine göre iletişim kanalları, mesajın hitap ettiği ya da algılandığı duyu organlarına göre de sınıflandırılabilir. Bir mesaj işitilebilir, görülebilir, dokunulabilir nitelikte olabilir. İletişim sürecinde bu kanallardan ne kadar çoğu kullanılırsa bir başka ifadeyle mesaj ne kadar çok duyu organına hitap ederse iletişim o oranda etkili olur (Certel, 2008: 133).

Kanalların, mesajları aktarması hususunda dinî iletişim ile genel iletişim arasında bir fark yoktur. Her iki iletişimde de iletişimin amacı, mesajın muhtevası ve alıcıların

özellikleri, oluşturulması planlanan iletişim sürecindeki kanalların türünü, şeklini ve niteliğini belirleyen unsurlardır. Dinî mesajların iletişimde daha çok kavramsal dil (din dili) ve vücut dili önem arz etmektedir (Cebeci, 2003: 211).

Genel iletişimde olduğu gibi dinî iletişimde de konuşmada kullanılan sözlü iletişim unsuru olan kelimeler mesajları muhataplara iletmede önemli bir yer tutmaktadır Sözlü iletişimde temel iletişim aracı olan dilin en yaygın kullanım şekli alışagelmış düz anlatım tarzıdır. Bu tarz, iletişimimizin en kolay en zahmetsiz olanıdır. İnsan tecrübesi tarafından bilginin kalıcılığını sağlamak, anlatımı etkinleştirmek için birçok unsur geliştirilerek söze güç katmaya çalışılmıştır (Cebeci, 2003: 218).

İletişimde olduğu gibi dinî iletişimde de kelimelerin mesajları muhataplara iletmede önemli bir yeri olduğu kadar beden dilinin de önemli bir yeri vardır. "Ne söylediğiniz değil, onu nasıl söylediğiniz önemlidir." Fikrinden hareketle sözsüz iletişimi ifade eden, günümüzde iletişimde yepyeni bir boyut olan vücut dilinde; ses, jest ve mimikler, bakışlar, el ve kol hareketleri, beden duruşu gibi kanal ya da araçlar da söz kadar önemli hatta sözden de çok daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Kaya, 1998: 97).

Dinî eğitim-öğretim ve irşat hizmetlerinde konuşma ve yazı kadar görüntü veren tekniklerden de yararlanılmalıdır. Çünkü fotoğraf ya da görüntü doğrudan beyne girmektedir. Özellikle bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlarla, her tür görüntüyü oluşturma ve yayınlama imkânı vardır. Televizyonda sunulan dinî programların tek başına ya da karşılıklı bir iki kişinin konuşması yerine, arka fonda konuyla ilgili görüntülere yer verilerek yapılması, ya da vermek istenen mesajın temsili ya da gerçek bir olayın akışı içerisinde, tabii bir yolla verilmesi, etkiyi önemli ölçüde artıracaktır (Hökelekli, 2006: 227).

Yedisinden yetmişine toplumun tüm kesimlerine hitap etme durumunda olan dini temsil etme gibi bir misyona sahip din görevlilerinin temsil etme özelliklerini gösterecek biçimde toplumun hassasiyetlerini, genel kabullerini ve konularının icap ettiği şekilde kılık kıyafetlerine dikkat etmeleri gerekir. Saçı başı dağınık, kıyafetleri düzenli olmayan, toplumca hoş görülmeyen renklerdeki elbiseleri giyen ve kendine dikkat etmeyen dinî duyarlılığı temsil eden bir kişiyi; okulda öğrenciler, camide cemaat ve toplumdaki diğer insanlar pek dikkate almadığı gibi onun dinî değerler konusunda

söylediklerine pek fazla itibar edilmez. (Cebeci, 2003: 241). Bunun ötesinde onlar, bu halleriyle misyonlarını zedelerler ve olumsuz mesajlar yansıtırlar.

2.4.4. Alıcı (Hedef)

İletişim sürecinde alıcı konumunda olan, vericinin kodladığı anlamı, alıp çözen ve değerlendiren, iletişim birimine veya kitlesine hedef denir (Baltaş ve Baltaş, 2004: 28). İletişim sürecinde işlemin sonucunu belirleyen temel unsur alıcıdır. Alıcı, sistemin son halkası olarak kaynak tarafından mesaja muhatap olan kişi veya kişilerdir. İletişimde iletiler mutlaka bir hedefe ulaşacaktır. Mesajı alacak bir hedefin olmadığı yerde iletişimden söz edilemez (Cebeci, 2003: 37).

İletişimde amaç, alıcı üzerinde bir etki yapmak ve onda istenen tepkinin oluşmasını sağlamak olduğundan sürecin alıcıya göre işlenmesi gerekir (Cebeci, 2003: 38). Etkili ve istenen seviyede iletişimin meydana gelmesi için; hedefin yaş, cinsiyet sosyoekonomik durumu, öğrenim düzeyi, psikolojik özellikleri, inanç ve tutumları, ilgi ve ihtiyaçlarının yakından bilinmesi ve dikkate alınması gereklidir. Bunları bilmek ve dikkate almak kaynağa iletişim sürecinde yapılması gereken değişiklikleri yapma fırsatı verdiği gibi iletişim sürecinin başarıya ulaşma ihtimalini de artırır (Köylü, 2003: 113).

Hedef konumunda bulunanlar ailede çocuk ve eş, okulda öğrenci, iş yerinde müşteri, camide cemaat, televizyon ekranında ise daha geniş halk kitlesi vs. olabilir. Ancak değişmeyen şey, bunların alıcı konumunda olan hedef kitleyi oluşturmaları ve farklı özelliklere sahip olmalarıdır (Köylü, 2003: 132-133). Genel anlamda iletişimde olduğu gibi dinî iletişimde de alıcı ya da hedef kitle iletişim sürecinin kendisine göre belirlendiği önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî iletişimde amaç insanların istenen arzu edilen davranışları kazanmalarını sağlamaktır. Bu kazanımı elde edecek olanın kim olduğu özelliklerinin ne olduğu konusu iletişim açısından son derece önemlidir. Dinî iletişimde dâhil olmak üzere her hangi bir iletişimin başarı ya da başarısızlığı büyük ölçüde yeterli bir hedef kişi veya kitle analizine bağlı olmaktadır (Köylü, 2003: 65). Armaner, bu gerçeği “Hitabetin, başarı ve tesir durumu, hatibin şahsiyeti ve konuyu işlemeyle ilgili olduğu kadar, cemaatte aranan şartlara da bağlıdır.” Sözüyle ifade etmektedir (Armaner, 1962: 62). İletişimin başarılı olabilmesi için iletişim sürecindeki bütün işlerin alıcı tarafındaki kişi ile uyumlu olması gerekir.

Şüphesiz karşımızdaki insanın özelliklerini kendi iletişim koşullarımıza göre değiştirmesi mümkün görünmemektedir.

Cami içi gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri sadece din görevlileri tarafından gerçekleştirilen bir icraattan ibaret değildir. Yapılan faaliyetler ve bu bağlamda gerçekleştirilen ilişkiler, hedef kitlenin bilgi ihtiyaçlarını karşılamak ve dinî hissiyatın sağlam zeminlere yerleştirmek içindir. Dolayısıyla din görevlileri her türlü eğitim faaliyetlerinde ve bağlantılı halkla ilişkilerinde muhataplarını iyi tanımak, onların seviyesine göre davranmak ve söylemlerini onlara göre ayarlamak zorundadır. Din görevlilerinin cemaatin genel ve ferdi özelliklerini göz önünde bulundurmadan gerçekleştirecekleri iletişimde başarılı olması şansı oldukça zayıftır (Cebeci, 2003: 244).

İnsanlar kendilerine sunulan bilgileri bir sünger gibi değil bir filtre gibi alırlar. Yani sadece kendilerini ilgilendiren ve işlerine yarayan bilgilere açıktırlar (Köylü, 2006: 160). Bu nedenle konu dinleyicide merak ve ilgi uyandırmalıdır. İlgi dinleyicilerin yaşamakta olduğu güncel veya ilk kez duyacağı konularda olabileceği gibi sık tekrarlanan bir konunun farklı bir yaklaşımla sunulması ile de temin edilebilir. İnsanlar çoğu kez ihtiyaçlarının farkında olmayabilirler. Bu durumda iletişimcinin görevi muhatabının içinde bulunduğu durumdan hareketle öğrenme ihtiyacını hissettirmek olmalıdır (Tosun, 2000: 73).

İletimlerden istenilen sonuçların alınabilmesi için iletilerin muhatabın çeşitli özelliklerinden kaynaklanan öğrenme gücüne ve öğrenme yaklaşımına uygun olması gerekmektedir. İletişimde hedef kitle bazen yetişkinler, yetişkinlerin yanında gençler, çocuklar, zaman zaman kadınlar olabilmektedir. İnsan gerek fiziki gerek zihni gerekse yetenekleri doğrultusunda öğrenmeleri birbirinden farklıdır. İnsanlarla iletişim kurarken onların bilgiyi nasıl anladıklarının, onlarda öğrenmenin nasıl gerçekleştiğinin bilinmesine ihtiyaç vardır (Cebeci, 2003: 248).

Hz. Muhammed (sav), insanlarla olan diyaloglarında bireysel farklılıklara dikkat etmiştir. Bedevinin anlayacağı dilden, yaşadığı hayattan bir benzetme ile seviyesini dikkate alarak konuşmuş, muhatabın tecrübesinden de faydalanarak, ikna edici üslupla, âdeta sonucu bedeviye söylättiren bir yöntemle problemi çözmüştür (Macit, 2003: 277).

Hız Muhammed (sav), peygamberlik misyonu gereği toplumu oluşturan fertlerin bireysel özellikleri kadar toplum psikolojisini de çeşitli iletişim yöntemlerini kullanırken göz önünde bulundurmıştır. Örneğin O, yerken, içerken, giyinirken yaşadığı bölgenin şartlarına göre hareket etmiştir. Yine O, konuşurken, hutbe irat ederken, kendisini dinleyen ilk muhataplarının yeteneklerini sürekli gözetmiş, örneklerini, muhataplarının yaşadığı ve iyi bildiği bir dünyadan seçmiştir (Macit, 2003: 298).

2.4.5. Ortam

Ortam; iletişimin yer aldığı zaman ve mekân demektir. İletişim her zaman belli bir ortamda gerçekleştirilir. Ortamdaki şartlar bazen iletişim lehine olurken bazen de aleyhine olabilmektedir. Uygun zaman ve mekânın seçilmemesi ciddi bir iletişim engeline dönüşebilir (Köylü, 2006: 36). İletişimin içinde gerçekleştiği ortamın fiziksel, sosyal ve psikolojik özellikleri gönderilen mesajın yorumlanmasını, iletişimin verimli olup olmasını önemli ölçüde etkiler. (Cüceloğlu, 2004: 50-62).

Özellikle din görevlilerinin kişilerin sosyal kültürel yapılarını, eğitim seviyelerini dikkate alarak ortamdaki ve zamandaki ahengi, düzeni, insicamı bozmayacak şekilde davranması, konuşması, tutum ve tavır alması kısacası cami içi ve cami dışı faaliyetlerde zaman ve mekâna bağlı olarak iletişim hizmetlerini yürütmeye çalışması gerekir (Cebeci, 2003: 154). Din görevlisinin anlattığı bir bilgiyi anlattığında zevkle dinleyeceğini düşündüğü birisine onun meşgul, telaşlı, stresli olduğu bir mekân ve zamanda iletmeyle kalkışmak beklenmeyen sonuçlarla karşılaşmayı istenilen verimi elde etmemeyi beraberinde getireceği açıktır (Cebeci, 2003: 302).

Aynı şekilde anlatılan konu ile zamanın uyumlu olmaması veya konuşmalarda zamanlamanın doğru yapılmaması da bir iletişim engeli oluşturur. (Cebeci, 2003: 302).

İletişim ortamı, iletişim sürecini yönlendiren, kontrol eden kaynak açısından önemli olduğu gibi, mesajı anlayıp anlamlandırması bakımından alıcı içinde son derece önemlidir (Canlı, 2008: 386). Dinî iletişim için en uygun zamanlar, alıcıların zihinsel süreçler bakımından verilen mesajları almak ve algılamak üzere en çok hazır ve istekli oldukları zamanlardır. Zihnen ve bedenen yorgun, dalgın, meşgul, aç, uykusuz vb. olunan zamanlar, iletişim için uygun değildir.

Zamanlama ile ilgili bir husus da, verilecek mesajların muhtevasının, mesaj aktarımı için ayrılan süre ile uyumlu olmasıdır. Sınırlı bir konuşma süresi içerisinde, o süreye sığmayacak kadar fazla bilgiyi sığdırmaya çalışarak, çok şey söylemiş olmak için hızlı konuşmak bir iletişim engelidir (Cebeci, 2003: 303).

Konuşmayı gereğinden fazla uzatarak alıcıların tahammül sınırlarını zorlamak, onların iletişimden kopmalarına sebep olur. Böyle dikkat ve tahammül sınırlarını aşan, uzatmalar sonucu oluşan hoşnutsuzluk; konuşmanın normal süresi içinde verilen faydalı bilgilerin zihinlerde geri plana itilmesine yol açar (Cebeci, 2003: 303). Nitekim vaaz, hutbe, konferans, seminer, bildiri sunma vb. dinî iletişim etkinliklerinde, bu tür zamanlama hatalarına sıkça rastlanmakta ve bu durum dinleyiciler tarafından şikâyet konusu olmaktadır (Certel, 2008: 156).

Dinî iletişimin amacına ulaşmasında mekân ve ortam seçimi de önemlidir. Her mekân ve ortam dinî iletişim için uygun olmayabilir. Oyun ve eğlence mekânları, meyhane, kumarhane vb. yerler dinî iletişim için uygun değildir (Cebeci, 2003: 304-305). Dikkat dağıtıcı etkenlerden arındırılmış, sağlıklı iletişim için gerekli şartlar ve teknolojik imkânlarla donatılmış mekânlar, iletişim için en uygun mekânlardır (Certel, 2008: 156).

2.5. İletişim Engelleri

İnsanın dikkatinin iletilere odaklanmasını ve zihni melekelerinin mesaj üzerinde yoğunlaşmasını önleyen her an devreye girmeye hazır pek çok sebep vardır. İşte bu sebeplere iletişim engelleri denilmektedir (Cebeci, 2003: 289). Etkin ve sağlıklı bir iletişimin kurulmasını engelleyen, sorun olarak kendisini gösteren çok çeşitli faktörler bulunmaktadır.

Bir iletişimde olmazsa olmaz diyebileceğimiz bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar bilgi, duygu ve düşünce alışverişinde son derece önemli rol oynayan kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve ortamdır. Etkili ve kaliteli bir iletişim; bu unsurlar çerçevesinde, bu unsurların taşıyacağı özellikler kapsamında mümkün olabilmektedir. Bir iletişimde etkililiği gerçekleştirmek amaç olmakla birlikte her zaman ulaşılabilecek bir sonuç değildir. Sosyal psikologlara göre, mükemmel ve etkili bir iletişim, kaliteli bir iletişim ütopyadır. Çünkü kişiler arasındaki iletişim, bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya çıkan bir takım

eğilimlerle tahrif edilmekte, bozulmakta ve yanlış yorumlanmaktadır (Gedikçi, 2011: 35).

İnsan hayatının her alanını kuşatan ve onun en sık ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez bir etkinlik olan iletişimin geçmişten günümüze en yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de dindir. Bu iletişim, sadece tanrı ile kulları arasında gerçekleşen bir iletişim olmayıp, dinî tebliğ, eğitim, irşat vb. faaliyetler halinde kullar arasında da yoğun olarak devam etmektedir (Certel, 2008:127).

Din, birey ve toplum hayatına anlam kazandıran, kişinin insanca yaşamasına yardımcı olan, toplum halinde yaşayan bireylerin birbirilerini anlayabilmelerini kolaylaştıran, Allah'la ilişkisini düzenleyen bir araçtır. Din; kurallarını ve değer ölçülerini bireyin ve toplumun yaşantısında ortaya koyup bunların yaşanılmasını ve yaşatılmasını istemektedir. Bu durumu gerçekleştirmek ise bir öğrenme ve öğretme faaliyetini gerektirir. Dinin kendisi de ortaya koyduğu mesajın insanlar tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi vazifesini öngörmektedir. Türkiye'de din ve din eğitimi son yüzyılın belki de en çok tartışılan konuları arasında yer almış, değişik zaman dilimlerinde dalgalanmalar yaşamıştır. Bugün ülkemizde sosyal ve yasal bir zemine yerleştirilmiş din eğitimi ve öğretimi ilk ve orta öğretim okullarında, Diyanet İşleri Başkanlığına ait kurumlarda ayrıca sivil inisiyatifle din hizmeti sunan alanlarda gerçekleştirilmektedir. İslâm dininin insanlara gereği gibi ifade edilmesinde, insanlar tarafından doğru kavranılmasında, dinî değerlerin tutum ve davranışların var edilip paylaşılmasında camilerde gerçekleşen eğitim öğretim etkinlikleri tartışılmaz büyük öneme sahiptir. Camilerde gerçekleşen eğitim öğretim etkinliklerinin her biri akademik iletişim olarak kendini gösterirken cami dışında cami bağlantılı olarak sözlü ve görsel göstergeler aracılığıyla ortaya konan faaliyetlerde ilişkisel iletişim olarak kendini göstermektedir (Cebeci, 2010: 150-151).

Din hizmeti sunanların görevleri, ilahi mesajın aslına uygun olarak insanlara iletmek onları bilgilendirmek, ikna etmek ve motive etmek, muhataplarda iyi tutum ve davranışlar geliştirmektir. Din görevlileri bunu gerçekleştirirken akademik iletişimin yanında ilişkisel iletişim ile gündelik hayatta halka ve cami cemaatine söz, fiil, davranış ve tutumlarıyla sürekli olarak mesajlar vermekte, onlarla karşılıklı olarak iletişime girmektedirler.

Dinî alandaki iletişimin, sağlıklı, başarılı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesi ayrı bir öneme sahiptir. Oysa toplumumuzda, arzu edilen ölçüde sağlıklı ve etkili bir dinî iletişimin gerçekleştirildiğini söylemek oldukça zor görünmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında iletişim unsurlarının özelliklerinden kaynaklanan pek çok sebepler vardır (Certel, 2008: 146).

Camilerde gerçekleştirilen din hizmetleri faaliyetlerinin dinî iletişimin önemli bir ayağını oluşturduğundan bahsetmiştik. Cami içerisinde gerçekleştirilen her türlü eğitim öğretim etkinliklerinde hangi iletişim engelinin nerede ortaya çıktığının bilinmesi engelleri ortadan kaldırma açısından son derece önemlidir. Dinî mesajın düzenlenip iletişim sürecinin tamamlanmasına kadar işlemler dizisinin bütününde karşılaşılan engeller konusunda farklı değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir.

Köylü (2006: 35); iletişim engellerini kaynak engelleri, kanal engelleri ve alıcı engelleri şeklinde; Macit (2008a); kaynağa bağlı engeller, mesaja bağlı engeller, alıcıya bağlı engeller, ortama bağlı engeller şeklinde; Cebeci (2003: 291); kaynak engelleri, alıcı engelleri ve ortam engelleri şeklinde iletişim unsurlarına göre tasnif etmişlerdir. Yaptığımız görüşmelerde cemaat ve din görevlilerinin verdiği cevaplar neticesinde iletişim engelleri kaynak, alıcı, mesaj, ortam ve kanal engelleri olmak üzere beş grupta toplanmıştır.

Bu açıklamadan sonra din görevlileri ve cemaatle yaptığımız görüşmelerde cami içi ve cami bağlantılı etkinliklerde iletişim engelleri olarak görülen hususlara geçebiliriz.

BÖLÜM 3: CAMİ EĞİTİMİ VE CAMİ BAĞLANTILI HALKLA İLİŞKİLERDE İLETİŞİM ENGELLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi, din görevlileri ve cami cemaati ile yapılmış olan görüşme bulguları ve bulguların değerlendirilmesi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı günümüzde vaaz, hutbe, cami dersleri, yaz Kur'an kursları etkinlikleri ile yaygın din eğitimi kurumlarının başında gelen camilerde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinde ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde ortaya çıkan iletişim engellerini din görevlileri ve cami cemaati açısından tespit etmektir. Bu çerçevede vaaz, hutbe, cami dersleri, yaz kursları, ibadetler ve halkla ilişkiler konusunda iletişim engelleri hakkında din görevlileri ve cami cemaatinin düşüncelerini ortaya koymak ve analiz etmek hedeflenmiştir.

3.2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Bu araştırma, cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişim engellerinin neler olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada örneklem seçiminde, veri toplama aracı geliştirme ve veri analiz sürecinde nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırma "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" türü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). Nicel çalışmalar ile karşılaştırıldığında, nitel çalışmalar derinlemesine bilgi, kavrayış ve anlayış sağlamaktadır. Fakat elde edilen veriler genelleme yapmak için kullanılmaz, sadece var olan olguyu olduğu gibi ortaya çıkarmak için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39).

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini Zonguldak iline ve ilçelerine bağlı camilerde görev yapan din görevlileri ve bu camilerin cemaati oluşturmaktadır. Araştırmamızın örneklemini ise Zonguldak ili ve ilçelerine bağlı camilerde görev yapan din görevlilerinden ve bu

camilerin cemaatinden amaçlı örneklem yönetimine göre seçilmiş 36 gönüllü din görevlisi ve 36 cami cemaati oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem, “evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak” olarak tanımlanmaktadır (Sencer, 1989: 386). Amaçlı örneklem, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek 2005: 68). Bu örnekleme seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenir. Bu ölçütlere göre seçilen örneklemin, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebildiği düşünülür (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 56). Örnekleme din görevlileri ve cemaatin özellikleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

3.3.1. Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Özellikleri

Tablo 1
Mezun Olunan Program

	<i>f</i>	%
İlahiyat Lisans	10	28
İlahiyat Ön Lisans	14	39
İmam Hatip Lisesi	12	33
Toplam	36	100

Araştırmaya katılan din görevlilerinin % 28’inin İlahiyat Fakültesi, % 39’unun ilahiyat ön lisans, %33’ünün de imam hatip lisesi mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 2
Mesleki Kıdem

	<i>f</i>	%
0-5 yıl	7	19
6 -10 yıl	10	28
11-15	7	19
16-20	6	17
21 ve üstü	6	17
Toplam	36	100

Araştırmaya katılan din görevlilerinin %19’unun 0-5 yıl, %28’inin 6-10 yıl, %19’unun 11-15 yıl, %17’sinin 16-20 yıl, %17’sinin 21 ve üstü yıl görev yapmakta olduğu görülmektedir.

3.3.2. Araştırmaya Katılan Cemaatin Özellikleri

Tablo 3

Mezun olunan program

Mezun olunan program	f	%
Lisans	9	25
Ön Lisans	6	17
Lise	8	22
Ortaokul	7	19
İlkokul	6	17
Toplam	36	100

Araştırmaya katılan cami cemaatinin % 25'inin lisans, % 17'sinin ön lisans, %22'sinin lise, %19'unun ortaokul, %16'sının ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Yaş

Yaş	f	%
18-25	9	25
26-40	11	31
40-55	9	25
55 üzeri	7	19
Toplam	36	100

Araştırmaya katılan cami cemaatinin %25'i 18-25 yaş grubu, %31'i 26-40 yaş grubu, %25'i 40-55 yaş grubu, %19'u 55 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli veriler; gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Gözlem, “belli bir kimse, yer, olay, nesne, durum ve şartta ait bilgi toplamak için” belirli hedeflere yöneltilmiş bir bakış ve dinleyiştir (Özsoy, 1970: 36). Gözlem tekniğinde en önemli husus, gözlenenlerin kendi doğal ortamları ve doğal yaşantıları içerisinde gözlenmesidir. Birçok davranış ancak bu şekilde objektif olarak belirlenebilir (Karasar, 1995: 157). Görüşme, nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama aracı olarak bilinmektedir. Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” olarak tanımlamıştır (Yıldırım ve Şimsek, 2005: 119). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ise; esnek, önceden hazırlanmış

görüşme protokolüne bağılı olarak sürdürülmesi nedeniyle sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunan bir tekniktir. Bu yönüyle araştırmacıya önemli bir kolaylıklar sağlamaktadır (Karasar, 1995: 165, Yıldırım ve Şimşek, 2005: 283). Araştırmanın amacı dikkate alınarak tarafımızdan geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunun oluşturulması sırasında Zonguldak'ta görev yapan üç din görevlisi ve Zonguldak'ta bulunan üç cami cemaati ile ön uygulama için görüşmeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formunun kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla iki alan uzmanının görüşleri alınarak uygulamaya hazır duruma getirilmiştir.

Görüşme formunda yer alan sorulara din görevlilerinin ve cemaatin verdikleri cevaplar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, aynı zamanda görüşme esnasında notlar alınmıştır. Ses kayıt cihazı kullanılması verilerin eksik veya yanlış olma ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler araştırmaya katılan din görevlileri ve cemaatin uygun gördüğü zamanda ve uygun bir mekânda birebir gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşme sırasında din görevlilerinin ve cemaatin soruları cevaplarırken araştırmacıdan etkilenmemesine çalışılmıştır. Görüşme süresi ortalama bir saat sürmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227). Araştırmada, her görüşme formunda yer alan sorulara dayalı olarak veriler çözümlenmiştir.

Din görevlileri ve cemaatin her bir soruya verdikleri yanıtların frekans dağılımları belirlenmiş, yer yer görüşmecilerin etkileyici olan görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Alıntılarda kullanılan görüşmeci isimleri gerçek isimler olmayıp, araştırmacı tarafından verilen kod isimlerdir (D1, D2, C3,C4 gibi). Ayrıca bazı verilerde din görevlileri ve cemaatin görüşlerinin hangi sıklıkta tekrar ettiği hesaplanarak frekans olarak ifade edilmiştir. Araştırma, örneklemden elde edilen bulgularla sınırlıdır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkiler kapsamında genel olarak hutbeler, vaazlar, cami dersleri, yaz Kur'an kursları, ibadetler ve halkla ilişkiler konusunda iletişim engellerine y6nelik bulgular olmak 6zere altı kategoride incelenmiştir. Bununla birlikte araştırma Zonguldak ili ve il6çelerinde belirlenen camilerde ger6ekleştirilen eğitim 6đretim faaliyetleri, din hizmetleri ve cami bağlantılı halkla ilişkiler 6er6evesinde var olan iletişim engellerinin cami cemaati ve din g6revlileri a6ısından değerlendirilmesi ile sınırlıdır.

3.6. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında, Zonguldak il ve il6çelerinde g6rev yapmakta olan din g6revlilerinden ve cami cemaatinden g6r6şmeye katılanların cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde karşılaştıkları iletişim engelleri hakkındaki g6r6şlerine ait bulgular ve bulguların yorumlanması yer almaktadır.

3.6.1. Hutbeler Konusunda Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din g6revlilerine hutbeler konusunda iletişim engelleri hakkındaki fikirleri sorulmuş, g6revliler hutbeler konusunda iletişim engelleri ile ilgili olarak tablo 5'de belirtilen hususları dile getirmişlerdir. Din g6revlilerinin bu konuda belirtmiş olduğu birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 5

Hutbeler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din G6revlilerinin G6r6şleri

	<i>f</i>
Hutbelerin hutbeyi okuyan din g6revlileri tarafından hazırlanmamış olmaması	16
Hutbelerin cemaatin eğitim seviyesine g6re hazırlanmamış olması	16
Din g6revlisinin hitabet yeteneğinin zayıf olması	14
Hutbelerin gereksiz konulardan bahsetmesi dolayısıyla sıkıcı olması	12
Cemaatin hutbelerin 6nemini bilmemesi	10
Hutbelerin s6rekli aynı konulardan bahsetmesi	10
Hutbelerin uzun olması	6
Cami ortamının sıkıcı ve bunaltıcı olması	6
Hutbelerin usulen okunup dinlenmekte olması	4
Hutbelerin anlaşılır olmaması	2

Tablo 5’deki hutbelerin hutbeyi okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmamış olması (16), hutbelerin cemaatin eğitim seviyesine göre hazırlanmamış olması (16), din görevlisinin hitabet yeteneğinin zayıf olması (14), hutbelerin usulen okunup dinlenmekte olması (4) şeklindeki değerlendirmeler; din görevlilerinin hutbeler konusunda genel olarak iletişim engellerinin temelinde kaynağı gördüklerini ortaya koymaktadır.

Din görevlileri hutbeler konusunda iletişim engeli olarak kaynak engellerinden sonra mesaj engellerini görmektedirler. Mesaj engelleri olarak dile getirilen hususların; hutbelerin gereksiz konulardan bahsetmesi (12), hutbelerin aynı konulardan bahsetmesi (10), hutbelerin anlaşılır olmaması (2), şeklinde çoğunlukla hutbelerin içeriğiyle alakalı olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte hutbelerin uzun olması (6), değerlendirmesiyle hutbelerin şekliyle ilgili bir eleştiri de söz konusudur.

Hutbeler konusunda gerçekleştirilen çalışmalar; mesaj ve kaynak açısından hutbelerle ilgili olumlu değerlendirmelerin yapılmadığını, hutbelerin etkin bir dinî iletişim vasıtası olarak kullanılmadığını göstermektedir (Yaşar, 2008: 478-479; Buyrukçu, 2008: 174-175).

İslâm dünyasında yüzyıllar boyunca gerçekleştirilen önemli eğitim öğretim faaliyetlerinden bir tanesi de hutbelerdir. Hutbelerin hazırlanması ülkemizde daha önceleri merkezden belirlenirken, son yıllarda bu durum biraz daha esnekleştirilerek hutbelerin konu seçimi, yazılması ve değerlendirmesi görevi müftülüklerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu durumun ülke çapında dinî konuların izahında ve dinî alanda birliği sağlamak adına olumlu düşünülse de, ülkenin her yerindeki insanların eğitim seviyelerinin, kültürel ve sosyal özelliklerinin ve problemlerinin (ihtiyaçlarının) aynı olmadığı gerçeğinden hareketle, iletişimin etkinliği açısından pek de olumlu olduğu söylenemez. Bu gelişmelere rağmen bugün din görevlileri görev yaptıkları camilerde kendi hazırladıkları hutbelerden ziyade komisyonlar tarafından belirlenmiş olan hutbeleri okumaktadırlar. Ancak yapılan görüşmelerde hutbelerin din görevlilerince hazırlanmamış olmasının ciddi bir iletişim engeli olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu durum, din görevlilerinin görev yaptıkları bölgede cemaatin ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik hutbeler hazırlayıp sunmak istedikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Hutbelerin hutbeyi okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmamış olması (16), hutbelerin cemaatin eğitim seviyesine göre hazırlanmamış olması (16), hutbelerin gereksiz konulardan bahsetmesi dolayısıyla sıkıcı olması (12), hutbelerin sürekli aynı konulardan bahsetmesi (10), hutbelerin uzun olması (6), hutbelerin anlaşılır olmaması (2) değerlendirmeleri kaynak ve mesaj engelleri şeklinde ayrı ayrı kategorize edilmiştir. Bu değerlendirmelerde yer alan iletişim engelleri kaynak temelli olup, söz konusu kaynak hutbeleri okuyan din görevlisi değil, hutbeleri hazırlayanlardır. Bütün bu belirtilen hususlar, hutbelerin hazırlanışı açısından öncelikli olarak din görevlilerinden bağımsız bir kaynak engeli, sonuçları açısından da bir mesaj engeli olarak değerlendirilebilir.

Din görevlilerininin hutbeler konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair ifade ettikleri düşüncelerden bazıları şu şekildedir:

“Hutbelerin halkın ihtiyaçlarına, yaşayış tarzına ve bulunduğu yöreye göre hazırlanması gerekir. Böyle olduğunda aynı konulardan bahsedilse bile mutlaka yarar sağlayacaktır. Aynı konudan bahsedilmesi anlatılmak istenenin önemine göre değişir. Bazı konular önemine binaen sıkça tekrarlanabilir. Halkın ihtiyaçlarına ve sosyal durumuna göre seçilen konular daha etkili olacaktır. Bunlar gerçekleştirilmediği takdirde okunan hutbelerin cemaat açısından pek bir faydası olmayacaktır.(D5)”

“(…)Yetkili merciinin yayın organı niteliğindeki hutbeler cemaat nazarında etkili olamamaktadır.(D17)”

“(…)Minberden ihtiyaç ne ise o söylenmelidir. Halkı hiç alakadar etmeyen konular o kadar çok sıkıcı oluyor ki değil cemaat din görevlisi bile bu işten zevk almıyor. (D19)”

“(…)Hutbelerin hutbeyi okuyan din görevlisi tarafından hazırlanmamış olması hutbe konusundaki iletişim probleminin tek sebebidir. Çünkü biz imamların ellerine bir metin tutuşturuluyor, bizde bir şiir gibi, bir kompozisyon gibi onları okuyoruz.(D24)”

“(…)Hutbelerin merkezden gelmiş olması, köy ve şehirde tek tip hutbelerin okunması hutbelerin etkisini azaltmaktadır.(D26)”

Din görevlilerininin hutbeler konusunda iletişim engeli olarak gördüğü bir diğer husus cemaatin hutbelerin önemini bilmemesi (10), hutbelerin usulen okunup dinlenmekte

olması (4) şeklindedir. Din görevlileri bu değerlendirmeleriyle alıcı konumunda bulunan cemaat nedenli iletişim engellerine işaret etmektedirler.

Hutbeler konusunda iletişim engelleri hakkında cami cemaatine de fikirleri sorulmuş, cemaat; hutbeler konusunda iletişim engelleri ile ilgili olarak tablo 6'da belirtilen hususları dile getirmiştir. Cemaatin bu konuda belirtmiş olduğu birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 6

Hutbeler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Hutbelerin uzun olması	16
Din görevlisinin hitabet yeteneğinin zayıf olması	14
Hutbelerin duygusal öğelerden yoksun olması	10
Hutbelerin hutbeyi okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmamış olması	10
Hutbelerin cemaatin eğitim ve kültür seviyelerine göre hazırlanmamış olması	8
Hutbelerin sürekli aynı konulardan bahsetmesi	8
Cami ortamının sıkıcı ve bunaltıcı olması	6
Hutbelerin gereksiz konulardan bahsetmesi dolayısıyla sıkıcı olması	4

Araştırmaya katılan cami cemaatinin çoğunluğu hutbeler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin kaynak nedenli olduğu yönünde fikir beyan etmiştir. Cemaat, kaynak engellerinden sonra hutbeler konusunda iletişim engeli olarak en çok mesajdan kaynaklanan iletişim engellerini görmektedir. Hutbelerin gereksiz konulardan bahsetmesi (4), hutbelerin aynı konulardan bahsetmesi (8), hutbelerin cemaatin eğitim ve kültür seviyesinden uzak olması (8) şeklindeki görüşler hutbelerin içeriğiyle ilgili mesaj engelleriyken, hutbelerin uzun olması (16), görüşü hutbelerin şekliyle ilgili mesaj engeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hutbelerin uzun olmasıyla ilgili olarak ciddi bir eleştiri söz konusu olup bu durum cemaat tarafından en fazla iletişim engeli olarak görülmektedir. Cemaatin ifadelerinden bu durumun sebebinin; çalışan cemaatin işe yetişememe endişesi taşıması, bazı cemaatin rahatsızlıklarından dolayı tedirginlik duyması olduğu anlaşılmaktadır.

Din görevlilerinin değerlendirmelerinde olduğu gibi cemaat tarafından beyan edilen fikirler çerçevesinde de ayrı ayrı değerlendirilmiş olunmasına rağmen hutbelerin

özellikle hutbeyi okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmamış olması ve belirtilen diğer hususlar hutbelerin hazırlanışı açısından öncelikli olarak din görevlilerinden kaynaklanmayan bir kaynak engeli, sonuçları açısından bir mesaj engeli olarak düşünülmektedir. İletişim engeli olarak belirtilen bu hususun cemaat tarafından din görevlilerinden farklı değerlendirilmesinin, hutbelerin hazırlanış sürecinin tam olarak bilinmemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Öyleki hutbelerin hutbeyi okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmadığı bilgisine sahip olan cemaatin bu durumu iletişim engeli olarak ifade ettikleri görülmektedir. Cemaat tarafından hutbelerin merkezden hazırlanmasının, iletişim engeli olarak görülmesi kadar hazır hutbelerin sunulması konusundaki yetersizliklerin de iletişim engeli olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak cami cemaatinden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Hutbelerin merkezi olarak gerçekleşmesini bir sorun olarak zaman zaman yaşamaktayız. Din görevlileri ellerindeki kâğıtlardan kendileri tarafından hazırlanmamış yazıları okumakta ve dolayısıyla konuya hâkim olamadan tek düze ve ruhsuz bir şekilde konuşmaktadırlar. Hutbelerde bahsi geçen konular cemaatin ihtiyaçlarını da karşılamalıdır. Bunu da en sağlıklı cemaatle iç içe olan din görevlisi yapabilir.(C18)”

“Köyde aynı, şehirde aynı, üniversite kampüsünde aynı hutbe; bu işten bir an önce vazgeçilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Köyde ve şehirde aynı hutbelerin okunması pedagojik esaslardan uzak, büyük bir iletişim engeli ve formasyon zafiyetidir. (C14)”

“İmamın hutbeyi hızlı, seri okuyup ne okuduğunun anlaşılmaması, hutbe dualarını seri yaparak hutbeyi iyice sıkıcı hale getirmesi, hutbe konularının sıkıcılığıyla birlikte din görevlisinin kem küm ederek hutbeyi okuması hutbelerin dinlenmesini büyük bir sorun haline getiriyor.(C1)”

“Hutbe güzel olsa bile bazen din görevlisinin metni okuyuşundaki tonlama ve vurguya dikkat edemeyişi, heyecanı veremeyişi hutbeden beni tamamıyla uzaklaştırıyor. Düşünsenize bir! Heyecanla okunması gereken bir şiir var düz metin gibi okuyorsunuz.(C5)”

“Mesleği ve göreviyle ilgilenmek zorunda olan birçok çalışan ve memur maalesef cuma namazına giderken büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Camilerimizin çoğunda hutbeler

uzun tutulmakta, görevine yetişmeye çalışan inanlar işe zamanında dönememe korkusu yaşatmaktadırlar.(C21)”

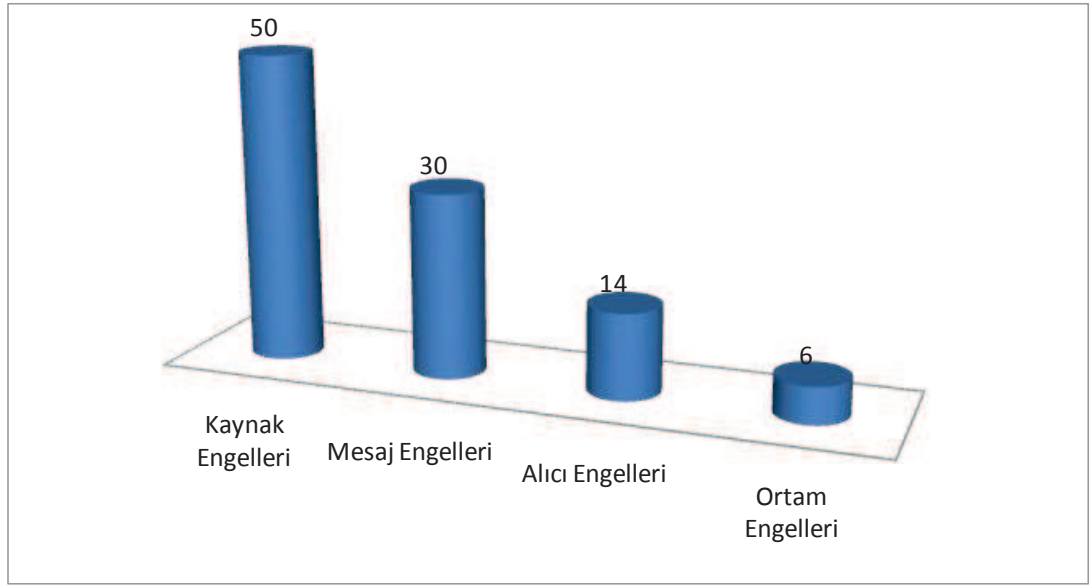
“Cemaat içerisinde hastalar, yaşlılar işçiler, memurlar var. Bu insanlar için zaman son derece önemli hatta bir gün bir tanesi ayağa kalkıp ‘Vaazda uzat, hutbede uzat, hastayız kardeşim kaç defa seni uyardık demişti unutamıyorum’.(C30)”

Hutbelerin duygusal öğelerden yoksun oluşu (10) şeklinde yapılan değerlendirmede cami cemaatinden bazıları bu konudaki iletişim engelinin hutbe metinlerinden kaynaklandığını (6) ifade ederken bazıları da din görevlilerinin hutbeleri okurken hutbenin gerektirdiği duyguyu verememesi (4) şeklinde iletişim engelinin nedeni olarak kaynağı gördüklerini ifade etmişlerdir.

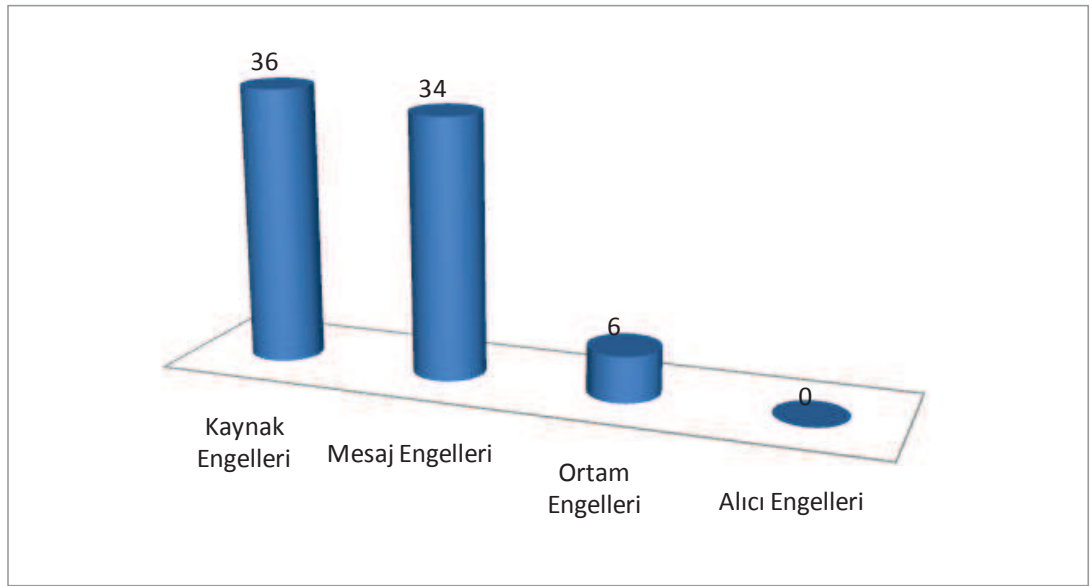
Yapılan görüşmeler neticesinde hutbeler konusunda cemaat, din görevlilerinin aksine bir iletişim engeli olarak alıcıdan kaynaklanan bir husus beyan etmemiştir.

İletişimin içinde gerçekleştiği ortamın psikolojik ve fiziksel özellikleri gönderilen mesajın yorumlanmasını önemli ölçüde etkiler. İletişim ortamı, iletişim sürecini yönlendiren, kontrol eden kaynak açısından önemli olduğu gibi, mesajı anlayıp anlamlandırması bakımından alıcı içinde son derece önemlidir (Canlı, 2008: 386). Cami içi önemli bir eğitim ve iletişim faaliyeti olan hutbeler konusunda cami ortamının bir iletişim engeline dönüştüğü ile ilgili olarak hem din görevlilerinden hem de cemaatten fikir beyan edenler olmuştur. Din görevlileri ve bazı cami cemaati cami içi fiziki şartlardan kaynaklanan bazı olumsuzlukları hutbelerin anlaşılıp anlamlandırması bakımından ortam engeli olarak görmekte-dirler.

Din görevlileri ve cami cemaati tarafından beyan edilen görüşler doğrultusunda hutbeler konusunda iletişim engellerinin çeşitleri aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Görüşler doğrultusunda yargı ifadeleri, ilgili görülen her bir iletişim unsuruna iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 1. Din Görevlilerine Göre Hutbeler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 2. Cemaate Göre Hutbeler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 1'deki bilgilere göre din görevlilerinin değerlendirmelerinde hutbelere karşılaşılan iletişim engellerinin büyük çoğunlukla kaynak ve mesaj nedenli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte din görevlilerinin değerlendirmelerinde iletişim engellerinin nedeni olarak alıcı ve ortam engelleri de yer almaktadır.

Grafik 2'deki bilgilere göre hutbelere karşılaşılan iletişim engellerine dair cemaatin değerlendirmelerinin büyük çoğunluğu kaynak engelleri ve mesaj engelleri şeklindedir. Bunun yanında az sayıda değerlendirme ortam engelleri şeklindedir.

3.6.2. Vaazlar Konusunda Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din görevlilerine vaazlar konusunda iletişim engelleri hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Din görevlileri vaazlar konusunda iletişim engelleri ile ilgili olarak tablo 7’de belirtilen hususları dile getirmişlerdir. Din görevlilerinin bu konuda belirtmiş olduğu birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 7

Vaazlar Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri

	<i>f</i>
Vaazların merkezi sistemle yapılması	22
Vaizin kendini dinletmemesi	18
Vaaza halkın son dakikada iştirak etmesi	16
Vaazların bilindik tek tip yöntemlerle yapılması	6
Cami ortamının sıkıcı ve bunaltıcı olması	6
Konuların ilgi çekici olmaması	2
Hep aynı simaların vaaz edişi	2
Din görevlisi yetersizliklerinin yapılan vaaza yansması (heyecan, bilgisizlik, tecrübe eksikliği...vb.)	2

Tablo 7’deki bilgilere göre cami içi iletişim vasıtalarından biri olan vaazlar hakkında din görevlilerinin büyük çoğunluğu merkezi sistem vaazların (22) iletişim engeli olduğu hususunu dile getirirken dinî iletişimde kanal engeline vurgu yapmaktadırlar. Bununla birlikte vaizin kendisini dinletmemesi (18), bilindik yöntemlerin kullanılması (6), hep aynı simaların vaaz edişi (2), din görevlisinin yetersizlikleri, heyecan, bilgisizlik, tecrübe eksikliğinin yapılan vaaza yansması (2) şeklindeki değerlendirmelerde din görevlileri iletişim engeli olarak kaynağı görmektedirler. Yapılan açıklamalardan bu kaynağın, merkezi sistem vaazı gerçekleştiren görevliler yanında camilerinde vaaz eden din görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Din görevlilerinin kaynak engelleri olarak gördükleri değerlendirmelerde mesajın aktarımında devreye girebilecek materyallerin kullanımındaki yetersizliklerden yani sunuş yetersizliklerinden kaynaklanan iletişim engelleri daha ağırlıktadır.

Din görevlilerinin vaazlara halkın son dakikalarda gelmesi (16) şeklinde dile getirdikleri alıcı nedenli iletişim engellerinin sebebi cemaatin konuyla ilgili değerlendirmeleriyle karşılaştırıldığında yapılan vaaz ve vaaz yöntemlerinden tatmin olmadıkları şeklinde

değerlendirilebilir. Konuların ilgi çekici olmaması (2) ise mesaj engeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Din görevlileri tarafından cami ortamının sıkıcı ve bunaltıcı olması (6) şeklinde yapılan değerlendirmede ortam engeline işaret etmektedir.

Vaazlar konusunda karşılaşılan iletişim engelleriyle ilgili olarak din görevlilerinin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“(...)Vaiz güzel anlatıyor ama ilmiyle amel değil dolayısıyla anlattıkları cemaat üzerinde tesirli olamıyor...(D4)”

“Din görevlileri yeterli bilgiye sahip olmadıklarından dolayı vaazları önlerindeki kitaplardan ve kâğıtlardan okuyorlar. Yaptıkları vaazlar da doyurucu ve tatmin edici olmuyor...(D21)”

“Vaaz edemeyişimi, iki kelimeyi bir araya getirip konuşamayışımı kendi açımdan büyük bir engel olarak gördüğüm gibi cemaatimin de benim gibi düşündüğünü sanıyorum...(D33)”

“Merkezi vaaz sistemi cemaatin büyük bölümü tarafından istenilmeyen bir durumdur. Çok defalar cemaatten “Hocam bu ne konuşuyor, sen bir şeyler anlatsan daha etkili olur” şeklinde sözler duymuşumdur. Cemaat vaazı karşılarında duran birinden duymak istiyor. Bu durum vaiz için de etkili oluyor, karşısındaki cemaate gerektiğinde jest ve mimiklerle konuyu daha etkili bir şekilde sunabiliyor. Sonuç olarak cemaat vaiz çok iyi olamasa da kürsüde birinin durmasını merkezi sisteme tercih ediyor.(D15)”

“(...)Her fedakârlığı cemaatten beklemiyoruz; ancak cuma günü cemaatin biraz olsun fedakâr olup on, on beş dakika önce camiye gelip yapılan vaazlardan istifade etmesini arzu ediyoruz. Bu konuda cemaatimizin gevşek oluşu yapılan vaazların etkisini azaltıyor...(D27)”

Cami cemaatine vaazlar konusunda iletişim engelleri hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Cemaat vaazlar konusunda iletişim engelleri ile ilgili olarak tablo 8’de belirtilen hususları dile getirmiştir. Cemaatin bu konuda belirtmiş olduğu birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 8

Vaazlar Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Vaazların bilindik tek tip yöntemlerle yapılması	16
Vaazların merkezi sistemle yapılması	10
Konuların ilgi çekici olmaması	8
Vaazların korkutucu uzaklaştırıcı bir anlayışla yapılması	8
Vaizin kendini dinletmemesi	4
Vaazın cemaatin eğitim ve sosyal seviyesinden uzak olması	4
Hep aynı simaların vaaz edişi	4
Din görevlisi yetersizliklerinin yapılan vaaza yansması (heyecan, bilgisizlik, tecrübe eksikliği...vb.)	4
Vaazlar için cami ortamının müsait olmayışı	2

Cami içi iletişim vasıtalarından bir tanesi olan vaazlar konusunda karşılaşılan iletişim engelleri ile ilgili tablo 8 değerlendirildiğinde cami cemaatinin büyük çoğunluğu din görevlilerinin aksine vaazların bilindik tek tip yöntemle yapılmasını (16) bir iletişim engeli olarak ilk sırada görürken kaynak engeline vurgu yapmaktadırlar. Bununla birlikte vaazların korkutucu ve uzaklaştırıcı bir anlayışla yapılması (8), vaizin kendini dinletmemesi (4), hep aynı simaların vaaz edişi (4), din görevlisinin yetersizlikleri; heyecan, bilgisizlik ve tecrübe eksikliğinin vaaza yansması (4) şeklindeki değerlendirmeler cemaate göre vaazlar konusunda iletişim engelinin temelinde kaynağın yer aldığını göstermektedir. Din görevlilerinin görüşlerinde olduğu gibi cemaatin kaynak engeli olarak gördüğü değerlendirmelerde de sunuş yetersizliklerine dayalı kaynak engellerinin çokluğuna şahit olunmaktadır.

Cemaat, din görevlileri gibi her ne kadar ilk sıraya koymasa da merkezi sistem vaazlarını büyük bir engel olarak görmektedir. Ülkemizde vaazlar bazı şehirlerde ilçe ve kasabalarda, cuma günü merkezi sistem yoluyla aynı anda bütün camilerde dinlenmektedir. Bu uygulamayla hizmetin aksamasının önlenmesi ve yürütülen vaaz çalışmasında üslup ve yöntem bakımından bütünlük sağlanması gerçekleşmiş olsa da tek tip hutbe uygulamasında olduğu gibi ülkenin her yerindeki insanların eğitim seviyelerinin, kültürel ve sosyal özelliklerinin ve problemlerinin aynı olmadığı gerçeğinden hareketle, iletişimin etkinliği açısından pek de olumlu olduğu söylenemez. Araştırmalara göre, iletişimde en etkili tarzın yüz yüze, doğrudan görüşme olduğu

tespit edilmiştir. Araya başka vasıtaların girmesi, kaynak ile alıcının ayrı düşmesi iletişimin gücünü azaltmaktadır. Ayrıca yüz yüze iletişimde dinleyici doğrudan ve anında geri iletimde bulunabilme gibi büyük bir avantaja sahiptir (Hökelekli, 2006: 225). Nitekim görüşmelerimizde din görevlileri ve cemaat tarafından genel olarak vaazlar konusunda iletişim engelleri olarak görülen kaynak engellerinin, kaynak engellerine bağlı olarak ortaya çıkan birçok mesaj engelinin merkezi vaaz sistemine bağlı engeller olduğu anlaşılmaktadır.

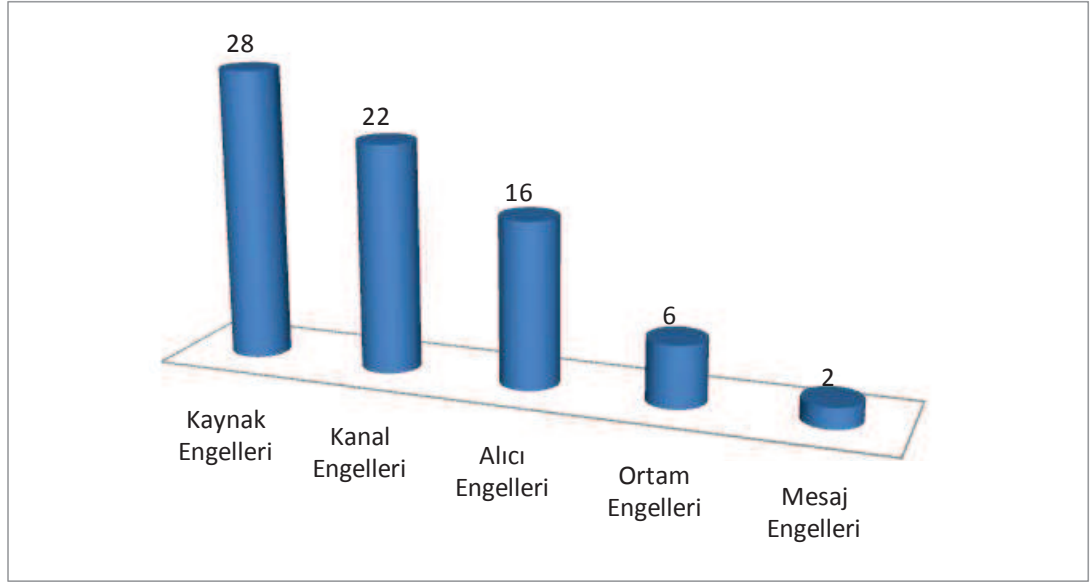
Konuların ilgi çekici olmaması (8), vaazın cemaatin eğitim ve sosyal seviyesinden uzak olması (4) şeklindeki değerlendirmeler de mesaj engeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemaat tarafından ortaya konulan vaazlar için cami ortamının müsait olmayışı (2) görüşü ise ortam engeline işaret etmektedir. Vaazlarda karşılaşılan iletişim engelleriyle ilgili olarak cemaatten bazılarının düşünceleri şu şekildedir:

“(...)Yapılan vaazlar ilmihal bilgilerinin tekrarından başka bir şey deği; din görevlisi anlatıyor, cemaat ise uyuyor. Bu yöntemin terk edilerek insanların ilgisini cezbedecek değişik yöntem ve konuların halka sunulması şart...(C8)”

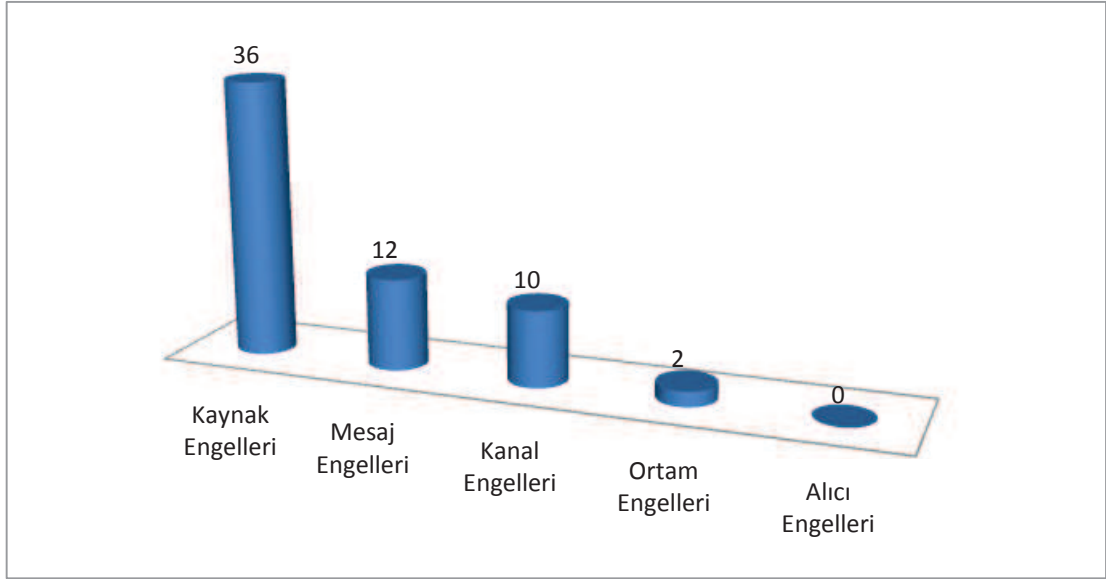
“Vaaz eden birçok hocamız belki de ayda yılda bir kez camiye gelen insanları korkutarak ikna etmeye çalışmaktadır. Oysa dini cazip hale getirip insanları camiye çekmek için korkutmak artık bir işe yaramıyor. Olaylara, dinî kavramlara bakış açısı hep aynı cehennem, kıyamet, azap vs. ayda yılda bir cumaya gelen arkadaşım sırf bundan dolayı gelmez oldu...(C13)”

“Hep klasik yöntemler şöyle halkın ihtiyaçları doğrultusunda onların ilgisini cezbedecek yöntemler kullanılsa inanın çok farklı olacak. Anlat babam anlat bir de hocamızın hitabeti zayıfsa hadi bakalım kolay gelsin. Bunların aşılması lazım devir teknoloji devri...(C6)”

Din görevlileri ve cemaat tarafından beyan edilen görüşler doğrultusunda vaazlar konusunda iletişim engellerinin çeşitleri aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Görüşler doğrultusunda yargı ifadeleri, ilgili görülen her bir iletişim unsuruna iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 3. Din Görevlilerine Göre Vaazlar Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 4. Cemaate Göre Vaazlar Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Din görevlileri ile yapılan görüşmelerde özellikle hutbe ve vaazlar konusunda kaynak nedenli iletişim engellerinin yoğunlaştığı görülmektedir. Din görevlisinin iletişime girdiği konu hakkında mesajın kurgulanmasında, mesajı ifadelendirilip iletmede ortaya çıkacak olan yetersizlikler iletişimin başarıya ulaşmasında bir engel olarak kendini göstermektedir (Cebeci, 2003: 292).

Nitekim yapılan görüşmelerde teknik yetersizliklerin cami içi ve cami dışı hemen her faaliyette bir iletişim engeli olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Özellikle hutbe ve

vaazlar konusunda hem din görevlileri hem de cemaat, kaynağa bağlı teknik yetersizliklere dayalı iletişim engellerinin varlığından söz etmektedirler. Teknik yetersizlikler içerisinde hutbeler konusunda mesajı düzenleme yetersizliği ağırlıktayken, vaazlar konusunda da sunuş yetersizlikleri ağırlıktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanmakta olan merkezi hutbe hazırlama ve mezkezi vaaz verme uygulaması hem içerik hem de şekil açısından hitap edildikleri çevrelere yabancı kalmakta tatmin edici olamamaktadır. Yani farklı yerlerdeki camilerde tek tip hutbe ve vaaz uygulamasının cemaatin sosyal yapısına, kültür ve bilgi seviyesine uymamakta; bu durum iletişim engeline dönüşebilmektedir.

Din görevlileri ve cemaatin hutbe ve vaazlar konusunda karşılaştıkları iletişim engelleri bağlamında araştırma bulguları doğrultusunda verilen yukarıdaki bilgilerin önemli bir kısmı benzer araştırmalar tarafından da desteklenmektedir. Yapılan araştırmalarda hem din görevlilerinin hem de cemaatin; hutbeler konusundaki mesleki başarının beklenen seviyede olmadığı, din görevlilerinin çoğunun vaaz ve hutbe hazırlama, sunma konusunda cemaati tatmin edemedikleri, vaaz ve hutbelerin doyurucu olmadıkları, din görevlilerinin meslektaşlarıyla ilgili vaaz etmedikleri, edemedikleri görüşlerine sahip olmaları gibi bulgular dikkat çekmektedir (Buyrukçu, 2008: 163; Demirkol, 1989: 283; Aşıkoğlu, 2004: 18).

3.6.3. Yaz Kur'an Kurslarında Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din görevlilerinden yaz Kur'an kursları konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Din görevlileri konuyla ilgili olarak tablo 9'da belirtilen hususları dile getirmişlerdir. Din görevlilerinin birden fazla belirtmiş olduğu yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans eklenmiştir.

Tablo 9

Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri

	<i>f</i>
Kurslarda devam zorunluluğu olmaması ve öğrencilerin kurslara ilgisizliği	26
Öğrencilerin yaş ve öğrenim düzeylerinin birbirinden farklı olması	18
Yaz Kurslarının çocukların tatil yapacağı zamana denk gelmesi	16
Yaz Kur'an Kurslarının kursların sıcak ve bunaltıcı aylara denk gelmesi	10
Ailelerin ilgisizliği	8
Yeniliklerden uzak kalınarak eski usul ve yöntemlerde ısrar edilmesi	6
Camilerde okullar gibi masalı, tahtalı sınıf ortamının olmaması	4
Öğrencilerin kalabalık olmasının öğrenmeyi ve disiplini zorlaştırıyor olması	4
Din görevlilerinin ilgisiz olması	2

Tablo 9'daki bilgilere göre din görevlilerinin; kurslarda devam zorunluluğunun olmaması ve öğrencilerin kurslara ilgisizliği (26), yaz Kur'an kurslarının çocukların tatil yapacağı zamana denk gelmesi (16), yaz Kur'an kurslarının sıcak ve bunaltıcı aylara denk gelmesi (10), camilerde okullar gibi masalı, tahtalı sınıf ortamının olmaması (4), öğrencilerin kalabalık olmasının öğrenmeyi ve disiplini zorlaştırıyor olması (4) şeklindeki değerlendirmelerine bağlı olarak yaz Kur'an kurslarıyla ilgili karşılaşılan iletişim engellerinin ortam engelleri noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Din görevlileri yaz Kur'an kurslarında karşılaşılan iletişim engeli olarak öğrencilerin yaş ve öğrenim düzeylerinin birbirinden farklı olması (18) hususunu belirtmişlerdir. İletişim engeli olarak görülen bu husus öncelikli olarak alıcı kaynaklı bir iletişim engeli iken bu engelin oluştuğu mekân bizleri aynı maddenin ortam engeli içerisinde değerlendirilmesine götürmektedir. Din görevlileri kurslarda devam zorunluluğunun olmamasına bağlı olarak öğrencilerin ilgisizliğini önemli bir iletişim engeli olarak görürken aynı zamanda bir alıcı engeline de dikkat çekmektedirler. Bazı din görevlileri de ailelerin ilgisiz oluşunu ifade ederek iletişim engelinin temelinde farklı bir alıcıya işaret etmektedirler. Yeniliklerden uzak kalınarak eski usul ve yöntemlerde ısrar edilmesi (6) şeklinde görüş ile din görevlilerinden bazıları öz eleştiri yaparak yaz Kur'an kursları konusunda iletişim engellerinin temelinde kendilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Yine iki din görevlisi farklı bir durum tespiti yaparak; din görevlilerinden kaynaklanan iletişim engellerinin görevlilerin yaz Kur'an kursları faaliyetine gereken hassasiyeti göstermeyişine bağlamaktadırlar. Yaz Kur'an kurslarında karşılaşılan

iletişim engelleri ile ilgili olarak din görevlileri tarafından ortaya konulan görüşlerden bazıları şu şekildedir:

“Yaz Kur’an Kurslarında görev alan öğretmenlerin konuya gereken hassasiyeti göstermeyip, maddi kazanımları ön planda tutmasını büyük bir iletişim engeli olarak görüyorum. Bir defa camilerimiz ticarethane değil! Bu düşüncedeki imamların çocukların ve yetişkinlerin din eğitiminde onlarla iletişimde başarılı olması hiç mümkün görünmemektedir...(D7)”

“Kurslarda devam zorunluluğunun olmayışı büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Din görevlileri çocukları ellerinde tutabilmek için bir taraftan çocuklarla uğraşırken diğer taraftan ailelerini ikna etmeye uğraşmaktadırlar. Yasal zorunluluk olsa tabi ki durum biraz değişir. Diğer bir etkense din görevlisinin dersini ve talebelerini sevmesi ve kendini sevdirebilmesi, camiyi ya da kursu cazip kılmasıdır. Bunu gerçekleştirmediğinizde Yaz Kur’an kurslarına rağbeti arttıramazsınız, çocuklarla da iletişimde başarılı olamazsınız. Bazı arkadaşlarımız maalesef kaba davranmaları, kırıncı olmaları sebebiyle öğrenciler tarafından sevilmemektedir.(D9)”

“Öğrencilerin yaş ve öğrenim düzeylerinin birbirinden farklı olması belki de en önemli problem. Yaşları farklı, eğitim düzeyleri farklı olan öğrencilere aynı ortamda bir şeyler anlatmak oldukça güç oluyor...(D3)”

“Öğrencilerin kurslara katılması hususunda anne ve babalarının ilgisiz olmaları, kurslarda devam zorunluluğunun olmayışı, öğrencilerin sürekli olarak bu kurslara iştirak etmelerini engellemekte dolayısıyla din görevlileri bu öğrencilerle ayrı ayrı ilgilenmek ve anlatılan konuları onlara tekrar tekrar anlatmak durumunda kalmaktadırlar.(D1)”

Koç (2011: 23) din görevlilerine ve Kur’an kursu öğretmenlerine yönelik yaptığı araştırmada, yaz Kur’an kurslarında devamı ve başarıyı etkileyen unsurlar arasında kırsal yerlerde mevsimlik iş ve şehirlerde ailelerin tatile gidişi, ailelerin ilgisizliği, devamsızlık yapanlara bir müeyyidenin olmayışı, kursların cazip hale getirilemeyişi, öğrencilerin ilgisizliği, gibi benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Cemaatten yaz Kur’an kursları konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Konuyla ilgili olarak cemaatin belirttiği hususlar

tablo 10’da gösterilmiştir. Cemaatin birden fazla belirtmiş olduğu yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 10

Yaz Kur’an Kursları Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Din görevlilerinin kursları cazip kılıcı etkinliklerde bulunmaması	17
Camilerde okullar gibi masalı, tahtalı sınıf ortamının olmaması	11
Yeniliklerden uzak kalınarak eski usul ve yöntemlerde ısrar edilmesi	10
Yaz Kur’an kurslarının sıcak ve bunaltıcı aylara denk gelmesi	9
Din görevlisinin verdiği eğitimden bir şey alınamayışı	9
Kurslarda devam zorunluluğu olmaması ve öğrencilerin kurslara ilgisizliği	8
Öğrencilerin kalabalık olmasının öğrenmeyi ve disiplini zorlaştırıyor olması	6
Din görevlisinin sevilmemesi bu yüzden kurslara katılmak istenmemesi	6
Yaz kurslarının çocukların tatil yapacağı zamana denk gelmesi	5

Din görevlileri yaz Kur’an kurslarında karşılaşılan iletişim engellerinde ortam engellerini ön planda görürken cemaat din görevlileri gibi düşünmemektedir. Din görevlilerinin kursları cazip kılıcı etkinliklerde bulunmaması (17), yeniliklerden uzak kalınarak eski usul ve yöntemlerde ısrar edilmesi (10), din görevlisinin verdiği eğitimden bir şey alınamayışı (9), din görevlisinin sevilmemesi bu yüzden kurslara katılmak istenmemesi (6), şeklindeki değerlendirmelerle cami cemaati iletişim engellerinin temelinde kaynağı görmektedir. Bununla birlikte cemaatin birçoğu camilerde okullar gibi masalı, tahtalı sınıf ortamının olmaması (11), kurslarda devam zorunluluğunun olmaması (8), yaz Kur’an kurslarının sıcak ve bunaltıcı aylara denk gelmesi (9), öğrencilerin kalabalık olması bu durumun öğrenmeyi ve disiplini zorlaştırıyor olması (6) yaz kurslarının çocukların tatil yapacağı zamana denk gelmesi (5) şeklinde iletişim konusunda ortam engeline dikkat çekmektedirler. Görüşmelerde yaz Kur’an kursları konusunda az sayıda cemaat alıcı engeli olarak öğrencilerin ilgisizliği şeklinde değerlendirme yapmıştır. Bunun sebebi olarak din görevlileri gibi kurslarda devam zorunluluğunun olmaması şeklinde bir açıklama yapanlar olduğu gibi din görevlisinin sevilmemesi şeklinde açıklama yapanlar da olmuştur.

Cemaatin din görevlilerinin kursları cazip kılıcı etkinliklerde bulunmaması, camilerde okullar gibi masalı, tahtalı sınıf ortamının olmaması, yeniliklerden uzak kalınarak eski

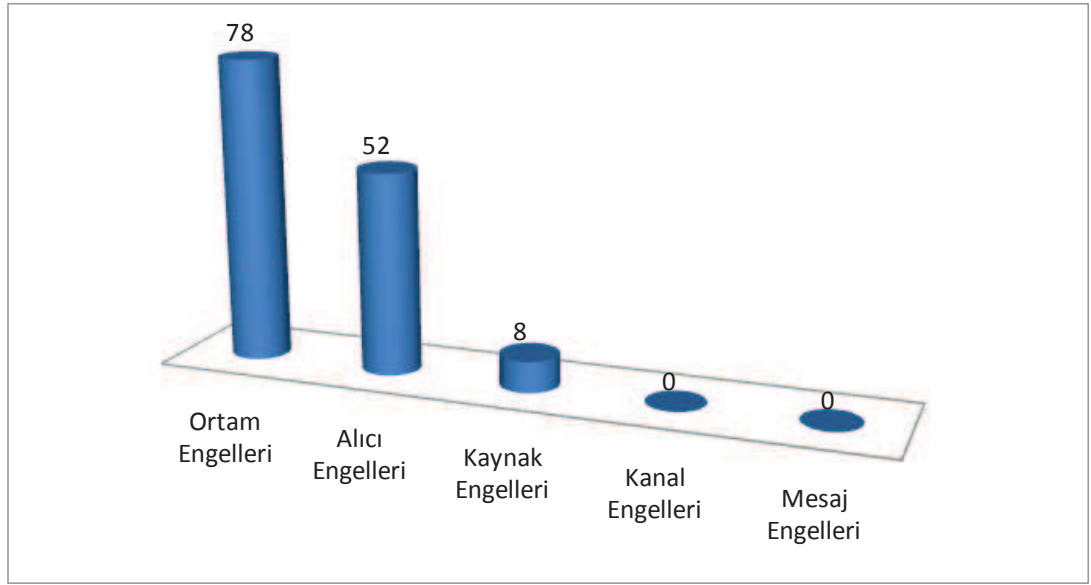
usul ve yöntemlerde ısrar edilmesi, din görevlisinin verdiği eğitimden bir şey alınamayışı değerlendirmeleri yaz Kur'an kurslarında muhteva ve metotların geleneksellikten kurtulamadığı gerçeğini, konu ve muhteva seçimi ile kullanılan yöntemler hususunda cemaatin beklentilerinin tam olarak karşılanamadığını ortaya koymaktadır. Bunlar, yaz kurslarının başarısını ve yeterli öğrenci sayısına ulaşılmasını olumsuz etkilemektedir. Bu sonuç, bize her sene kursların başlamasından önce gerçekleştirilen seminerlerin içeriğinin yetersiz kaldığı, din görevlilerin bu konuda üzerine düşeni tam olarak yapamadıklarını göstermektedir.

Yaz Kur'an kurslarında karşılaşılan iletişim engelleriyle ilgili olarak cemaatin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

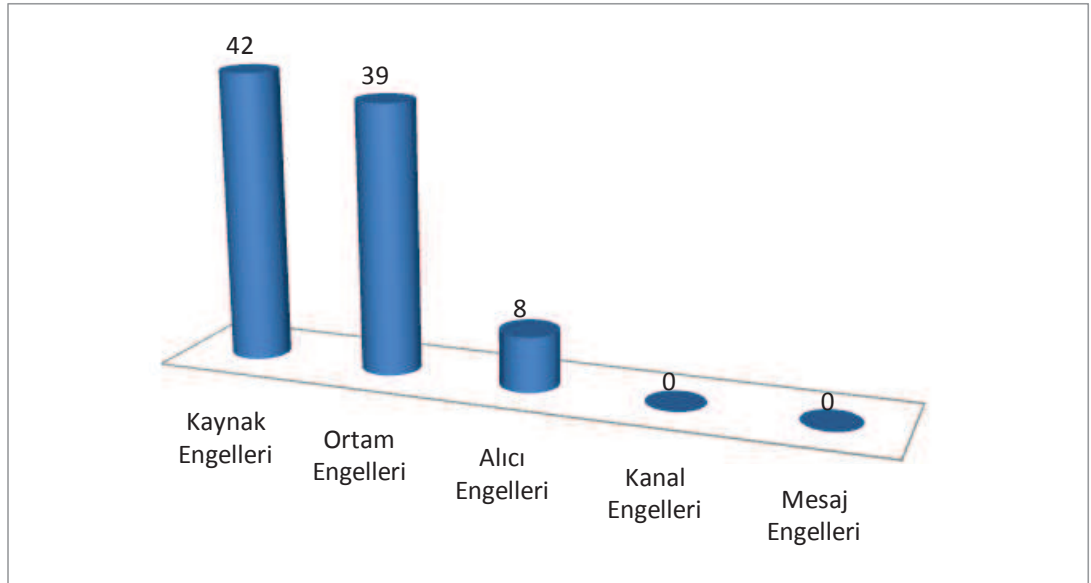
"...Hala sadece sözel anlatım ve ezbere dayalı bir eğitim anlayışı var. Camilerimizde imamlarımıza pedagojik eğitim mutlaka verilmeli ve çocuk gelişimi konusunda daha bilinçli olmaları sağlanmalıdır. Televizyonlardan Diyanet'in birçok etkinliklere imza attığını duydum, ancak bizim imam hala eski usul devam ediyor.(C8)"

"Din görevlisi öğrencileri camiye çekecek etkinliklerde bulunmayınca çocuğum başka bir yerdeki camiye gitmek istiyor. Günümüzde ve çevremizde çocukları camiye alıştırmak için özellikle küçük yaşlardan itibaren onlara camiye vakit geçirebilecekleri, eğlenebilecekleri, geldiklerinde ödüllendirilecekleri bir yer haline getiren din görevlisi sayısı oldukça az...(C34)"

Din görevlileri ve cami cemaati tarafından beyan edilen görüşler doğrultusunda yaz Kur'an kursları konusunda iletişim engellerinin çeşitleri aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Görüşler doğrultusunda yargı ifadeleri, ilgili görülen her bir iletişim unsuru için iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 5. Din Görevlilerine Göre Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 6. Cemaate Göre Yaz Kur'an Kursları Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 5'deki bilgilere göre din görevlilerinin değerlendirmelerinin büyük bir çoğunluğu yaz Kur'an kursları konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin ortam ve alıcı nedenli olduğu şeklindedir. Bunun yanında az sayıda değerlendirme kaynak engelleri şeklindedir.

Grafik 6'daki bilgilere göre cami cemaatinin değerlendirmelerinin büyük bir çoğunluğu yaz Kur'an kursları konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin kaynak ve ortam

nedenli olduğu şeklindedir. Bunun yanında az sayıda değerlendirme alıcı engelleri şeklindedir.

3.6.4. Cami Derslerinde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din görevlilerinden cami dersleri konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Konuyla ilgili olarak din görevlilerinin belirttiği hususlar tablo 11’de gösterilmiştir. Din görevlilerinin bu konuda belirtmiş oldukları birden fazla yargı ifadeleri ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 11

Cami Dersleri Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri

	<i>f</i>
Cemaatin İlgisizliği	17
Zamanın müsait olmayışı	15
Din görevlilerinin bu dersleri cazip hale getirecek etkinliklerde bulunmayışı	7
Din görevlilerinin ilgisizliği	3
Cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi	2
Din görevlisinin sevilmemesi	2

Cami derslerinde karşılaşılan iletişim engelleri konusunda din görevlileri, cemaatin ilgisizliği (17) şeklinde öncelikle alıcıdan kaynaklanan bir engelin varlığını ortaya koymaktadırlar. Yine bazı din görevlilerinin cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi (2), din görevlisinin sevilmemesi (2) şeklindeki değerlendirmelerinde alıcı nedenli iletişim engellerini gündeme getirmektedirler. Bununla birlikte bazı görevliler; din görevlilerinin bu dersleri cazip hale getirecek etkinliklerde bulunmayışı (7), din görevlilerinin ilgisizliği (3) şeklinde bir öz eleştiride bulunarak iletişim engellerinin sebebi olarak kendilerini de görmektedirler. Din görevlilerinin cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi, din görevlisinin sevilmemesi şeklindeki başlıklar içerisinde beyan ettikleri din görevlileri sebepli engeller cami dersleri konusunda kaynak engelleri olarak değerlendirilmektedir. Görüşmelerde din görevlilerinin büyük bir çoğunluğunun zamanın müsait olmayışını (15) cami derslerinde bir iletişim engeli olarak görmeleri dikkat çekicidir. Bu durum din görevlilerinin alıcı engellerinden sonra cami dersleri konusunda en büyük engel olarak ortam engellerini gördükleri sonucuna götürmektedir. Din görevlilerinin bu konudaki düşüncelerinden bazıları şöyledir:

“Ders vermeye çalıştığımız cemaatin farklı yaş ve eğitim seviyesinde olmasını cami dersleri konusunda iletişim engeli olarak görmekteyim. Çok yaşlı olan cemaatimize bir şeyler öğretmek çocuklara bir şeyler öğretmekle kıyaslanamayacak derecede zor olmaktadır. Söylediklerimizle onların sahip olduğu bilgiler çelişir gibi görüldüğünde ise işimiz iyice zorlaşmaktadır.(D27)”

“En çok muzdarip olduğumuz konulardan birisi cemaatin ilgisiz ve meraksız olması. Görev yaptığım camiye ilk atanan imam olduğum için daha önce insanlar dinî eğitim almamışlar, birçok şeyleri bilmiyorlar, olmasa da olur diyorlar. Para istediğimizde veremiyor ya da vermiyor çünkü bilmiyor adam, hiç hayır yapmamış ki. Ben tek başıma uğraşıyorum. Cemaat zaten az, köyün yaş ortalaması çok yüksek, insanlar hep göç etmişler. Görevimiz daha iyiyi gerçekleştirmektir. Cemaatin genellikle camide gerçekleşen faaliyetlere ilgisi yok denilecek kadar az, cemaat namaz kılıp bir an önce gitmek istiyor.(D15)”

Cemaatten cami dersleri konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Konuyla ilgili olarak cemaatin belirttiği hususlar tablo 12’de gösterilmiştir. Cemaatin bu konuda belirtmiş olduğu birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 12

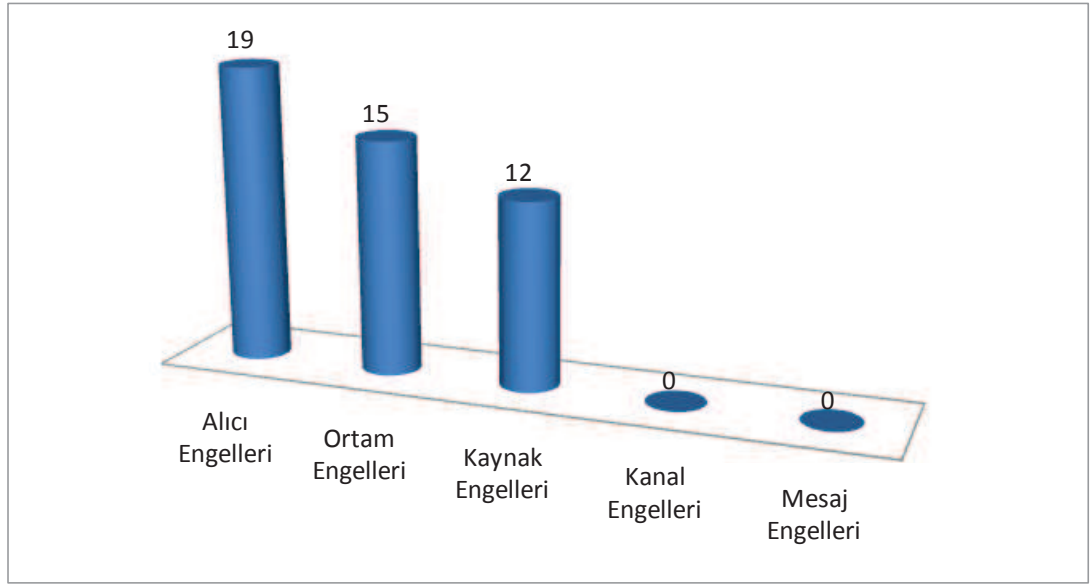
Cami Dersleri Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Zamanın müsait olmayışı	26
Din görevlilerinin bu dersleri cazip hale getirecek etkinliklerde bulunmayışı	12
Din görevlilerinin ilgisizliği	8
Cemaatin ilgisizliği	4
Din görevlisinin sevilmemesi	3

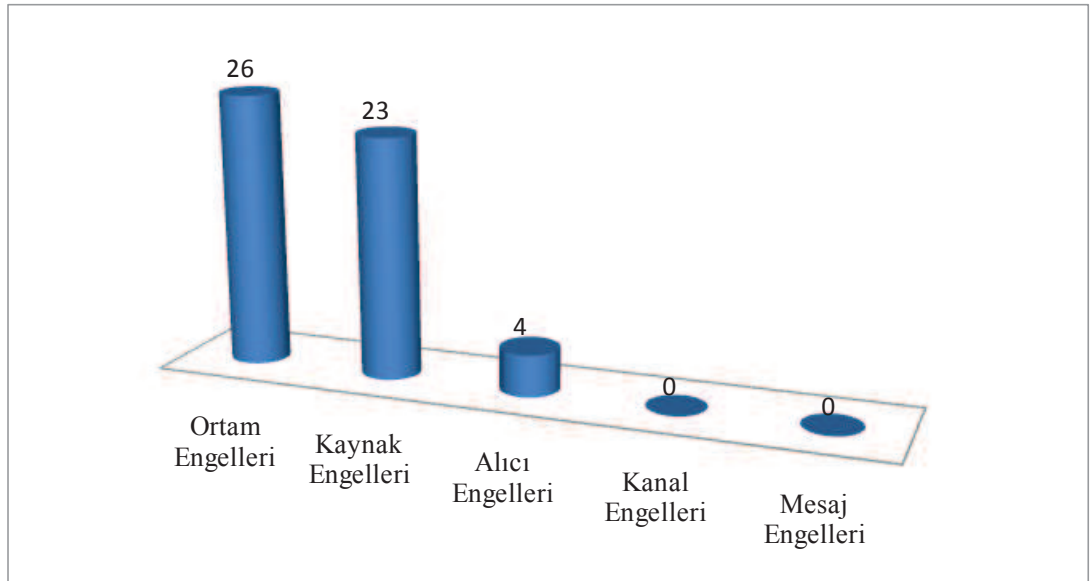
Cami dersleri konusunda cemaat zamanın müsait olmayışı (26) görüşüyle ortam engellerini öncelikli iletişim engeli olarak görmektedir. Din görevlilerinin bu dersleri cazip hale getirecek etkinliklerde bulunmayışı (12), din görevlilerinin ilgisizliği (8), din görevlisinin sevilmemesi (3) şeklindeki cevaplarla cemaatin; ortam engellerinden sonra cami dersleri konusunda en büyük engel olarak kaynak engellerini görmekte olduğu sonucuna ulaşılabilir. Cami cemaati, cami içi ve cami bağlantılı diğer etkinliklerde pek nadir rastladığımız bir öz eleştiride bulunmuş, cemaatin cami derslerine ilgisiz oluşunu (4) iletişim engeli olarak değerlendirerek alıcı kaynaklı bir iletişim engelinden söz

etmiştir. Din görevlileri ve cami cemaatinin değerlendirmeleri karşılaştırıldığında cemaatin cami derslerine olan ilgisizliğinin kaynak ve ortam engelleri sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır.

Din görevlileri ve cami cemaati tarafından beyan edilen görüşler doğrultusunda cami dersleri konusunda iletişim engellerinin çeşitleri aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Görüşler doğrultusunda yargı ifadeleri, ilgili görülen her bir iletişim unsuru için iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 7. Din Görevlilerine Göre Cami Dersleri Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 8. Cemaate Göre Cami Dersleri Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 7’deki bilgilere göre din görevlilerinin değerlendirmeleri cami derslerinde karşılaşılan iletişim engellerinin alıcı, ortam ve kaynak engelleri olduğu şeklinde dir.

Grafik 8’deki bilgilere göre cami cemaatinin değerlendirmelerinin büyük bir çoğunluğu cami derslerinde karşılaşılan iletişim engellerinin ortam engelleri ve kaynak engelleri olduğu şeklinde dir. Bunun yanında az sayıda değerlendirme alıcı engelleri şeklinde dir.

3.6.5. Halkla İlişkilerde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din görevlilerine cami dışında halkla ilişkiler konusunda karşılaştıkları iletişim engelleri sorulmuş, din görevlilerinin bu konuda verdikleri cevaplar tablo 13’te gösterilmiştir. Konuyla ilgili belirtilen birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 13

Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri

	<i>f</i>
Dinde olmayan gelenekler adı altında birçok hurafe ve davranışların din görevlisi tarafında yapılmasının istenmesi, aksi takdirde din görevlisine cephe alınması	16
Cemaatin kendisiyle ilgili olan mevlit, cenaze gibi programlarda sadece din görevlisini hatırlaması	12
Cemaatin din görevlisi rolüne bürünerek din görevlisine hükmetmeye çalışması	12
Cemaatin yapılan etkinliklere karşı ilgisiz oluşu	10
Cemaatin din görevlilerini dinî bilgi ve yaşantı ile değil yaş, ses, kılık, kıyafet, saç, sakal gibi yüzeysel kriterlerle değerlendirmesi	8
Cami ve cemaatle ilgisi olmayanların veya değişik cemaat ve tarikatlara mensup olanların din görevlileri hakkında peşin hükümlü olması	6
Cemaatin imamların özel yaşantısını denetim altında bulundurmaya çalışması	4
Cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi	2
Din görevlisinin diyalogda yetersiz olması	2

Tablo 13’deki bilgilere göre araştırmaya katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğu halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin alıcı nedenli olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. Görüşmelerde din görevlileri halkla iletişim konusunda çoğunlukla kendilerini başarılı bulmakta, halkla ilişkileri geliştirmek için iletişimin öngördüğü etkinliklerin birçoğunu yapmaya çalıştıklarını belirtmektedirler. Bununla birlikte bazı etkinlikleri çeşitli sebeplerden dolayı gerçekteştirilemediğini de işaret etmektedirler. Din görevlilerinin büyük çoğunluğu bu hususta karşılaşılan iletişim

engellerinin dinde olmayan gelenekler adı altında birçok hurafe ve davranışların din görevlisi tarafında yapılmasının istenmesi aksi takdirde din görevlisine cephe alınması (16), cemaatin kendisiyle ilgili olan mevlit cenaze gibi programlarda sadece din görevlisini hatırlaması (12), cemaatin din görevlisi rolüne bürünerek din görevlisine hükmetmeye çalışması (12), cemaatin yapılan etkinliklere karşı ilgisiz oluşu (10), cemaatin din görevlilerini dinî bilgi ve yaşantı ile değil yaş, ses, kılık, kıyafet, saç, sakal gibi yüzeysel kriterlerle değerlendirmesi (8), cami ve cemaatle ilgisi olmayanların veya değişik cemaat ve tarikatlara mensup olanların din görevlileri hakkında peşin hükümlü olması (6), cemaatin imamların özel yaşantısını denetim altında bulundurmaya çalışması (4), cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi (2) şeklinde alıcı kitlesi olan cemaate bağlı iletişim engelleri olduğunu dile getirmektedirler. Din görevlilerinin bu konudaki görüşleri ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde cemaatten kaynaklanan bu engellerin cemaatin önyargıları, referans grupları, algı düzeyleri ve kişilik özelliklerinden kaynaklandığı görülmektedir. İki din görevlisi; din görevlisinin diyalogda yetersiz olması (2) şeklindeki değerlendirmeleriyle halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin nedeni olarak din görevlilerini görmektedir.

Cemaat içerisinde caminin yapımı, bakımı, onarımı konusunda ileri gelenler yaptıkları çalışmalarından dolayı cami ve cami görevlisi hakkında söz söyleme hakkına sahip olduklarını düşünerek din görevlisinin tutum ve davranışlarına, faaliyetlerine müdahalede bulunmak istediklerini, bu durum karşısında din görevlilerinin caminin sorumlusu ve yetkilisi olarak cami içinde büyük ölçüde inisiyatifin kendi ellerinde olmasını istediklerini gözlemek mümkündür. Bu gibi durumlar din görevlileri ve cemaat arasındaki iletişimi koparan bazı problemlere neden olabilmektedir (Keyifli, 1997:180). Yaptığımız görüşmelerde din görevlilerinin; cemaatin din görevlisi rolüne bürünerek din görevlisine hükmetmeye çalışması, cemaatin imamların özel yaşantısını denetim altında bulundurmaya çalışması, ibadetlerle ilgili olarak da cemaatin din görevlisinin kusurlarını araştırması şeklindeki düşüncelerini bu tür sebeplerle ortaya çıkan iletişim engelleri olarak değerlendirebiliriz.

Halkın mevlit, cenaze, düğün, nişan gibi etkinliklere olan ilgileri oldukça yüksektir (Cebeci, 2007: 146). Toplum içerisinde dinî içerikli örf, adet gelenek ve görenekler dinin ayrılmaz bir parçası gibi algılandığı görülmektedir. Bu gelenek ve göreneklerin

yerine getirilmemesi halinde halk nezdinde ibadetlerin tam olmayacağı şeklinde bir düşünce hâkimdir. Dinî içerikli gelenek ve göreneklerin yerine getirilmesinde din görevlilerinin hiç kuşkusuz rolü büyüktür. İnsanlar doğumda, sünnette, nişanda, düğünde, asker uğurlamasında, cenaze merasiminde din görevlisini hep yanında görmek ve duasını almak isterler. Buyrukçu (2008: 359) araştırmasında; cemaatin, din görevlilerinden görevleri ile ilgili beklentileri konusunda cenaze, nikâh, düğün, mevlit gibi dinî merasimlerin yerine getirilmesinde cemaate yardımcı olmaları tespitinde bulunmuştur. Bu etkinlikler içerisinde yer alan birçok halk inanışları ve dini uygulamaların mevcut olduğu görülmektedir. Yaptığımız görüşmelerde din görevlileri görevi gereği bu inanış ve uygulamaların batıl olduğunu ifade etmek ve bu etkinliklere katılmamak seçenekleri arasında kalmakta olduğu, cemaat tarafından bu durumun olumsuz karşılandığı ve bir iletişim engeline dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Din görevlileri, cemaati dini alanda bilgilendirerek yanlış davranışlarını düzeltmekle görevlidirler. Din görevlileri cemaatin yanlış inanç ve tutumlarda ısrar etmelerinden şikâyet etmek yerine bu durumu cemaate din eğitimi daha verimli bir şekilde verebilmenin yolların araştırmaya motive edecek bir çaba olarak değerlendirmeleri (Keyifli, 1997: 171) daha yerinde olacaktır.

Karşılaşılan iletişim engellerine dair din görevlilerinin görüşlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur:

“ Bir iki kitap okuyan, birkaç ilmihal karıştıran kendini allame-i cihan zannedip din görevlisini sınamaya, onun hatalarını bulmaya çalışıyor. Cami içi ve cami dışı görevlerde hocaya hocalık öğretilmeye çalışılıyor. Takvim yaprağı hocalığı son zamanların en büyük hastalıklardan bir tanesi olmuştur. Kendim karşılaştığım gibi birçok meslektaşımın da duymuşumdur. Okudukları takvim arkası bilgilere dayanarak din görevlisine bir şeyler öğretmeye çalışan kendisini bir şeyler biliyor havasına sokan cemaatlerin varlığı din görevlileri için büyük bir sorun teşkil etmektedir...(D11)”

“Yerleşmiş adetleri kaldırmak zor oluyor. Siz ne kadar yanlış olduğunu söyleseniz de bu tür şeyleri düzeltmek neredeyse imkânsız. Bu mesele toplumumuzun kanayan bir yarası. Tamamen eğitimle alakalı... Bizler bu konuda çok sıkıntı çekiyoruz. Kırsal kesimdeki cemaat genelde kulaktan duyma laflara çok inanmaktadır.(D30)”

“(...)Cemaatin gözü din görevlisinin üzerinde. Din görevlisinin geldiğine-gittiğine, yediğine-içtiğine kısaca her şeyine karışıyorlar. Cemaat bu durumu doğal hakkı olarak görüyor. Çünkü onlar bizim müftümüz...(D33)”

“Herkes kendi cemaatinin görüşlerini savunuyor. Din görevlisinin görüşleri ikinci plana atılıyor... Cemaatten bazıları da mensup olduğu gruba göre din görevlisi hakkında değerlendirmelerde bulunuyor. Mahalleye yeni bir arkadaş gelmişti. Bir guruba mensup olduğunu bildiğim cemaatimden biri namaz çıkışında bana ‘Hocam mahalleye yeni hoca gelmiş ziyarete gidelim. Bakalım nasıl biri, hangi cemaatten’ diye bir şeyler söylemişti. (D17)”

“Cemaatten bazılarının din görevlilerine hitap ederken kullandığı kelimelere dikkat etmeyişi, hoca imam gibi ifadelerin kullanılması, bazen karşısındakinin bir din görevlisi olduğunu unutarak argo ve küfürlü konuşmaların olması, bu tür insanlarla bağların kopmasına sebep olmaktadır. (D18)”

Cemaate cami dışında halkla ilişkiler konusunda karşılaştıkları iletişim engelleri sorulmuş, bu konuda verdikleri cevaplar tablo 14’de gösterilmiştir. Cemaatin birden fazla belirtmiş olduğu yargıları frekans olarak ilgili yargı ifadesine eklenmiştir.

Tablo 14

Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Din görevlisinin ilmi ile amil olmayışı, davranışlarında ve söylemlerinde samimi olmayışı	20
Din görevlisinin içinde bulunduğu misyonu temsil edecek nitelikte kılık-kıyafetine, konuşmalarına dikkat etmeyişi	10
Din görevlisinin mevlit cenaze, aşure, düğün, nişan gibi halk nezdinde son derece önemli olan etkinliklere karşı ilgisiz oluşu	8
Din görevlisinin halkın içinde yer almayıp evden camiye camiden eve bir anlayışla görevini yürütmesi, cemaati tanıyamaması	8
Din görevlisinin alçak gönüllü ve anlayışlı olmaması	8
Cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi	4

Cami cemaati din görevlilerinin aksine halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin kaynak nedenli olduğunu düşünmektedir. Cemaatin büyük çoğunluğu din görevlilerinin ilmi ile amil olmayışını davranışlarında ve söylemlerinde samimi olmayışını (20) halkla ilişkiler konusunda iletişim engeli olarak görmektedir. Din

görevlilerinin söylemleri ile eylemleri arasındaki uyumluluk “ilmi ile amel olma durumu” inandırıcılık düzeyini arttıran önemli hususlardandır. Söyledikleri ile yaptıkları arasında tutarlılık olmayan din görevlilerinin iletişimde başarıyı yakalaması mümkün gözükmemektedir (Cebeci, 2010: 164-165). Bununla birlikte din görevlilerinin samimiyeti ve içtenliği, cemaat nazarında saygınlığını artıracak ve iletişim tekniği açısından var olan eksikliklerini büyük oranda fark ettirmeyecektir (Kazancı, 1995: 89). Buyrukçu, din görevlilerine yönelik yaptığı araştırmada cemaatin üzerinde en çok ve titizlikle durduğu hususun, imamların sahip oldukları ferdi ve insani özellikler olduğunu bu durumun da genelde imamların davranışlarının ve yaşayışlarının dinî esaslara uygun olup olmadığı şeklinde değerlendirildiğini ifade etmektedir (Buyrukçu, 2008: 163). Cemaatin bu konudaki düşüncelerine bakıldığında Buyrukçu’nun yaptığı araştırma ile bu araştırmanın verileri birbirini desteklemektedir.

Bunun yanında din görevlileri cemaatin kendilerini dinî bilgi ve yaşantı ile değil yaş, ses, kılık, kıyafet, saç, sakal gibi yüzeysel kriterlerle değerlendirmelerini alıcı nedenli bir iletişim engeli olarak ifade ederken bazı cami cemaati bu konuda din görevlisinin içinde bulunduğu misyonu temsil edecek nitelikte kılık kıyafetine, konuşmalarına dikkat etmeyişinin önemli olduğunu, kendileri için bir iletişim engeli olduğunu ileri sürmektedir. Din görevlilerinin belirttiği üzere cemaat içerisinde kılık kıyafet, saç sakal konusunda özellikle belirli bir yaşın üzerindeki cemaatin zihinlerinde geleneksel bir imam profili olabilmekte, din görevlilerini bu profile göre değerlendirebilmektedirler. Bu durum yer yer iletişim engeline dönüşebilmektedir. Ancak din görevlilerinin toplumun hassasiyetlerini, genel kabullerini ve konumlarının gerektirdiği şekilde kılık kıyafetlerine dikkat etmeleri de ayrı bir öneme sahiptir. Cemaatin üzerinde durduğu eksiklik olarak gördüğü hususlardan biri de din görevlilerinin kılık kıyafetlerinin meslekleri ile uygun olmamasıdır (Buyrukçu, 2008: 362). Saçı başı dağınık, kıyafetleri düzenli olmayan, kendine dikkat etmeyen din görevlilerinin cemaat tarafından pek dikkate alınmadığı gibi, dinî değerler konusunda söylediklerine pek fazla itibar edilmemektedir. (Cebeci, 2003: 241).

Halkla ilişkilerde karşılaşılan iletişim engelleri konusunda az sayıda cemaat çeşitli sebeplerle cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi (4) değerlendirmesiyle iletişim engelinin sebebi olarak alıcıya işaret etmektedir.

Halkla ilişkilerde karşılaşılan iletişim engellerine dair cemaatin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“Din görevlileri mevlit, cenaze, aşure, düğün, nişan gibi halk nezdinde son derece önemli olan etkinliklere karşı ilgisizdir. Fırsat olarak değerlendirilmesi gereken bu tür etkinlikleri bazen espri de olsa para mevzusu olarak görmeleri birçok noktada benim din görevlilerine olan bakışımı değiştirmiştir...(C30)”

“Genç imamlarımız her yaştan cemaatle her zaman bir araya gelebiliyorken görevinde belli bir süre geçirmiş, evli olan birçok din görevlisi maalesef sadece dükkân açar gibi camiye geliyorlar Din görevlileri zaman zaman anlayışlı olamayabiliyor. Hâlbuki karşısındaki kişi madde bağımlısı da olsa onların görevi o insanları topluma kazandırmak olmalıdır...Sıkıntılı insanlardan uzak duruyorlar, genellikle onları kazanmaya çalışmıyorlar ve önyargılı yaklaşıyorlar. (C28)”

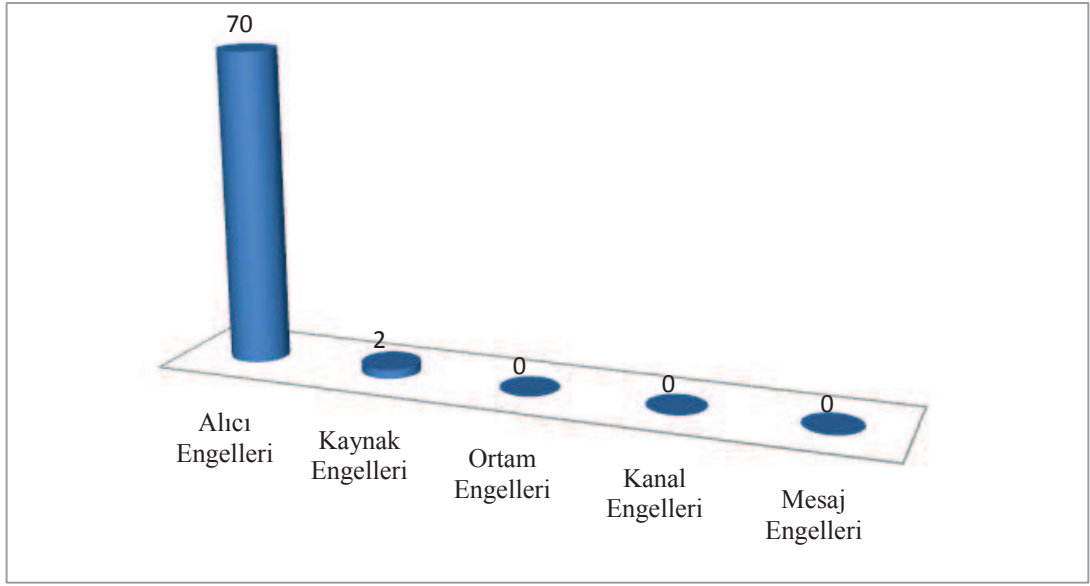
“(…)Bazen cemaatin yanlış davranışları karşısında bağırp çağırın, anlayışlı olması gereken yerde hemen öfkelenen imamlar yüzünden camiye gelmeyen insanlar biliyorum. Bazı hocalarımız kaba olup hiç nazik değiller bu durum onların itici olmalarına sebep oluyor...(C32)”

“(…)Din görevlileri hutbe ve vaazlarda anlatılanların gerçekleşmesinde örnek olacaklarına birçok çelişkileri yaşıyor. Bu sebeple anlatılanlar hep hava kalıyor...(C20)”

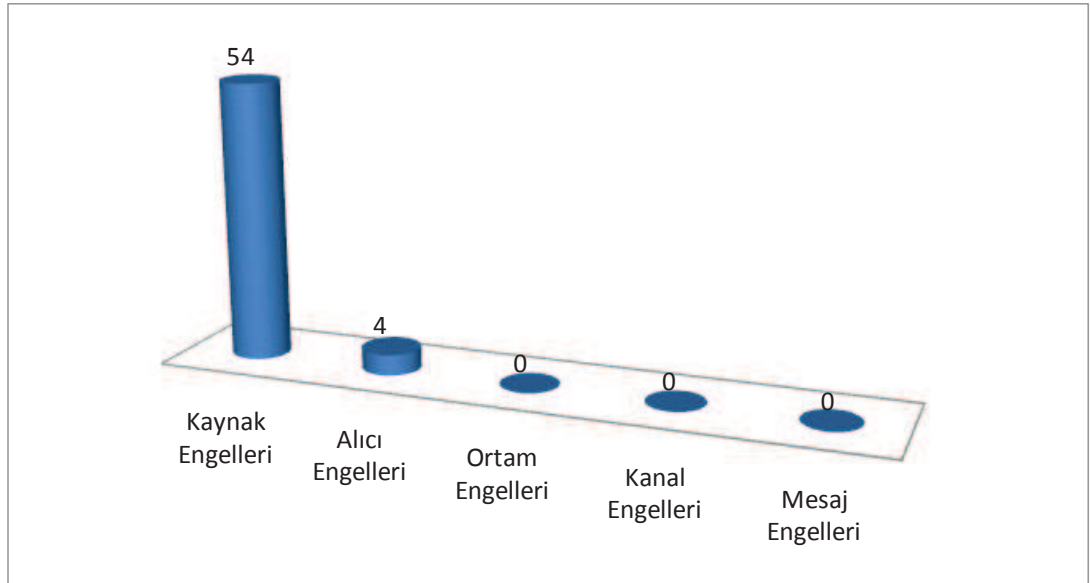
Dolayısıyla değerleri insanlara anlatma, onlarda olumlu bir tutum ve davranış geliştirme amacıyla iletişime giren din görevlisinin iletişim başarısını etkileyen pek çok unsurdan bir tanesi de din görevlisinin sahip olduğu kişilik özellikleridir (Buyrukçu, 2008: 163). Bu özellikler iletişimin olup olmamasını ve iletişimin başarısını etkilemektedir. Yapılan birçok çalışmada cami cemaatinin din görevlilerinin ideal kişilik özelliklerine sahip olmaları yönünde bir beklenti içerisinde oldukları ortaya konulmuştur (Cebeci ve diğerleri, 2007: 99). Gerçekleştirilen görüşmelerde de cemaat, özellikle din görevlilerinin kişilik özelliklerindeki bir takım eksiklikleri cami dışı halkla ilişkilerde iletişim engelleri olarak görmektedir. Cemaat tarafından yapılan değerlendirmelerde iletişim engelleri içinde kişilikle ilgili olarak inanırlık, güvenilirlik ve çekicilik özelliklerinin dile getirildiğine şahit olunmaktadır. Halkla ilişkilerde karşılaşılan iletişim

engelleri konusunda az sayıda cemaat çeşitli sebeplerle cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi (4) değerlendirmesinde bulunmuş olup bu düşünceleriyle iletişim engelinin sebebi olarak alıcıya işaret etmişlerdir.

Din görevlileri ve cami cemaatinin görüşleri doğrultusunda halkla ilişkiler konusunda iletişim engellerinin çeşitleri aşağıdaki grafiklerde belirtilmiştir. Görüşler doğrultusunda yargı ifadeleri, ilgili görülen her bir iletişim unsuruna iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 9. Din Görevlilerine Göre Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 10. Cemaate Göre Halkla İlişkiler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 9'daki bilgilere göre din görevlilerinin değerlendirmelerinin büyük bir çoğunluğu halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin alıcı nedenli olduğu şeklinde-dir. Ancak değerlendirmelerin sadece iki tanesi bu konuda karşılaşılan iletişim engellerinin kaynak nedenli olduğu şeklinde-dir.

Grafik 10'daki bilgilere göre cami cemaatinin değerlendirmeleri din görevlilerinin aksine halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin kaynak nedenli olduğun şeklinde-dir. Ancak değerlendirmelerin sadece dört tanesi bu konuda karşılaşılan iletişim engellerinin alıcı nedenli olduğu şeklinde-dir.

3.6.6. İbadetlerde Karşılaşılan İletişim Engellerine Dair Bulgular

Din görevlilerine cami içinde gerçekleştirilen ibadetler (Kur'an okuma, namaz kıldırma, dua etme vb.) konusunda iletişim engellerine dair fikirleri sorulmuştur. Din görevlileri konuyla ilgili olarak tablo 15'te belirtilen hususları dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili belirtilen birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 15

İbadetler Konusunda İletişim Engellerine Dair Din Görevlilerinin Görüşleri

	<i>f</i>
Sürekli olarak toplanan yardımların yapılan hizmetleri unutturması	20
Cemaatin din görevlisinin kusurlarını araştırması	18
Cemaatin cami içi gerçekleştirilen faaliyetlere karşı ilgisiz oluşu	12
Din görevlisinin sesinin ve okuyuşunun yetersiz oluşu	10
Namazların kimine göre hızlı kimine göre yavaş olarak kıldırılıyor olması	8
İbadetlerin aksatılması durumunda cemaatin müsamahakâr olamaması	4

Tablo 15'deki bilgilere göre din görevlileri; cemaatin din görevlisinin kusurlarını araştırması (18), cemaatin cami içi gerçekleştirilen faaliyetlere karşı ilgisiz oluşu (12), namazların kimine göre hızlı kimine göre yavaş olarak kıldırılıyor olması (8), ibadetlerin aksatılması durumunda cemaatin müsamahakâr olamaması (4) şeklindeki değerlendirmelerle çoğunlukla alıcıdan kaynaklanan iletişim engellerin varlığını ortaya koymaktadır. Bazı din görevlileri de din görevlisinin sesinin ve okuyuşunun yetersiz oluşu (10) şeklinde bir öz eleştiri yaparak bu konuda iletişim engelinin kaynağını din görevlilerinin kendisi olarak görmektedir. Din hizmetinin önemli bir ayağını oluşturan

camiler ve camilerle bağlantılı olarak gerçekleştirilen iletişim faaliyetlerinde bir taraftan ortamın fiziki özellikleri bir taraftan da bunlarla bağlantılı olarak ileten ve iletilen konumdaki kişilerin olumsuz ve yanlış algılamaları bir iletişim engeli olarak kendini gösterebilir (Açıkgöz, 2005: 77). Nitekim din görevlilerinin çoğunluğu camilerde toplanan yardımlardan şikâyet ederek bu işin yapılan hizmetleri unutturduğunu ifade ederken (20) iletişimde ortam engelinin varlığına dikkat çekmektedir.

Din görevlilerinin ibadetler konusunda karşılaşılan iletişim engelleriyle ilgili düşüncelerinden bazıları şöyledir:

“Okunan ayetlerden kılınan namazlara kadar bazı insanların gözü din görevlisi üzerindedir. Bu kişilerin din görevlisinin yapacağı bir hatayı tespit etmenin bir başarı olarak görmesi din görevlisini yapacağı görevlerden soğutmakta insanlar arasında mesafe koymaya zorlamaktadır.(D12)”

“Cemaat kendisini jüri üyesi gibi değerlendirme kurumu olarak görmektedir. Sırf bu iş için camiye gelen cemaat olabiliyor. Acaba hoca ne yapıyor? Camiye vaktinde geliyor mu? Namazı nasıl kıldıracak? Hata yapacak mı? Namazda okuduğumuz sureleri bile eleştirenler oluyor. Kısa okudu, uzun okudu... vs. Kusurunu araştırarak konuşulacak kimse olmayınca cemaat bu durumu görev bilir.(D10)”

“Sürekli yardım toplanması cemaat üzerinde olumsuz etki yapıyor. Cemaat bundan oldukça rahatsız. Sürekli yardım toplanması cemaati bıktırmış durumda. Yardım toplanmadığı bir cumadan sonra “hoca bugün parasız namaz kıldık” diyen bir cemaatimi duymuştum. Yardımlar din görevlilerini zorlayan bir sorun...(D15)”

Cemaatten cami içerisinde gerçekleştirilen ibadetler (Kur’an okuma, namaz kıldırma, dua etme vb.) konusunda karşılaştıkları iletişim engellerine dair düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Cemaat konuyla ilgili olarak tablo 16’da belirtilen hususları dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili belirtilen birden fazla yargı ifadeleri tablodaki ilgili yargı ifadesine frekans olarak eklenmiştir.

Tablo 16

İbadetler Konusunda İletişim Engellerine Dair Cemaatin Görüşleri

	<i>f</i>
Din görevlisinin ibadet görevine özen göstermeyişi	23
Din görevlisinin sesinin ve okuyuşunun yetersiz oluşu	13
Din görevlisinin cami içi gerçekleştirilen faaliyetlere karşı ilgisiz oluşu	10
Din görevlisinin din hizmetlerinde yeterli bir bilgiye sahip olmayışı	8
Camilerde sürekli olarak para toplanması	8

Yapılan değerlendirmelerde cemaat, ibadetler konusunda din görevlilerinin aksine ağırlıklı olarak kaynak nedenli bir iletişim engeline vurgu yapmakta, iletişim engeli olarak din görevlisinin ibadet görevine özen göstermeyişi ilk sırada görmektedir. Yaptığımız görüşmelerden bu durumun cemaat tarafından din görevlisinin söz ve davranış uyumsuzluğu içerisinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Din görevlilerinin görev ve sorumluluklarının bilincinde olması önemli bir husustur. Görevlerini ihmal eden, gerekli hassasiyeti göstermeyen din görevlilerin itibar görmesi, cemaat üzerinde etkili olması, görevinde başarılı olması mümkün gözükmemektedir. “Din Görevlisinden Beklentiler Ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri” adlı proje çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşıldığı, din görevlisinin cemaatle ilişkilerini olumsuz etkileyen sebepler içerisinde din görevlisinin görevini ihmal etmesinin ön planda olduğu görülmektedir (Cebeci ve diğerleri, 2007: 141). Buyrukçu (2008: 362) da araştırmasında, cemaatin din görevlilerinden beklentileri konusunda namazların zamanında ve usulüne uygun kıldırılması, din görevlilerinin görevlerini aksatmaması şeklinde sonuçlara ulaşmıştır.

Cemaat, din görevlileri kadar olmasa da camilerde toplanan yardımların (8) iletişim engeli olduğunu dile getirmektedir. Günümüzde camilerde cuma ve bayram günlerinde cemaatten para toplama talebi gelmekte, bu durumun cemaate duyurulması din görevlilerinden istenilmektedir. Din görevlilerinin sık sık böyle bir durumla karşı karşıya kaldıkları, istemedikleri bu durumun iletişim engeli olarak görüldüğü tablodan anlaşılmaktadır. Keyifli (1997: 131)’nin çalışmasında, meslekte en çok rahatsız eden konular ile ilgili olarak din görevlilerinin büyük çoğunluğunun cemaatten çeşitli nedenlerle para toplamayı ifade etmeleri tespitimizi doğrular niteliktedir. Din görevlilerinin değerlendirmelerinde, bu durumun temelinde toplumun içerisinde

itibarını ve fonksiyonunu zedeleyici bir unsur olarak görmelerinin etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür.

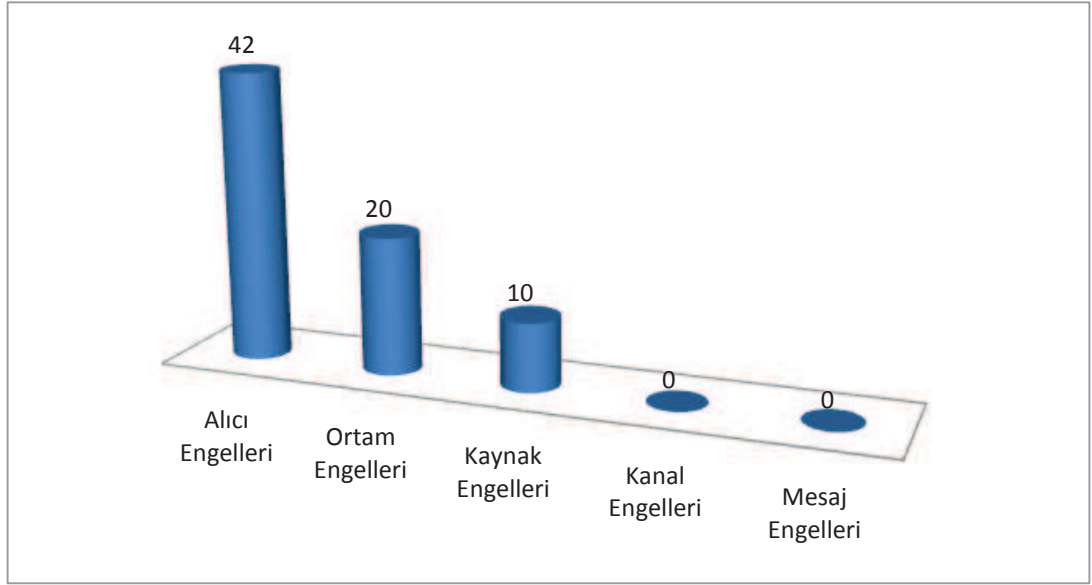
İbadet faaliyetleri konusunda karşılaşılan iletişim engellerine dair cemaatin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

“(...)Hocaların birçoğu bizim hocamızda dâhil tam ezan okunurken camiye geliyor, camiyle ilgilenmiyor görevini layıkıyla yerine getirmiyor, bu durum beni camiden ve din görevlimizden soğuttu. Hutbe ve vaazda söyledikleri benim için pek de bir anlam ifade etmiyor. (C14)”

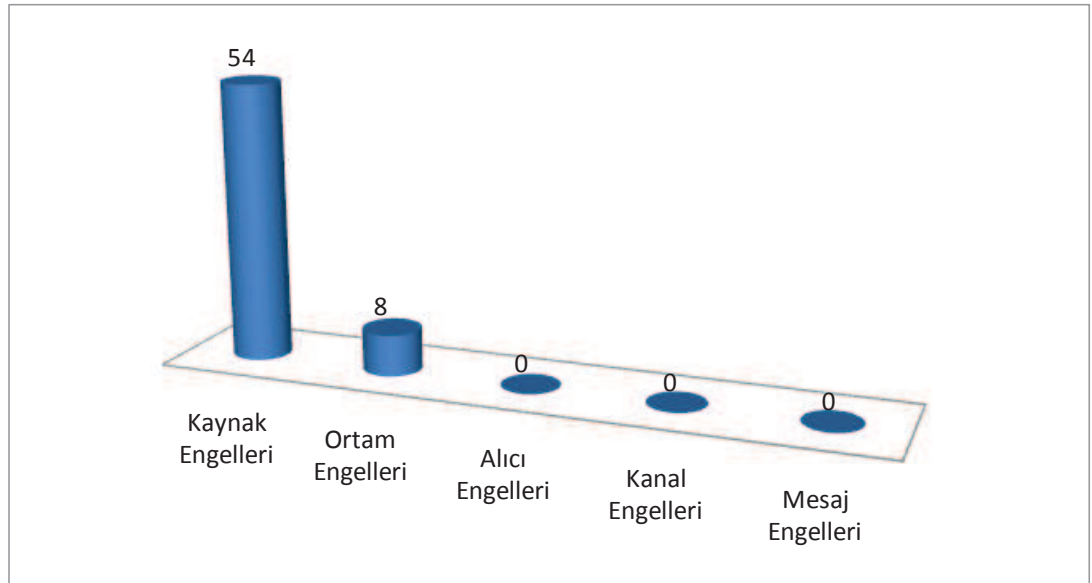
“Hoca hafta tatili diye namaza gelmek istemeyip vaktini evde geçiriyorsa benim bu din görevlisine ne kadar güvenmemi, onunla ne kadar iletişim kurmamı beklersiniz. Namazlardan sonra okunacak olan aşırılarda din görevlisinin özen göstermeyişi her namazın sonunda âmin denilip caminin terk edilişi bana bir kaçış izlenimi veriyor, beni üzüyor. Açıkça söyleyeyim böyle yapan bunu alışkanlık haline dönüştüren din görevlilerine karşı zihnimde olumsuz düşünceler beliriyor. Bu konunun basit görünen büyük bir engel olduğunu düşünüyorum...(C6)”

“(...)Beş vaktin sadece üç vaktin de camide olan bir imamla nasıl iletişim kurulabilir ki...(C10)”

Din görevlileri ve cemaatin görüşleri neticesinde ibadetler konusunda ortaya çıkan iletişim engelleri çeşitleri aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir. Görüşler doğrultusunda din görevlileri ve cemaatin belirtmiş oldukları yargı ifadeleri ilgili görülen her bir iletişim unsuru için iletişim engeli olarak eklenmiştir.

Grafik 11. Din Görevlilerine Göre İbadetler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

Grafik 12. Cemaate Göre İbadetler Konusunda İletişim Engelleri Çeşitleri

İbadetler konusunda cemaat büyük bir çoğunlukla kaynak nedenli iletişim engellerinin varlığından söz ederken din görevlilerinden bazıları da kendilerinden kaynaklanan engellerin varlığını kabullenmektedir. İbadetler konusunda kaynak engelleri değerlendirildiğinde cemaat tarafından ileri sürülen iletişim engelleri genel olarak kişilik yetersizliklerine özellikle kişilik yetersizlikleri içerisinde çekicilik özelliğine dayalı iletişim engelleri şeklindedir. Bunun yanında bilgiye dayalı engeller de söz

konusudur. Hem din görevlilerinin hem de cemaatin ortak engel olarak gördükleri din görevlisinin sesinin ve okuyuşunun yetersiz oluşu teknik bir iletişim engeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbadetler konusunda alıcı kaynaklı iletişim engelleri olarak değerlendirilen hususların tamamı din görevlilerine aittir. Alıcı nedenli iletişim engelleri konusunda genel olarak din görevlilerinin cami cemaatinin kişilik özelliklerinden kaynaklanan davranışlarına getirdikleri eleştiriler ve cemaatin ilgisizliği nedeniyle ortaya çıkan iletişim engelleri söz konusudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar, istek ve ihtiyaçlarını, duygu ve düşüncelerini, bilgi ve becerilerini iletişim yoluyla birbirlerine iletmekte ve birbirleriyle paylaşmaktadır. Bilgi, duygu, tutum ve davranışlar olarak nitelendirebileceğimiz mesajların, değişik şekil ve faaliyetlerle, siyasi, ekonomik ve dinî pek çok sahada insanlar arasında paylaşılması ve aktarılması söz konusudur. Hiç şüphesiz geçmişten günümüze iletişim olgusunun yaygın olarak kullanıldığı alanlardan birisi de dindir (Certel, 2008: 127). Dinî iletişim insan hayatının her alanını kuşatan ve onun en sık ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez bir etkinliktir. Dine dair bilgi, duygu, düşünce, tutum ve davranışların iletilmesi aileden okula, kitle iletişim araçlarından dinî mekânlara kadar farklı ortamlarda değişik faaliyet türleri şeklinde gerçekleştirilmektedir. dinî mesajların iletilmesi ve paylaşılması sürecinin, yoğun bir şekilde yaşandığı dinî mekân denilince akla hiç kuskusuz camiler gelmektedir. Camilerde vaaz, hutbe, cami dersleri ve yaz kursları gibi dinî iletişim faaliyetleri ve hizmetleri sürdürülmektedir.

Etkin iletişimin sağlanması için iletişimle ilgili bilgi, yetenek ve kabiliyetlerin, siyasetten ekonomiye, sanattan hukuka kadar birçok toplumsal ilişkide olduğu kadar dinî sahada da verimli kullanılması önemli bir husustur. Şu bir gerçektir ki iletişim problemsiz bir eylem süreci değildir. Gereklere dikkat edilmediği takdirde yanlış ve eksik anlamalar, anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Bugün her türlü iletişimin verilerinden habersiz bir din eğitimi ve öğretimi okulda, ailede, sokakta, camide anlamama, anlaşılma, verimsizlik, ikna edememe gibi birçok problemi beraberinde getireceği muhakkaktır.

Din görevlileri ve cami cemaatinin açıklamaları doğrultusunda cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkiler ile ilgili olarak bazı iletişim engelleriyle karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularına göre karşılaşılan bu engeller; kaynak, alıcı, mesaj, kanal ve ortam engelleri olmak üzere beş grupta toplanmaktadır.

Araştırmamız kapsamında kaynak ile ilgili kaynağın teknik yetersizliği, kaynağın kişilik özellikleri, kaynağın bilgi yetersizliği şeklindeki bazı durumların cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişim engeli olduğu tespit edilmiştir.

Din görevlileri ve cami cemaati tarafından hutbeler ve vaazlar konusunda iletişim engellerinin temelinde kaynağın olduğu düşünülmektedir. Hem din görevlileri hem de cemaat hutbeler ve vaazlardaki mesajın kurgulamasında, ifadelendirilmesinde ve iletilmesinde ortaya çıkan teknik yetersizlikleri iletişimin başarıya ulaşmasında bir engel olarak görmektedir. Teknik yetersizlikler içerisinde hutbeler konusunda mesajı düzenleme yetersizliği ağırlıktayken, vaazlar konusunda sunuş yetersizliklerine dayalı kaynak engellerinin çokluğu söz konusudur. Vaaz ve hutbelerle ilgili olarak hem din görevlileri hem de cemaat tarafından iletişim engeli olarak dile getirilen birçok durumun temelinde Diyanet İşleri Başkanlığının merkezi sistem hutbe hazırlama ve vaaz verme yaklaşımının bulunduğu görülmektedir. Bu yaklaşım cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişimin sağlıklı yürütülmesinin önünde büyük bir engel gibi durmaktadır. Vaazlarla ilgili yapılan açıklamalardan iletişim engeli olarak görülen kaynağın, merkezi sistem vaazı gerçekleştiren görevliler yanında camilerinde vaaz eden din görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Hutbelerle ilgili olarak yapılan açıklamalarda da söz konusu kaynağın genel olarak hutbeleri hazırlayanlar yanında, hutbeleri okuyan din görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Hutbelerin cemaatin seviyesine, ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlanmıyor olması okuyucusundan bağımsız bir kaynak engeli iken sonuçları açısından da bir mesaj engeli olarak değerlendirilebilir.

Cami cemaatinin çoğunluğu cami dışı halkla ilişkiler ve ibadetler konusunda karşılaşılan iletişim engellerinin sebebi olarak kaynağı görürken bunun nedenini çoğunlukla kaynağın kişiliğine bağlı birtakım eksikliklerle açıklamaktadırlar. Bu durum bizleri din görevlileri ve cemaatin cami içerisinde ve cami dışında sürekli olarak beraber oldukları, daha fazla paylaşımda buldukları ortamda ve zamanlarda birbirine karşı beklentilerin farklı olduğu ve bu beklentiler doğrultusunda iletişim engellerinin şekillendiği sonucuna götürebilir. Kaynağın kişiliğine bağlı iletişim engelleriyle ilgili olarak inanılabilirlik, güvenilirlik ve çekicilik özelliklerinin dile getirildiğine şahit olunmaktadır.

Araştırma bulgularına göre din görevlilerinin görevleriyle alakalı olarak sahip olduğu bilgilerin yetersizliğinden çok mesajı iletme ve hitap ettiği hedef kitleyi tanıma ve onların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket etme yönündeki bilgi eksikliğinin ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında özellikle cemaatin ibadetler ve

halkla ilişkiler konusunda doğrudan din görevlilerinin görevleriyle ilgili bilgi eksikliğini dile getirdiği görülmektedir.

Camilerde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinde ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde kaliteyi etkileyen bir husus olarak; yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi, sosyoekonomik durum, psikolojik özellikler, tutum ve davranışlar, ilgi ve ihtiyaçlar gibi değişik özelliklere sahip cemaatin durumu da bir etken olabilmektedir (Köylü, 2003: 133). Araştırmamız sonuçlarına göre alıcıdan kaynaklanan iletişim engellerinin alıcının önyargıları, alıcının referans grubu, alıcının algı düzeyi ve kişilik özellikleri olmak üzere üç grupta toplandığı tespit edilmiştir.

Din görevlileri yaz Kur'an kurslarında devam zorunluluğunun olmamasına bağlı olarak öğrencilerin ilgisizliğini önemli bir iletişim engeli olarak görürken bazı din görevlileri de ailelerin ilgisiz oluşunu ifade ederek iletişim engelinin temelinde farklı bir alıcıya işaret etmektedirler.

Yaz Kur'an kursları konusunda az sayıda cemaat alıcı engeli olarak öğrencilerin ilgisizliği şeklinde değerlendirme yaparken bunun sebebi olarak din görevlileri gibi kurslarda devam zorunluluğunun olmaması şeklinde bir açıklama yapanlar olduğu gibi din görevlisinin sevilmemesi şeklinde açıklama yapanlar da olmuştur.

Din görevlilerinin büyük çoğunluğu cami derslerinde karşılaşılan iletişim engellerinin alıcı nedeni olarak düşünmektedirler. Bu durumun temelinde cemaatin ilgisiz oluşunu görmektedirler. Bazı din görevlileri de cemaatin din görevlisinin verdiği bilgilere güvenmeyişi, din görevlisinin sevilmemesi şeklindeki başlıklar içerisinde alıcı engellerine vurgu yapmaktırlar

Cami derslerinde karşılaşılan iletişim engellerine dair cemaat tarafından cami içi ve cami bağlantılı diğer etkinliklerde pek nadir rastladığımız bir öz eleştiri durumu söz konusu olmuş cemaatin cami derslerinde ilgisiz oluşunu bir iletişim engeli olarak gören cami cemaati alıcı kaynaklı bir iletişim engelinin varlığından söz etmiştir.

Yapılan birçok çalışmada benzer düşünceler ortaya konulduğu görülmektedir: Buyrukçu'nun (2005, 414), "*Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*" adlı çalışmasında imam- cemaat ilişkilerinin istenilen yönde oluşturulamadığı imam ve cemaatin vermiş olduğu cevaplardan anlaşılmaktadır. Öyle ki imamlar daha çok cemaati

dine ve din adamlarına ilgisiz, dinî bilgi ve kültürleri yetersiz olarak nitelendirmişlerdir. Bir başka araştırmada cemaatin camide verilen vaazlara hutbelere ve dinî sohbetlere karşı ilgisinin yüksek olmadığı tespit edilmiştir (Cebeci ve diğerleri, 2007: 151).

Cami içi önemli faaliyetlerinden bir tanesi olan ibadetler konusunda din görevlilerinin büyük çoğunluğu alıcıdan kaynaklanan iletişim engellerinden söz etmişlerdir. Alıcı kaynaklı iletişim engelleri olarak değerlendirilen hususların tamamı din görevlilerine aittir. Cemaat ise din görevlilerinin aksine hutbe ve vaazlarda olduğu gibi ibadetler konusunda da iletişim engeli olarak alıcıdan kaynaklanan bir husus beyan etmemiştir.

Din görevlilerinin halkla ilişkilerde iletişim engelleri konusundaki değerlendirmelerinde iki görüş hariç tamamıyla alıcı nedenli iletişim engelleri ağırlıktayken cemaatin değerlendirmelerinde de az sayıda (4) alıcı sebepli bir iletişim engelinin varlığı dikkat çekicidir. Halkla ilişkilerde karşılaşılan iletişim engellerinde din görevlileri alıcı nedenli iletişim engelleriyle ilgili olarak çok farklı nedenler ortaya koydukları görülmektedir.

Cami eğitimi ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde iletişim engeli olarak görülen durumlardan bir diğeri de mesaj engelleridir. Mesaj engelleri olarak dile getirilen hususlar mesajın içeriği ve şekliyle ilgilidir.

Yapılan araştırmada din görevlileri ve cami cemaatinden bazıları hutbe ve vaazlar konusunda fiziksel ve psikolojik olarak ortamın yetersiz oluşunu iletişim engeli olarak görmektedirler. Cami içerisinde gerçekleştirilen diğer faaliyetlerde doğrudan ifade edilmese de kaynak ve alıcı nedenli olarak görülen iletişim engellerinden bazılarının dolaylı olarak iletişim ortamından kaynaklandığı söylenebilir. Araştırma bulguları din görevlilerinin ve cemaatin zaman ve mekân yönündeki iletişim engellerinin yaz Kur'an kursları ve cami dersleri içerisinde yoğunlaştığını göstermektedir.

Bununla beraber ibadetler konusunda da camilerde toplanan yardımların özellikle din görevlileri tarafından huzur bozucu ve iletişimi engelleyici olarak görüldüğü dile getirilmiştir. Cemaat de din görevlileri kadar olmasa da ibadetler konusunda camilerde toplanan yardımları bir iletişim engeli olarak görmektedir.

Bulgularda din görevlileri ve cemaatin büyük çoğunluğu merkezi sistem vaazların iletişim engeli olduğu hususunu dillendirirken dinî iletişimde kanal engeline vurgu yapmaktadırlar.

Gerek kaynak taraması sonucu elde edilen bilgiler, gerekse görüşme yoluyla ulaşılan sonuçlarla bağlantılı olarak şu önerilere yer verebiliriz:

1-Hutbe ve vaazların sözel dilinin, açık, sade ve anlaşılır olması, cemaatin bütünü tarafından anlaşılması mümkün olmayan gereksiz ifadelerden arındırılmış olması gereklidir. Hutbe ve vaazların sunumunda sözlü iletişimin yanında beden dilinin kullanımına ağırlık verilmesi iletişimin etkinliği açısından faydalı olacaktır. Kelimelerin kifayetsiz kaldığı yerlerde duyguların ifadesinde beden dilinin etkin olduğu unutulmamalıdır. Bunun için din görevlileri etkili hutbe ve vaaz hazırlama, sunum becerileri konularında uygulamalı hizmet içi eğitim seminerlerine tabi tutulmalıdır.

2-Merkezi sistem vaaz uygulaması ve hutbelerin hutbeleri okuyan din görevlileri tarafından hazırlanmamış olması durumunun bir iletişim engeli haline dönüştüğü açıktır. Din görevlilerinin kendi vaaz ve hutbelerini hazırlamaları daha faydalı sonuçlar verecektir. Her din görevlisinin görev yaptığı muhitteki cemaatin seviyesine yönelik hutbe ve vaaz verecek şekilde hizmet içi eğitim seminerlerinin hazırlanması bu seminerlerde din görevlilerinin cemaatle diyalogunda kendilerine yarar sağlayacak halkla ilişkiler, psikoloji, sosyoloji, iletişim gibi derslere yer verilmesi faydalı sonuçlar verecektir.

3- Bugün din hizmetlerinde cemaatin din görevlileri tarafından gönderilen mesajları pasif bir biçimde aldığı, geri bildirim çok sınırlı olduğu tek yönlü iletişim söz konusudur. Bu yüzden vaazlarda cemaatle daha fazla diyaloga girme fırsatı verecek değişik yöntemlerin, iletişim çeşitlerinin bir arada kullanılması isabetli olacaktır. Özellikle vaizler tarafından cemaatin etkin katılımının sağlanacağı, ilgisinin çekileceği yerine göre sorular sorabileceği ve sorular yönetebileceği ortamlar hazırlanmalıdır.

4- Cami cemaati fiziksel, psikolojik ve sosyal özellikleriyle farklılık göstermektedir. Bu bakımdan hutbe ve vaazlarda bütün cemaatin ilgisini çekecek konu seçimi yapılmasının yanında, konu içerisinde verilecek mesajların genel olarak herkesi kuşatacak tarzda olması gerekir. Hutbe ve vaazların süresinin de aynı şekilde cemaatin durumu, çevre şartları ve verilmek istenen mesajın konusuna ve mahiyetine göre belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için hutbe ve vaaz konularının belirlenmesinde bölgenin ilgi ve ihtiyaçlarını tespit etmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dinî konularda ihtiyaç analizleri ve hedef kitle analizleri yapılmalıdır.

5-Vaaz ve hutbe esnasında ortamın ses ışık ve havalandırma açısından uygun hale getirilmesi konusunda gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

6-Yaz Kur'an kurslarının ve cami derslerinin yardımcı ders araç ve gereçleri bakımından takviye edilmesi yapılacak olan eğitimi daha faydalı kılacak ve başarıyı arttıracaktır. Yaz kurslarında rahleden derslik sistemine geçilmelidir. Bunun için müftülükler kurslarla gerekli şekilde ilgilenmeli, öğreticilere rehberlik etmeli, onların ihtiyaç duyduğu ders araç gereçlerinin ve materyallerin temininde destek sağlamalıdır. Dersliklere yazı tahtası, öğrenci sırası, projeksiyon makinesi, bilgisayar vb. ders araç gereçleri temin edilmelidir. Yaz Kur'an kursları öncesi her yıl tekrarlanan, aynı kişilerce verilen, içeriği değişmeyen seminerler de alanında uzman kişilere görev verilmelidir. Din görevlileri öğretim yöntemleri, çocuk psikolojisi, yetişkin eğitimi, iletişim, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı konularında eğitilmelidir.

7- Yaz Kur'an Kursları ve cami dersleri başlamadan önce halk kurslarla ilgili yeterince bilgilendirilmelidir. Din görevlileri kurslarda hedef kitlenin ilgisini çekecek geziler, yarışmalar, eğlenceler şeklinde bir takım faaliyetler düzenlemelidir.

8-Yaz Kur'an kursları konusunda ailelerin ilgisi çekebilmek amacıyla din görevlileri tarafından aile ziyaretleri gerçekleştirilmelidir.

9-Camilerde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinde ve cami bağlantılı halkla ilişkilerde kaliteyi etkileyen bir husus olarak değişik özelliklere sahip cemaatin durumu da bir etken olabilmektedir. Din görevlilerinin bu şartlara göre iletişime girişebilecek seviyede bilgilendirilmiş olması gerekmektedir. Bunun yanında din görevlilerinin cemaat nezdindeki konumu ve yerini daha iyi hale getirmek, cemaatten kaynaklanan iletişim engellerini asgariye indirmek ve din görevlileri-cemaat ilişkilerini sağlıklı sürdürebilmek amacıyla müftülüklerin koordinesinde uzman kişiler tarafından cemaate seminerler düzenlenmesi sağlanmalıdır.

10-Camilerde yardım toplanılması, merkezi sistem vaazın yapılması, camilerin genç, çocuk ve yetişkin eğitimine göre dizayn edilmesi gibi iletişim engeli olarak görülen durumlar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gözden geçirilerek gerekli tedbirler alınmalıdır.

10-Din görevlilerinin güzel ses ve okuyuşa sahip olmasının önemli görüldüğü bu alandaki yetersizliğin iletişim engeline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Müftülükler tarafından bu yöndeki hizmet içi eğitim kurslarının sayısı arttırmalı, öncelikli olarak bu konuda ihtiyacı olan din görevlinin kurslara katılması sağlamalıdır.

12-Din hizmetleri için görevli seçiminde Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma, güzel sesli olma, bilgi sahibi olma gibi kriterler yanında güzel konuşma, kılık kıyafete dikkat etme, ilmi ile amel olma gibi mesleğin gerektirdiği temsil özellikleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

13-Etkili iletişimin önemli unsurlarından birisinin de dönüt ve değerlendirme olduğu unutulmamalıdır. Camilerde gerçekleştirilen faaliyetlere dair il ve ilçe müftülüklerince cami cemaatine değişik zaman aralıklarıyla anketler uygulanmalıdır. Elde edilen sonuçlar değerlendirilerek mahalli ihtiyaçlara göre düzenlemeler yapılmalıdır; tespit edilen eksiklikler giderilmeye çalışılmalıdır.

14-Din görevlileri cemaat ilişkilerini, bu bağlamda oluşan problemleri, bunların sebeplerini bilimsel metodlarla ortaya koyacak; tespit edilen problemlere yönelik kalıcı çözüm önerileri getirecek; Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde uzman görevlilerin yer alacağı bir araştırma merkezinin kurulması din hizmetleri çalışmalarına yön verme, sağlıklı din hizmetleri sunma konusunda yararlı sonuçlar verecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABDULBAKİ, M. F. (1984). *El-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazi'l Kur'ani'l Kerim*. İstanbul.
- AÇIKÖZ, H. M. (2004). *İletişim Felsefesine Giriş*. 2. Baskı. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- AÇIKÖZ, H. M. (2005). *Etkili İletişim*. Ankara: Elis Yayınları.
- ARMANER, N. (1962). *Hitabet ve Dinî İrşat Üzerine*. Ankara: DİB Yayınları.
- BALTACI, C. (1976). *XV.- XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- BALTAŞ, Z. ve A. BALTAŞ (2004). *Bedenin Dili*. 35.Basım. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- BAŞKURT, İ. (2007). *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*. İstanbul: DEM Yayınları.
- BAYRAKTAR, M. F. (1994). *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*. İstanbul: MÜ. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları.
- BAYRAKTAR, M. F. (1997). *Türkiye'de Vaizlik*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- BİLGİN, B. (2007). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- BUYRUKÇU, R. (2008). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*. 3.Baskı. Ankara: TDV. Yayınları.
- CEBECİ, S. (2003). *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişimi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- CEBECİ, S. (2005). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. 2.Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CEBECİ, S. (2010). İletişim Kavramı ve Modelleri. M. E. AY (Ed.). *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik* içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi. 136-158.
- CEBECİ, S. ve Diğerleri, (2007). Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri. *Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Sonuç Raporu*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- CÜCELOĞLU, D. (2009). *Yeniden İnsan İnsana*. 40. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- ÇAKAN, İ. L. (1998). *Dinî Hitabet Çeşitleri-İlkeleri-Örnekleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- ÇAMLIDERELİ, M. (2008). *İletişime Giriş*. İstanbul: DEM Yayınları.
- DOĞAN, M. (hızl.). (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- DÖKMEN, Ü. (2012). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. 48.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EREN, H. ve Diğerleri (1988). *Türkçe Sözlük II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, A. C. ve C. BİROL. (2000). *Eğitimde İletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- FİSKE, J. (1996). *İletişim Çatışmalarına Giriş*. S.İRVAN (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GOTTHARD, J. (1972). *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, H. ÖRS (çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- HÖKELEKLİ, H. (2006). "Günümüz İletişim Teknikleri ve Dinî İletişim", *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. H.KÖKEN (drl.). Ankara: DİB Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. 10. Baskı. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- KARA, N. (2004). *Kur'an'da Beden Dili*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- KARASAR, N. (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- KARATAŞ, M. (2008). *Hz Peygamberin Beden Dili*. 9.Baskı. İstanbul: Nun Yayıncılık.
- KAYA, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- KAYAYALP, İ. (2004). *Dinde İletişim Dili*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- KAYAALP, İ. (2006). *İletişim Ve Dil*. Ankara: TDV Yayınları.
- KAYADİBİ, F. (2000). *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*. Ankara: DİB. Yayınları.
- KAZANCI, A. L. (1995). *Peygamber Efendimizin Hitabeti*. 4. Baskı. İstanbul: Marifet Yayınları.
- KAZANCI, M. (1980). *Halkla İlişkiler*. Ankara: AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- KAZICI, Z. (1995). *Ana Hatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- KOÇ, T. (1995). *Din Dili*. Kayseri: Rey Yayıncılık.

- KÖKNEL, Ö. (1997). *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KÖYLÜ, M. (2006). *Psiko-Sosyal Açıdan Dinî İletişim*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- MAVIŞ, A. (2004). *Söz Söyleme ve İnsanları Etkileme Sanatı*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Müslim, Zikir: 73.
- ÖZBEK, A. (1994). *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları.
- ÖZSOY, Y. (1970). Eğitimde Öğrencileri Tanıma Teknikleri. Ankara: Temel Eğitim Kitapları Öğretmen Serisi.
- SCHOBER, O. (1999). *Beden Dili*. S. Özbent (çev.). İstanbul: Arion Yayınevi.
- SELÇUK, M. (2009). Din Hizmetlerinde Halkla İlişkiler Açısından İletişim. C. TOSUN (Ed.). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler* içinde. Eskişehir: AÜAF, 109-126.
- SENCER, M. (1989). *Toplumbilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Beta Basım.
- TAVŞANCIL, E. ve A. E. ASLAN. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- TETİK, H. (1998). Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri Cemaat İletişiminin Önemi, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. H.KÖKEN (drl.). Ankara: DİB Yayınları.
- TOSUN, C. (2000). Eğitim Yöntemleri Işığında Vaazda Yöntem. *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar* içinde. İstanbul: MEB. Yayınları, 69-84.
- USLUATA, A. (1996). *İletişim*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Üniversitesi Cep Kitaplığı.
- YILDIRIM, A. ve H. ŞİMŞEK. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, H. (2005). Camilerin Eğitim Fonksiyonu. İstanbul: DEM Yayınları.
- YÜKSEL, A. H. (2009a). İletişim Kavramı. C. TOSUN (Ed.). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler* içinde. Eskişehir: AÜAF, 1-28.
- YÜKSEL, A. H. (2009b). Sözsüz İletişim. C. TOSUN (Ed.). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler* içinde. Eskişehir: AÜAF, 79-95.
- YÜKSEL, A. H. (2009c). Sözsüz İletişim. U. DEMİRAY (Ed.). *Genel İletişim* içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 35-54.
- ZILLIOĞLU, M. (1993). *İletişim Nedir?*. İstanbul: Cem Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- ALTINDAŞ, R. (2008). Cami Odaklı İrşad Hizmetlerinin Niteliği Nasıl Artırılabilir?. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 233-244.
- AKIN, A. (2008). Cami İçi Din Hizmetleri. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 246-258.
- ARPAGUŞ, H. (2006). Popüler Kültür ve Açmazları. *Diyanet Aylık Dergisi*. Şubat 2006. 182, 15-22.
- AŞIKOĞLU, N. Y. (1998). Toplum Hayatında Dinin Yeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2. 1, 45-50.
- AŞIKOĞLU, N. Y. (2004). Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8. 2, 17-24.
- AŞIKOĞLU, Y. N. (2008). Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dinî Danışmanlık. *1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 543-549.
- BAŞKURT, İ. (2009). Dinî ve sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami Dersleri. *Diyanet İlmi Dergisi*. 45. 3, 23-41.
- CANLI, M. (2008). Hz. Peygamber Örneğinde Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları. 360-391.
- CERTEL, H. (2008). Dinî İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri. *SDÜ. İlahiyat Fak. Dergisi*. 21, 127-158.
- CİRİT, H. (2008). Dinî Hitabetin Kavramsal Çerçevesi ve Günümüze Yansımaları. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 441-467.
- ÇAKMAK, M. (2008). Mobil (Taşınabilir) Din Eğitimi ve Din Hizmeti. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 307-316.
- DEMİRKOL, B. (1990). Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31. 1, 283-330.
- DOĞAN, R. (1998). Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler. *Dinî Araştırmalar Dergisi*. 1. 2, 5-51.
- FURAT, Z. A. (2009). Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri Televizyon Örneği. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19, 37-62.

- GEDİKÇİ, T. (2011). İletişimin Kalitesini Etkileyen Engeller ve Bu Engellerin Giderilmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*. 1. 1, 35-39.
- KOCA, F. (2008). Din Görevlisi Cemaat İlişkisi. *Diyanet Aylık Dergi*. Ekim 2008. 214, 16-19.
- KOÇ, A. (2011). Yaz Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma. *Diyanet İlmi Dergi*. 47. 2, 5-52.
- KAYMAKCAN, R. (2005). Yaygın Din Eğitiminde Yöntem. S.CEBECİ (Ed.). *İslâmi İlimlerde Metodoloji / Usul Meselesi- I.* içinde İstanbul: Ensar Neşriyat. 51-72.
- KÖYLÜ, M. (2003). Dinî İletişimde Hedef Kitle Sorunu. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1. 1, 111-138.
- MACİT, Y. (2003). Hz. Muhammed'in Bazı İletişim İlkeleri. *OMÜİF Dergisi*. 16, 271-303.
- MACİT, Y. (2008a). Dinî İletişimi Olumsuz Etkileyen Faktörler. *Marife Dergisi*. Güz 2008. 2, 87-100.
- MACİT, Y. (2008b). Din Hizmetlerinde Sözlü ve Sözsüz İletişim. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 360-391.
- ONAY, A. (2006). Cami Eksenli Din Hizmetleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 12. 4, 149-175.
- ÖNDER, M. (2008). Teorik ve Pratik Açından Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programına Bir Bakış. *FÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13. 2, 275-295.
- ÖNKAL, A. (1995). İrşad Vasıtası Olarak Hutbe. *1.Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993)*. Ankara: DİB Yayınları, 145-163.
- SELÇUK, M. (1991). Dinî Hitabet Uygulamalarımız. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. 5. 3, 165-174.
- SOYSALDI, M. (2008). Cami İçi Din Hizmetlerinden Vaazın Hazırlanışı Ve Sunuluşunda Dikkat Edilecek Hususlar, *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 137-150.
- TEKİN, M. (2008). Toplumsal Kapsamı Bağlamında Din Hizmetleri Üzerine Bir Karşılaştırma. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 542-568.
- TOSUN, C. (2003). Yetişkin Din Eğitiminin Merkezi Cami, *Diyanet Aylık Dergi*. Nisan 2003. 148, 38-40.
- YALSIZUÇANLAR, S. (2008). Medya ve Ahlak. *Diyanet Aylık Dergi*. Ağustos 2008. 212, 21-26.

- YAŞAR, M. (2008). İmam-Hatiplerin Kendi Hutbelerini Okuması. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 474-480.
- YILMAZ, H. (2001). Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları. *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5. 2, 329-356.
- YILMAZ, Y. (2008). Türkiye’de Din Eğitimi Ve Din Hizmetlerinin Yeniden Düzenlenmesi İle İlgili Öneriler. *1.Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. Ankara: DİB Yayınları, 647-656.

Diğer Yayınlar

- DİB. (1965). Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. <http://www2.diyamet.gov.tr/HukukMusavirligi/Sayfalar/kanunlar.aspx> (25 Temmuz 2013).
- DİB. (1989). Diyanet İşleri Başkanlığı 74 no'lu Genelge.
- DİB. (1995). Diyanet İşleri Başkanlığı Genelge.
- DİB. (2002a). Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi. http://www.diyamet.gov.tr/UserFiles/foyyolant/5_yonergeler/10.pdf (18 Temmuz 2013).
- DİB. (2002b). Diyanet İşleri Başkanlığı Genelge.
- DİB. (2005). Diyanet İşleri Başkanlığı Genelge. <http://www2.diyamet.gov.tr/EgitimHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/YazKurKurslari.aspx> (10 Ağustos 2013).
- DİB. (2006b). Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu. Ankara: DİB Yayınları.
- DİB. (2007a). *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı*. Ankara: TDV Yayınları.
- DİB. (2007b). Diyanet İşleri Başkanlığı Genelge. http://www2.diyamet.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/A4_Dis_Genelege_2007.pdf (10 Ağustos 2013).
- DİB. (2009). *Diyanet İşleri Başkanlığı Camilerde Kur'an Öğretimi Programı*. Ankara.
- DİB. (2012a). Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği. <http://www2.diyamet.gov.tr/HukukMusavirligi/Sayfalar/yonetmelikler.aspx> (17 Kasım 2013).
- DİB. (2012b). *Diyanet İşleri Başkanlığı. Yaz Kur'an Kursu Raporu 2012*. Ankara.
- DİB. (2013). *İstatistikler*. <http://www.diyamet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136> (29 Aralık 2013).
- DİB. (2013b). *Diyanet İşleri Başkanlığı. Din Hizmetleri Raporu 2013*. Ankara. <http://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Raporlar/2013%20Din%20Hizmetleri%20Raporu.pdf> (25 Mayıs 2014).
- KEYİFLİ, Ş. (1997). Urfa Ve Yöresinde Yaygın Din Eğitimi (İmamların Mesleki İmkânları ve Problemleri İle İlgili Alan Araştırması), *Basılmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Resmi Gazete. (3 Mart 2000). Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği. s.25.

ZIRH, H. (1987). Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Olarak Görev Yapan Vaizlerin Yeterlilikleri Ve Hizmet İçinde Yetiştirilmeleri, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Zonguldak'ta doğdu. 1996 yılında Karabük İmam-Hatip Lisesinden, 2001 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2003 yılında din görevlisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığında göreve başladı. Zonguldak ili Alaplı ilçesinde bir müddet görev yaptıktan sonra, 2011 yılında kurumlar arası atama ile Bartın ili Kurucuşile ilçesine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak atandı. Halen Bartın ili Kurucuşile ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.